



971



## K o d d o = N e s t

ehf

Lühhikenne juhataja,

fuida

iggaüks mõistlik innimenne ommas maias  
ja perres, kui kegi haigeks saab, agga  
arsti ep olle sada, wõib aidata.

## Kolmes jaus.

- I. Jaggo: Terwisse hoidmissesf.
- II. Jaggo: Apteki - rohtudesf, mis meie  
maal kaswawad.
- III. Jaggo: Saigusjüst, mis Ma - rahwa  
seas on leida.

aan Professor Otto v. Dan



Tartus 1857.

Trükkitud H. Laakmanni jures.

Der Druck dieser Schrift wird unter der Bedingung gestattet, daß nach Beendigung desselben der Abgetheilten Censur in Dorpat die vorschristmäßige Anzahl Exemplare zugestellt werde.

Dorpat den 21. Dec. 1856.

(Nr. 159.)

Abgetheilter Censor de la Croix.

## Geskönne.

Et ihho-terwis kallis asfi iggaühhele, ning et haigus kibbe ja õnneto luggu, kes sedda ei peaks töeks tunnistama? Ugga otsekui meie Ma-rahwa seas ialgi haigusfi ei peaks leitama, mitmes kihelkondades ümberringi arsti ehk tohtrit ep olle ollemas, kelle jure wõiks minna, abbi ja rohto otsima. Haigus kippub peale. Kui aegsaste abbi saaks, lähhäks ta peaaegus möda. Ugga sedda kaueminne abbi wiwib, lähhäb haigus raskemaks ning walmistab innimessele surma. Rahwa küllajuhhatajad ja käppartid, kes ennast targad kidawad ollewad, juhhatawad kõrwale, tohterdawad, sösfeldawad ning annawad mitmesuggusi asju ühhekorraga sisse. Ugga haigus ehk wigga lähhäb sagedaste weel kurjemaks, ning innimenne jääb ommast terwissest, filmist ja jallust ilma. Kui häddalised süis parremat nouu enam ei tea, läkkitawad mõisa wannematte ehk firriko-õppetaja jure, abbi ja rohto otsima. Se nou on süis ikka weel parrem keigist; sest et nende käes enneminne üht ehk teist rohto juhtub



ollema. Agga se nouuto siit ja seält otsiminne  
kullutab paljo aega, haigus lähhäb rängemaks,  
hädä-ohht suremaks ning surm tükkib liggemale.

Sesinnane tuhhande hingede õnneto luggu  
on allati meie filmade, mõttele ja süddame ees  
seisnud, ning olleme nüüd, ses lotuseses: tarwi-  
list abbi sata mitmele, nõuukš wõtnud, meie  
Ma = rahwale lühhikest juhatajat kätte anda:

Kuida iggaüks mõistlik innimenne  
ommas maias ja perres, kui legi  
haigeks saab ning ilma arsti abbita  
on, wõib aidata.

Sellepärrast olgo sellesinnatse juhataja pärris  
ristinimmi:

**„Ma = rahwa koddu = arst.“**

Temma sees on kolm jaggo:

I. Jaggo õppetab: Kuida innimenne om-  
ma terwist peab hoidma, et ta omma ennese sü-  
läbbi haigeks ei sa ning enneealisse surma sisse  
ei sattu.

II. Jaggo õppetab: Neid rohtusid tund-  
ma, mis üllepea Apteki rohtuks nimmetakse,  
meie maal kaswawad ja leida, et neid ep olle  
tarwis osta, ning kuida neid tulleb pruvida.

III. Jaggo õppetab: Suremaid haigusši,  
mis meie Ma = rahwa seas leida, ärratundma ja  
neid arstima.

Ramato=juhhataja nimmetab siis:

- 1) Reid rohtusid ja juri, mis meie maal leida;
- 2) Mis tarwis neid rohtusid ja juri tulleb pruvida,
- 3) Kolmas ramato=juhhataja näitab neid haigusfi isse, mis meie Ma=rahwa seas leida.

Wiimselt olleme neid Apteeki=rohtusid nimmetanud, mis iggas perremaias tarwis piddada.

Ugga Issand isse õnnistago seddasinnast ettewõtmist ning meie süddame sowimist: waesi häddalissi aidata többest ja haigussest! Lemma andko armust, et sesinnane ramatofe iggaühhe maia= ja perrele meie armsa Ma = rahwa seas olleks abbiks ja õnneks!

Rija linnas 1856. aastal.

## Esimesse jaggo.

Kuuda inimenne omma terwist peab hoidma, et ta omma ennese sü läbbi haigeks ei sa ning ennecalisse surma sisse ei sattu.

Meie Ma-rahwa „Koli-ramato“ 4<sup>ias</sup> jaggo 1856 annab terwisse hoidmisest ni wägga armast õppetust, et meil selle polest muud enam polleks tarwis räkida, kui agga selle nimmetud ramato-jao peäle juhhatada, et sedda luggeda ja õppida. Agga et iggawiks, kelle käes nimmetud ramat ei peaks ollema, näiks waia ollewad, neist asjust ka siin ramatus õppetust sada; sest et selle õppetuse peäl ommeti innimesse terwis on juurdumas, olgo lühhidelt tähhele panna sedda:

Innimenne, kes mingi ihholikko wallo egga wigga ei tunne, inimenne, kes rõmus ommas waimus tööd teeb omma kättega, on töeste ihholikkus terwisjes.

Temma esimesse, keige üllem kohhus on: Is- sandat iggapääw sellesinnatse temma taewalikko kalli ande eest süddamest tännada ja kita. Oh! et ta sedda ommeti ifka teeks!

Kui inimenne omma terwist ifka sureks asjaks wöttaks piddada, kül hoiaks ta siis ka sedda parreminne, kui ta töeste teeb.

Et kül innimesjel wöimalik ep olle, keige haiguste eest ennast hoida, ehk ifka terwisse jure jäda, et kül haigus saggedaste ka ilma süta woib peäle tulla; ifka on tarwis tähhelepannemisse ja holekandmisse läbbi haigusse peäletullemist keelda. Se on nüüd



nimmelt: ellomaia, ellamisse, ihho-holekandmisse, sö-  
misse ja jomisse, töteggemisse ehk maggamisse ning  
nisugguste asjade polest tähhele panna.

### 1. Mis ellomaia ja ellamisse polest tähhele panna.

Et kuiwas maias ellada, terwisjele parrem on,  
fui niiskes, kus fergelt mitmesuggused haigusjed  
figginewad; et parrem on ellada, kus rohket päwa  
paistab, kui pimmedas; et wärskte puhhas tuul toas  
parrem, kui paks ja haisew; et puhhas, kassitud toa-  
pörrand wisakast perrenaest enneminne ülesnäitab,  
fui rojane puhastamata; sedda teab iggaüks mõist-  
lik innimenne isjegi. Agga ikka on tarwis mele-  
tulletada, et terwilisse ello-asse eest hoolt kanda.

Rop ellamine, ellamine ellajatega ühhes-  
kous, kassimata tubba on innimesjel kahjotegew.  
Sest ni tarwilinne puhhas tule-öhf terwisjele,  
nenda rikkub pahha aur ellajatest, ehk mu pahha  
hais toas innimesse terwist. Agga kui puhhas  
tule-öhf jo igga terwelikko innimesjel suur tarwidus  
on, ilma kellela temma ei wõi hingata egga ellada,  
fui paljo enam lähhäb ta tarwis ühhel haigel?

Päwa walget sawad mitmed tallo innimesjed  
agga toa uksest, mis üllemalt poolt lahti seisab, ilma  
et klaas-aknat olleks nähha. Mis siis tükkike  
klaas suurt asja tulles maksma, ehk olgo ta suurem  
tük, ehk parras akken? Mis siis suurt kasso toa  
pimmedus sadab?

Ehk mikspärrast peaks raske ollema hoolt kanda,  
et toas laud-pörrand olleks? Sawi-pörrand  
on enamast jaut niiske ning haigust sünnitamas.

Ehk eks olleks parrem, kui suits ja wing korst-  
nast wälja läib, kui et ta silmade sisse lähhäb ja  
neid rikkub, pea-wallo teeb, ehk ta holetusse läbbi  
surma sadab? Sedda mõistab iggaüks mõistlik

innimenne, ning et sedda keif ilma sure kullota, miud kui agga mönninga tö ning waewanäggemis-  
sega wöib sada. Agga mitmed holetumad ei tahha  
omma wanna öppind wisi mahha jätta. Nemmad  
üttelewad: Meie olleme sedda jo norest öppind. Agga  
nemmad põlgawad ennam pissut kullutamist, kui  
ihholikko hädda, kardawad ennam pissut waewa,  
kui haigust, mis neile ommeti warra woi ilja sure-  
maks kullutamiseks tulleb.

## 2. Mis ihho hokeandmissse polest täbbele panna?

Et puhhas ihho innimesjel ennesel suur tarwi-  
dus ning terwisjeks tenib, kül ükski ei salga. Om-  
meti armastawad mitmed innimesjed roppo ellamist  
ennam, kui puhtust, kuida mitmed pimmedust ennam  
armastawad, kui walgust. Agga puhhastamatast,  
roppust ellamisest toujewad mitmed kurjad asjad,  
süggilissjed ning mu nisuggused haigusjed.

Sellepärrast on ihho-harrimist, iggapärawast  
puhhastamist ja pessemist, juukse soetamist keikipiddi  
tarwis. Näddalas minne kord sauna. Ürra te  
sedda mitte, kui praego olled jönud. Suuwel suple  
jões ehk järwes; agga jahhuta ennast, enne sa wette  
lähhäd. Kui so ihho wägga pallaw ehk higgine,  
siis hoia ennast, et sa äkkitselt ennast ei jahhuta;  
weel ennam hoia ennast, kui higgine olled, middagi  
külma jomast. Se läbbi wöid sa äkkitselt haigeks  
jada ning surma ennesele walmistada.

Rided ja järk so ihho peäl olgo puhtad. Olgo  
rided ka wannad, puhtad peawad ifka ollema. Kes  
ihho poolt rojane, näitab saggedaste jeeft ka rojane  
ommas waimus. Suuwel olgo ihho- ja pea-katte  
kerge. Karwase nahk-mütsi panne kõrwale. Kui



suwwe aeal pead liaste sojalt kattad, karda, et werri, mis se läbbi kangeste peasse touseb, äffitselt sind ei surreta.

Talwel pea kõhto ja jalgo soemaks, kui mu kehha; sest kui ja kõhto ehk jalgo külmetad, walmistad ja ennesele mitmesuggusi kõhho- ja kõhha-haigusssi.

Kui ühhel haigel külgehakkaja többi on olnud, ärra panne temma ridid ennesele selga, muido wöid ja temma haigust hennese külge sada.

Tekäimisses ehk wihma käes olles on ifka terwisesele kahjolinne, kui rided läbbi ja läbbi märjaks sawad. Kül panned ja kottiriet ehk roggosi öllade ümber, agga saddo tükkib läbbi. Paljo parrem on, kui ja selle tarbeks kotti riet törwaga jodud. Se ei lasse wihma läbbi. Sedda wötta tekäimisses ennesega. Nisuggust riet panne ka omma kauba asju peäle.

### 3. Mis toidusse polest tähhele panna?

Toidus on ihho üllespiddamisjeks ning terwisje hoidmisjeks nisamma tarwilinne, kui liig söminne ja jominne terwisjel kahjolinne. Ärra sö enam, kui kõht isjaldab. Liig söminne, mis sissikond ei jõua enam wasto wötta, jünnitab haigusssi. Bahha wiis on, et kui sul juhtub rohkem käes ollewad, ja siis ni paljo sisse aiad, et omma kõhto otsego kotti wäljawennid. Sö nenda, et sul ifka weel isjaldust järrele jääb, se on terwisjel hea.

Iggapäwane leib jääb ifka keige essimenne ja parrem toidus. Ta olgo agga ifka nenda kui mu kedus parrajaste walmis ja küps. Taignane leib, mis hammaste wahhele jääb, ning keif tores roog riffkub kõhto, seedmist ja terwist.

Wanna leib on töhtam, parreminne suus purretada, ning sissikond wöttab tedda parreminne



wasto. Üllepea on keif terwilinne roog innimesjel, kes terwisjes, ilma kahjota, kui ta sedda parrajal aeal ning kassinaste wöttab.

Kui haigel söma isjaldust ei olle, siis ärra anna temmale sundmisje wisi. Ürra arwa, et kui ta ennam jo ei sö, tedda siis jo hinge wakuwad. Agga toidusje sisesundminne teeb tedda weel haigemaks.

#### 4. Mis jomaaiaft täbbele panna?

Janno on paljo kibbedam ja raskem kanda, kui isjo. Agga ei olle parremat, mis janno wõiks kustutada, kui puhhas kül m kaewo wesji. Se ei te ialgi pahhat, waid teeb werd kergetks, ning on terwisjeks tarwis ühhel innimesjel, kes hästi ennaft tule käes ligutab. Kes paljo wet on jonud, ei tohhi mahhaistuda, waid peab köndima.

Ülle jominne teeb werd pakjaks ning on terwist riffumas, kui jo-kaelad, — kuida kül sünnib, et tedda kangemaks tehha, — sisse seggatakse. Se teeb Bea wallo ning uimajeks.

Agga keige kurjem, mis innimesje terwist sutumaks ärrarikkub ning sellepärrast öigeks surma rohhus wõib nimmetada, on wiin. Kui ka mönni wina-söbber tunnistab: Ma ollen hea tüf wina jomissjes öppetud mees, ilma et ma temmast surma olleksin wälja öppinud; siis wõib se kül wahhest olla, sest et innimenne ka wõib kibeesti sömissjes öppind olla, ilma sellest surremata. Agga awalik tössi on, et wiin innimesjel ialgi weel head, waid ifka agga kurja on teinud. Wiin on jo suurt önnetust ihho, hinge ja ello sisse tonud, on maia, warra, abbiello önne ja rahho sutumaks ärrarikkunud, suurt önnetust ning waesust ja hädda ello sisse jaatnud. Sedda teab iggawks mõistlik innimenne.

Arwab mõnni, et wiin süddant ja siisifonda kinnitab, siis se on üsna walle jut. Wiin teeb ennamast jaust innimesse ihho nõrgaks ja pödduriks. Kui winal ka se wiis on, et ta filmapilgo aeaks meelt löbbusaks teeb, lööb ta ommeti pea aegus lödwaks. Üks sutäis sul kül suurt kahjo ei peaks tegema, agga selle su täie jure ei jä. Winal on se kurradi wiis, et kui sa temmale jo sõrme annad, siisub ta kät, ning siis keif so ihho tagga järrele, ning wiimselt ka so hinge hukkatusse siise. Sellepärrast hoi ennast nisugguse kurja eksitaja eest.

Tekäimise peäl olles ehk külma wasto arwad sa, et wiin sind soendab. Se näitab agga nenda esimeses filmapilgus; pärrast hakkad weel ennam külmetama. Soe öllut soendab paljo parrem.

Weel wähhem tohhid ja haigele, nurga-naistele ehk lastele wina anda. Meile on ta üsna surma rohhi. Haigel on keige parrem westi, mis rööstitud pallawa leiwakorikude peäle wallatud tük aega seisma lasfed. Ka kedetud röösk piim weega seggatud on hea, ehk ka kalli, mis wärske, agga mitte liig happy.

### 5. Mis tõteggemise ja puhkamise polest täbbele panna?

Tõteggew inimenne on omma terwist ikka keige parreminne hoidmas.

Kes tööd teeb ning ennast hästi omma tallitamiste jures ligutab, selle werri joseb kergeste, keif roog on temmal maggusam, seedminne parrem, ihho-waim on kinnitud mitme haigusse wasto.

Raisa luggu hopis teine. Werri on raske, sest et ta waewalt ennast ligutab. Tõteggeminne on temmale tülliks. Ihho tahhab allati puhkada. Agga



se puhkamine on laiskust kasvatamas, teeb innimest nukraks, enne aego joutumaks, wannaks.

Töteggew innimenne watab holega omma maia-piddamist järrele, et keif korra pärrast. Temmal on ifka küllalt tallitamist, holekandmist omma ello üllespiddamisje eest. Temmal ei olle ka mitte pudust kitsjal aeal.

Laisjal selle wasto on wast ifka pudust. Ifka on temmal wabbandamist, et tööd ei olle sada, mis ommeti ial ei pudu nende mitmesugguste tallitamiste jures, mis mainnimenne wöib ettewötta ja teha.

Töteggewa innimesjel on ifka aea pudust; aeg on temmal rahha. Agga temma teeb omma tööd ka Isjandat tennades, et ta temmale jõudo ja terwist on annud. Temma puhkab hea melega Isjanda päwal, et ennast kinnitada ue näddala töle; agga kannab ka hoolt omma hinge eest; laisk omma maggamisje eest.

### 6. Mis maggamisje jures tähhele panna?

Kui töteggemisje läbbi ihho ärrawässinud, igatsjeb innimenne puhkamist ja jahhutamist. Kes rahholiste tahhab puhkada ja maggada, ärgo heitko ennast täis sõnud mahha, sest se rikkub terwist ärra.

Sellejamma sü pärrast ärra heida ennast ka mitte pallawa ahjo tahha, egga rides pörrando peäle, egga et ja pead paksuste kinnimähhid. Isjärranis kanna hoolt, et wingo toas ep olle ollemas, sest se läbbi wöib innimenne ühheforraga omma wimast und maggada. — Ärra magga ka mitte juurwe aeal öues, ehk märjas rides, egga niiske Ma peäl, kuida se sünnib öitsjes ehk tekäimisses, sest se läbbi töusewad mitmed haigusjed: köhho-többi, külmal pallawik, köhha n. t. j.

Ärra magga ka mitte padjade peäl, kus peäl



haige inimenne on magganud, liati, kui temmal külge hakkaja többi on olnud. Kui ja neid padju — kuida tarwis — ei tahha ärrapöletada, siis pead ja neid hästi puhastama, lahti wõtma, kadaka suitsuga neid läbbi suitsutama ja tulutama, ning padja pürid ja keif willast kattet, mis haige ümber on olnud, hästi puhtaks pessema.

Urra salli ka mitte, et lapsed wanna innimeste kõrwal, ehk et terwilissjed lapsed pöddura lastega ühhes kous maggawad, sest se läbbi sawad terwilissjed ka fidduraks.

Wata, armas Ma-rahwas, keif nisuggused, sinno arwates ehk kül tühjad asjad, on keifipiddi sulle tarwis meletulletada ning süddame peäle panna, et ja jeddamöda teed. Se läbbi ükspäinis saab sul wöimalik ollema, mitmesugguste többe peäletullemist keelda ning ennast terwisjes hoida.

Jesand andko, et se janna head maad leiaks sinno süddames!

## Zeine jaggo.

Upteki-rohhud, mis meie maal kaswawad.

Kaswawad meie maal ni mitmed ja mitmesuggused kallid arstja rohhud, mis ni hästi innimeste kui weikste haigusjes ja többes, kui ka mu tarwis dušjes innimesel head, terwilissjed ja kasjolisjed, et neid kül ennam tulleks tähhele panna, kuida se töeste sünnib.

Kui meie Ma-rahwas neid ka ennamast jausst tunneb ja prugib, lähhäb ommeti tarwis, selgemat öppetust anda, et möistmattad neid mitte köwwe-raste ei prugi.

Pealegi tulles heaks kasjaks nimmetada, et neid rohtusid ep olle tarwis Aptekidest kalli hinna eest osta ja nende parrast pitkad teed kãia. Baljo ennam wõid neid sinya hea hinna eest müa. Olleme selleparrast ka püüdnud nimmetada, mis saggused rohhud hinnas, ning mis nende eest maksetakse.

Agga et Aptekid siis ükspäinõis rohtusid hea melega ostawad, kui neid parrajal aeal korjatud ning õigel wiisil kuiwatud, õppi:

Keik lehti ja juri korja enne rohho õilitsemist; agga õili enne nende tãie õilitsemisje. Pannõ neid siis jahheda, warjolisje kohta kuiwama ning kanna hoolt, et ja neid mitte niiske egga mu haisewa asjade liggi seisma ei panne. Wãgga kasju- linne on ka neid rohtusid ja juri tundma õppida ja kofkõkorjata, mis majapidamisjeks ja toidus- jeks innimestele ja weikstele prugitawad. Kui wilja äppardusje läbbi pudust, et ei tea, mis wiis isjeennast ehk weiksi toita; eks olle siis hea, kui rahwas on hoolt kandnud, et middagi olleks wilja sekka seggada, ehk weikstele anda? Dlgo ka pijsut waewanägge- mist kofkõkorjamisje jures; ifka on parrem hoolt kanda õigel aeal, et middagi on läbbi jada kitsjal aeal.

Wiimselt olleme weel neid surma-rohtusid nimmetanud, mis meie maal kaswawad, et ka need, kannel nad peaksid weel woõrad ja tundmata ollema, neid õppiksid tundma ning nende eest ennast hoidma. Apteki-rohhud on nüüd:

## I. Alant.

Kaswab ennamast jausst rohho aedades, agga ka aedade äres ja põllo peäl. Wars on 4—6 jalga pikk ja karwane. Rehhed on sured, karwased, kort- sulisjed. Lilled: sured, kollased. Jured: pakjud,



armelised, kuiwatud maggusast haijust ja kangeft kibbedast maust.

Kui rinnad röggased ja finni, kui inimenne alwatud, ehk temma luliikmed wärrisewad: wötta peneks leigatud ja ärrakoritud Alanti juri, telusfika jao forteri kewa wee peäl, panne sedda tunni aeaks soea koha, pärrast kurna weddelat nartsjo läbbi ning anna igga tunni järrel pole tassi jao sisse. Se puhhastab werd, aiab higgistama, teeb rinna-rögga lahti ning annab sissifonnale uut rammu.

Alanti juur on ka hea abbiroht kárnade wästo. Kárna-salwi te seddawisi: wötta  $\frac{1}{2}$  *℥*. peneks leigatud juri, keda neid, et pudro sarnatseks sawad, lisja selle jure  $\frac{1}{4}$  *℥*. sea raswa ja  $\frac{1}{4}$  *℥*. musta sepi. Segga keik hästi läbbi, et parrajaks salwiks saab. Sellega wõia igga õhto, kui ja maggama heidad, kárnased ihho kohhad: Salw ullatab jure perrele. Teisel hommikul pesse ihho sebimeega puh-taks. Dhtul wõid ka weel tassi täit üllemalt nimmetud Alanti wet jua.

Alanti jure nael (*℥*.) maksab Aptekis 16 kop. h.

## 2. Angerpistid ehk wormid.

Miiskes heina maas, mädda kohhas, weeframides. Wars on 2 jalga pitk. Lehhed pea aego jalla pitkused. Died walwakad punnased ja maggusast haijust, nenda ka lehhed. Jured on kibbedast maust.

Kui juri peneks tõukad ja kedad, annawad pi-maga seggatud rammokat toito.

Kui pole söma lusfika jao wärskeid lehti wõttad, forteri täis wet peäle wallad, mis üsna keew, sedda finni kattad ning tunni aega seisma lasjed, siis se annab head abbi walge naeste asjus, kui se 2 furd päwas saab sissewõetud. *℥*. 7 kop.



### 3. Emma tuš.

Drrase wälja peäl, rohho aedades ja te äres. Dilitseb Mai ja Augusti kuul. Wars 1 jalg pitt, jahwtine. Lehhed kolmelappilissjed, wastastikko seismas. Temma purpuri punnased öiled on warre otsas fobbaras koos. Rohhi on mörro.

Rohho jahwti lusfika jao pima-weega sisse wöetud teeb köhto pehmeste lahti, werd weddelats ning prugitakse rohhto paljo Aptekis. *z.* 15 kop.

### 4. Särja kantsad ehk Koisid wina lilled.

Kuima heina- ja rohho-maas, kus nad otsego maad kattawad. Öiled on illusjad pijsokessjed, kol-lased kui jahhoga puistud.

Sea roht lastele, kui rinnad finni. Wötta söma lusfika täis öili, walla korteri täis keewa wet peäle, lasse tükki aea seissta, kurna jedda läbhi, ning anna weega segatud aeg aealt teelusfika jao sisse. Aptekis m. *z.* 1 rubla h.

### 5. Halliko kersid.

Weefrawides ehk niiske heina-ma peäl. Lehhed: süddame sarnatsjed, äres kandilissjed, jahwtisjed. Warred seisawad püsti, jalla pitkusjed. Lilled pijsokessjed walged. Rohhto sünnib jüa.

Ta teeb köhto lahti, werd kergeste jooksmas, annab abhi, kui ei ja wet lasta, ning aitab weikste kopjo többes.

### 6. Sappo oblikas.

Heina maal, wäljade peäl ja leppikus. Wars 2 jalga kõrge. Lehhed 4—6 tolli pikkad ja pitkerkusjed. Keif se rohhi on happust maust.

Kedetud nored lehhed annawad head, terwilist suppi. Weiksed söwad tedda hea melega.

Peneks tougatud jure pulwrit noa otša täis sisse wöetud aiab kõhto lahti.

### 7. Seina putk.

Miiskes maas, raisnikkus, metsades ja krawides. Wars 4—6 jalga kõrge, arrulinne, önes sille, triibsolinne, sölmilinne. Lehhed sured, filledad, pitkad; pisjemad sagiwisi. Diled walwakad rohhelissjed, kobbaras koos.

Beo täis peneks leigatud juri 6 tassi täis weega kedetud, 4 lord päwas tassi täis sisse wöetud, kinnitab sissikonda ja aitab, kui ei ja wet lasta. Suurt suus purretud hoiab külge hakkaja többe wasto.

### 8. Sora marjad.

Metsa warjus, kus palju samblid. Dilitseb Mai ja Juni kuus. Warred, jalla pitkused, tullemad pakjust jurest wälja. Diled paatjas rohhelissjed, alnelli lehti kui tähheksjed, ja läikimas. Marjad tummekad prunid; pissikeste kirsti marja sarnatsjed, agga kihwtised.

Kui marjo sööd, tewad Bead uimaseks, aiawad ofjele ning tewad kõhho-näppistamist.

### 9. Sullo koera rohhi.

Duedes, rohho aedades, aedade tagga, prüggi kohtades. Wars on 2—3 jalga pikk püsti seismas. Lehhed ja kontsad wastastikko. Diled tummekad kollased. Range surma roht.

Suurte hais aiab hiri ja rotta metsa. Drud sa pallawa sui aeal hobbosid ja weiksid rohho sahwtiga, siis parmud ja kärbsjed ei tulle külge. Aptekides prugitakse sedda rohho paljo. *z. m.* 15 f.



## 10. Jännese oblikad.

Metsja warjul. Walged lilled punnase riibjudega kattawad saggedaste maad kui walge linnaga. Lilled warred on 3 tolli süred, 3 on ümberkäantud, südda farnatsjed warre ümber.

Rohhust tehakse kallist sola, misga pesjast mustad tinti-plekkid wöib wälja wötta, ilma riet ärrarikkumatta.

Ma-rahwas armab, kui se rohhi rohkeste öilitseb, märja sumwe ollewad; agga kui ta mitte rohkeste ei öilitse, kuiwa sumwe ollewad. Lehhe nael maksab 25 kop. h.

**Juda kappad, wata Voi rohhi.**

## 11. Jooksia rohhi.

Metsja warjo paikas, kus mitte wägga niiske. Wars on 6—10 tolli pakk, ma peäl maas, otjaga püsti ülles aiamaas. Lilled walfjad sinnised, öitsewad Juni kuus. Lehhed magguis-kibbedad, kisuwad juud kofko.

Röhha ning rinna haigusjes wötta sömalusfiko täis lehti, walla korteri täis kewa wet peäle, lasse seissta ja jo jedda wet 4 kord päwas pole tassit täis. — Kewadjes aenal on lehhed rammukamad, kui need, mis talwel lumme alla jänud. Aptekis maksab 20 kop. h.

## 12. Käefaatsad, Käotus, Kookslehked, Kortshein.

Heina- ja karja-maas, rohho aedades, metsades ja te äres. Sagi wist lehhed seisawad pitka warrede peäl, mis pakjast, mustast jurest wälja tullemad. Diled on koldjed rohhelissjed.

Lehhed, wärske hawade peäle pandud, tewad



neid rutto terweks, annawad ni kui öiled head kol-  
last wärwi ja nahhaparki; weikstele head söti  
ja lehmadele rohkem pima. Kus sesinnane rohhi  
kaswab, on ka paljo muud head rohto leida.

### 13. Kaddakas.

Armastab liwast maad. Sellest puust on keif  
tullukas ja kassulinne: pu, marjad, jured.

Louka marjo peneks, keda weega ja jo sedda  
wet; se teeb higgistama, kui ennast olled külme-  
tanud. Se aiab ka, kui enne ei sanud wet last-  
ma. — Kui marju weega kedad, pissut jahho jure  
lissjad, lehmadele jogiks annad, annawad rohkem  
pima ja on neile, kui lammastele, sola sisse segga-  
tud, keikipiddi terwilinne. — Kui pima pütta kad-  
daka puust tehakse, ehk ka kaddaka wee sees leutakse,  
saab piim se läbbi wägga head maggo. Suitso-  
taminne kaddaka marjadega on hea külge hak-  
kaja többe wasto ning aiab pahha haiso toast.  
— Kaddaka marjo kedetud ja mönni ferd päwas  
neid kohhad, mis karnas, pestud, aiab karnad ärra.  
— Kui neid marju katti muljud, kange wina peäle  
wallad ja näddala aeaks seisma lasjed, saad heat  
kõhho-rohto, mis, kui poolt lusfika täit sisse wõt-  
tad, abbi annab, nenda ka lu-wallus, ja kui lu-  
liikmed sellega pessjed. — Nael marjo maksab 5 kop.

### 14. Kollad.

Kuiwa tamme metsades. Kõwwad, wakja pitku-  
sed warred on püsti seismas, mis jure poolt mitmes  
walges narmakesis ennast jaggawad ja iggal pool  
lehtedega täis on. Lehtede nurgas on kollajed scemne  
kaunad, kus sees walkjas kollane pulwer. — Weega  
kedetud peab se pulwer weikste täid ärrakautama.  
— Nael maks. 15. kop. h.

### 15. Kalkuni rohhi ehk Sea wööd.

Sawwi maas, honede jures, ouedes, lahja heina maas ja te äres; kattab jaggedaste maad. — Unned ja kalkunid jõwad sedda rohhto hea melega. — Kinnitab lendwat liwa. Jure külges leitakse jaggedaste kallist punnast wärwi, mis Rossenilje nimmetakse ja wägga kallis wärw.

### 16. Kammarik ehk Kammar.

Böesa sarnane, 1—2 jalga kõrge, kaswab ta kuiwas ja liwases, agga ka turba maas. Kus ta kord siggineb, ei anna ta enam maad ühhelgi mu roh hul. — Ta on prugitaw liwased teed parrandada, kus tedda hao kaup ja kubbo wisi te peäle pannakse. Kui sedda rohhto 3 tundi aega wast katla sees kedad, jaad head oddawat nahha-pariki. — Warred ja öiled annawad ruge punnast wärwi; panned ja kallist tuhka jure, jaad punnakat-pruni wärwi; kui kõgi sola jure panned, punnakat-kollast wärwi, ja maarja eaga tummikat kollast wärwi.

### 17. Kanna perfed.

Saksa kanna-perse sarnane, agga surem ja pahast haijuft. Maust on ta kibbe ja mörro, kaswab kuiwa kessamaas ja wäljade peäl. Bihho täis wee sees kedetud ja pissut sola jure pandud, on terwilinne weikste löötsutamisse wasto, mis halwast seedmisest tulleb. — Anna sedda joki hommikul ja öhtul weikstele sisse.

### 18. Karro käppad.

Mäe kinkude peäl, kus palju päwa paistet. Jure lehkede wahhelt tullewad paljad lille-warred wälja, kus peäl sinnised öiled otsego kellokesjed mahharipuwad. —



Sured ja lehhed on kihwtised ja tömbawad, kui neid palja ihho peäle panned, rakkusid. Siled, hobbooste wanna hamade peäle pandud, peawad haru terweks teggema. Lilled wäljamuljutud jahwt annab head rohhelist wärwi. Nael m. 5 f.

### 19. Karro putk.

Wäggemas maas, rohho aedades, aedade tagga. Putk on selge karwane, 6 jalga pikk. Lehhed: sured pikkad, karwased, lappilised. Lilled walfjad kollased, ehk rohhelised, ehk ka walfjad punnakad.

Morelt wöib sedda rohhto kui pinatit süa. Pannend lehti ölle jure, siis annab öllel head maggo. Suur, koor, putk ja seeme on wängest haisust.

### 20. Kasfi naered.

Aedade tagga, prüggi hunnikude peäl, weefrawides ja wälja peäl. Warred maas ja piisjut karwased, lehhed ka. Kui rohhto sörmede wahhel öerud, on temmal maggus hais, agga maust on ta kibbe.

Kinna wallus annab ta terwilist tewet. Kui näppo täit rohhto ölle waati panned, hoiad ölle happosamisse eest. — Kui hobbostel woolmed, keda 3 peo täis tobi weega poleks tobiks süsse ja anna sedda kahhel korral. — Kui neil walge kalle silma peäl, segga rohho jahwti pimaga ja woia kallet kord hommikul, kord öhtul. Weiksed söwad sedda rohhto hea melega. *u.* m. 5 f.

### 21. Kirbo rohhi.

Aedade tagga, te äres ja wäljade peäl. Allune wars on ma peäl maas ja sille. Lehhed 6 tolli pikkad, 2 tolli laiad, pitkerkused, peäl tummekad prunid tipsud. Lilled walwakad punnased. Rohhi on kibbe kui pippar; kisjub rakku ihho peäl ülles. Keda  $\frac{1}{4}$  *u.* lehti tobi weega ja anna sedda wet weiks-



tele sisse, kui nad ei ja kusta. Kirbud peavad rohto wägga põlgama. *z. m.* 15. l.

### 22. Kitse hein.

Mäe lünkude ja kuiwa wäljade peäl. Bakjust walgest jurest aiawad ümmargused, rohhelised punnakad, silledad jalla pikkused puffed. Diled koldjed ehk punnakad, kobbaras koos, tullemad Augusti kuus wälja. Lehhed: silledad, lihhased, jahwtised, pitferfused. Muljutud lehhed annawad head abbirohto hawadele. Sahwt odrajahuga jeggatud wähendeb musta põlletusse wallo.

### 23. Kobro lehhed.

Honete jures, rohho aedades, prüggi kohtades ja wäggewa ma sees. Butt on 3 jalga pikk, pakš karwane. Lehhed jured, pakšud, laiad, karwased.

Juri  $\frac{1}{4}$  *z.* tobi weega kedetud, 4 kord päwas sisse antud on wägga hea roht kärnade wasto. Põlletud warred, agga mitte ellawa tülles põlletud, annawad kallist tuhka; 3 *z.* lehti ja warst annawad 1 *z.* kallist tuhka.

### 24. Köömlid.

Wäljade äres, kuiwa karjamaas, aedade tagga. Wars on püsti, triibjolinne sille, 2—3 jalga pikk. Lehhed pitka konjaga, piisjofessed. Diled walged, kobbaras, tullemad Juni ja Juli kuus wälja. Seme on Juli ku otšas walmis. Wägga prugitaw maia-piddamisjes, annab heat maggo leiwale, kui tedda sissejõtkud ehk peäle rapputat, aiab puhhtusjed. Kui tedda peneks tõufad, leiwa sisse ja ädifaga kokko jõtkud ja mao kohta panned, aitab ta, kui kõhto kokkofisjub. *z. maks.* 10—15 l.

## Koera vispu, wata Lobja-pu.

### 25. Koer-putk, koera köömbliid, koera põri rohhi.

Honete ja rehtede liggi, prüggi hunnikude peäl, rohho aedades, aedade tagga wäggewa maas. Putk 4 jalga pikk, 1 toll pakš, ümmargune, sille, öenes, prunikad punnasjed tipsud peäl. Rehhed mitmearrused. Diled: walged ja kobaras. Rohhi on wängest haijust, innimestele ja ellajattele üsna surmaroht, liati juur, mis naere sarnane, sõrme pakšune, kollane. Kui inimenne sedda siise jöõb, teeb ta pead ümberjooksma, oksendamä, hullo meelt ja sadab äkkilist surma. Ugga sellegi pärrast on ta mitmes haigusšes prugitaw ja Aptekis m. n. 15 f.

### 26. Koi rohhi.

Uwase maas, honete ümber, ouedes, kus wanna prüggi kohhad ja muial. Wars 3 jalga pikk. Diled: ülleüldšelt warre ümber kui pisisšessjed koldsjed nupud. Šais kange, maggo mõrro.

Wägga kallis ja prugitaw rohhi olgo lendwa többes, ehk kui lastel šokimed, ehk kui köht wallutab ja tedda kottokisšub. Wötta pool puddeli jao koi rohtu õiletega, walla selle ülle kange wina, lasse sedda siis sojas kohhas mõnne päwa šeista ja anna sellest 3—4 ford päwas teluššika täis lapsle siise, mis jo 8—10 aastane. — Kui paistetuš äkkilšelt tõuseb, kõwwa ja punnane, panne noppitud õili pehme linnase kottikesse siise ja sedda kuiwalt paistetušse peäle, mis siis ni kaua peäl šeisab, kunni paistetuš kaub.

Walla koi rohho peäle kewa wet, lasse külmaš jada ja wirtsuta sedda wet puttukatte ehk maškirbude peäle, kes nori taimi ärrasõwad, se šurretab neid ärra. — Kui messi-puust met wäljawöttad



ning foi rohho warretega suitsotad, jäwad linnud uimaseks, et met woid wälja wötta. — Kui lam- badel kõhho többi ja passandawad, anna foi roh- ho wet neile jua. Mael maksj. 15 f.

**Kolsed wina lilled, wata: Särja kaatsad.**

**27. Kollad, Noija-kolla.**

Kuiwas leppifudes, metsades ja ma-finkude peäl, kus ta sagedaste maad kattab. Warred 3—8 jal- ga pikkad, ma peäl rännimas. Lehhed penikesed, otsego somukjed teine teise peäl. Seemne tolm, mis Augusti kuus korjatakse, teeb laste ihhu, kust märja ning kokkomuljumisje läbbi nahk peält ärra läinud, kuiwaks ja terweks. Tolm tulle siise puhhutud põlleb otsego püsstirohhi. — Apt. maksj. 25 kop. h.

**28. Koldsed kuppõ lehhed.**

Tikides, weefrawides ja järwedes. Lilled kulla- farwa kollased, läikiad. — Lehhed ja jured on hea sea nuum ja nahha-park. Jured pimaga seggatud surretawad kilkid toas.

**29. Kopsõ rohhud, Nämmalga kõrwad.**

Leitakse lehhe pude tükade külges otsego mahha waiotud, katti kistud ja wõrkulinne, peält nähhes punnakas rohhelinne, alt kollane ja wiltine. — Weega fedetud: lammaсте kõhha ja weikste kopsõ töb- bes prugitaw. — 20 kop. 2.

**30. Kõrbe sõjad.**

Weefrawides ja so=maas 4 jalga pikk. Sõjad seest õened, wahhelikedega, mis fergelt wõib wälja tõmmata. — Tiislaridel ja treialidel puristade ja wässe farrastamisjeks prugitaw. 20 f. 2.



**31. Kue päwa rohhi.**

Brüggije koftades, honete liggi, aedade tagga, te äres. Dilitjeb Juni ja Augusti kuus. Wars 2 jalga pitk. Lehhed 2 tolli sured, pitkerkused, kandi-  
lissjed. Lilled walged, kobbaras, mahha rippumas. Marjad mustad, ka punnased, erne terra sured. — Üsna surma rohhi. Dn hoolt kanda, et lapsjed neid marjo ei sö.

**32. Kuffe marjad.**

Kattab saggedaste laggedat liwast maad. Dilit-  
jeb Mai ja Juni kuus. Diled on kollased. Warred 6 tolli pitkad ja jurest ja arrudes jaetud, kus külges ümmargussjed, ilma konsata pakjud lehhed. — Rohho jahwt on kange kibbe, mis kui ihho peäle öerud, rakku tömbab. Sisjewöetud aiab oksjendama. — Ripputat rohhto toas ülles, haljandab ja öilitjeb ta kaua aega.

**33. Kulli kuniid ehk Kusfikud.**

Kuima metsades, ja heina maal, 1 jalg pitk. Warred pitkad, lehhed sullewisi, öiled punnased pari wisi warre peäl istumas. Hais otjego sifka hais. — Rohhi on prugitaw, kui weikjed werd kusjewad.

**34. Lamba körwad.**

Kuima metsades, warjul. Lehhed seisjawad pun-  
naka pitka warrede peäl, mis jurest wälja tullewad ja talwe aeal rohhelissjed jäwad. Lilled on koldjed.

Kui lehti hawade peäle panned, kisjumad neid kofko.

**35. Lamba niisjad.**

Wäljade ja kuima heina maas. Kus ta kord kaswab, ei wõi tedda ennam ärrakautada, sest et tem-

ma jured wägga jüggawad ma sees. — Kui lehmad sedda rohto sõwad, hakkawad werd kussema, hambad hakkawad loggise ma ja kuffuwad wälja. Hobbo- sed sõwad sedda rohto hea melega, ilma et se neile kahjo teeks.

### 36. Lamba oblikad.

Kuima maas, mäekinfude ja mäggede peäl. Warred 4 tolli pitkad. Allumisjed lehhed pole tolli pitka konjade peäl. — Rohhi on kibbedam happo kui happo oblikad. Lammastel wägga armas ja an- nab head söti. Kui lehmad tedda sõwad, teeb ta pima werre karwaks.

### 37. Sewerstof, Pipstof, Karro-rohhi.

Rohho aedades. Siggineb juurte läbbi. Butf on pakš sille, öenes; lehhed tulleswad jurest ülles, arrolisjed. Diled walfjad rohhelissjed, kobaras. Maggo ja hais kange ja pahha. — Weiksed sõwad rohto hea melega, agga lehmade piim saab jellest pahha maggo. Saunas ja wanni suplemisjeks wägga prugitaw, mis ihhole uut waimo annab. — Mesilaste noort juggu kinni piddada öerutakse linnopuud selle rohhoga. Hobbosteile ja weikstele antakse sedda rohto, juri peneks muljutud, weega sisse et werd ja sissifonda puhhastada ehk kui köht lialt kinni. Ap. m. N. 15 f. h.

### 38. Linno rohhi.

Rohho aedades ja wäggewa maas ümberringi romamas. Lehhed on pissokesjed, ümmargused. Lilled walged. — Weikstel ja linnudel wägga ram- mokas söök. Wähkidel on ta parrem toit kui nõggesid. Seemne terrad on linnudel wägga armsad. — Kui öiled kello 9 hommikul lahti löwad, siis ep



olle sel päwal wihma odata; agga kui tahhab wihma jaddada, jäwad öiled kinni ja mahharippuma.

### 39. Sodja-pu ehk koera oispu.

Wäljade peäl, aedade äres, ka niiske wöspolisje, warjolisje kohtades, kus hea wiljakandja ma. Warred on paksud, 4 jalga pikkad, arrud wastastikko seismas lehtedega, mis pitkerkused, lappilised. Öiled on punnakad warre otjas kobaras seismas. Marjad, kui walmis on, mustad; nende sahwt sinnine. Rohhul on pahha ja wänge hais, agga suur arstia roht. — Wäljamuljutud sahwt parraneb hawu ja aiab paistetust ärra, nenda ka, kui rohho lehti ja koort weega fedad ja paistetusse peäle panned. Muljutud seme noa otja täis sisse wöetud, fedab seeft lahti, ja antakse igga kahhe tunni pärrast weetöbbe wasto. Sired ja luttikad põlgawad jedda rohto. 2. maks. 15 kop.

### 40. Lustiad, ehk Lusted ehk Karro kaer.

Ruffi orrase sees ja on ühtlaise ruffi leikusje aéal walmis. Seemne terra on ni kõwwa, et ta aastad 2—3 mullas, enne ta üllestoujeb.

Wilja pudusse aéal wöib lustiad ruffi jahho wahhele jahwatada. Ka wina temmast wöib põlettada. Korelt söwad weiksed tedda. Öiletega wöib illusat rohheliift wärwida.

### 41. Qu-többe wallo rohhi ehk Petrid.

Lehhe-pu metsades. Warred kandilised 2 jalga pikkad. Lehhe nurgadest tullewad Juni kuus üfistikud öiled, mis alla pole rippumas otjega trehtrikesjed, walgest karwast, su poolt rohhelised, agga ilma haisota. Marjad, kui walmis, on punnased, agga ka mustad, 15 tükki neist aiab oksendamata. Sured,



mis jölmilissjed, walged, maggusad, illusad, annawad head tärklisse jahho, mis wöib feta, ehf leiwaks küpjetada. Lu-többe wallus peab jedda rohho ka antama.

#### 42. Maddaras.

Bälja äres, aedade tagga, leppifuis n. m. Wars 2—3 jalga pitt, neljakandiline. Igga jao külges 2—3 piisokessjed konsad, kus külges 8 öhhukessjed lehhekessjed. Warre otjas koldsed lilled, kannel maggus hais.

Pima siise pandud, saab piim ärrakarrand. Diled, marja eaga kedetud, wärwivad willu kollaseks. Jured, mis kewwadsel ehf süggisel aeal korjata, kui neid öllega kedetakse, wärwivad kollast willu punnaseks.

#### 43. Mädda reifas.

Kaswab ni hästi rohho aedades, kuhho tedda istutakse, kui weekrawides ning mu niiskes, wäggewas maas. Mjetsa mädda reifas on kibbedam, kui mis rohho aedades. Koa tarwis on jured wägga terwilissjed ning jures hinnaš. Lehhed on rammokas šööt weikstele; lehmad annawad rohkem pima. — Kui head mädda reifast tahhad sada, wötta siis pudde agga mitte wägga wäggewat maad. Istuta kewwadel jure allumisjed otjad, nenda, et üllem ots, mis lehti aiab, förgemalt tulleb seisma. Kui jured Juni kuus jo häste lehti on aianud, siis wötta juri lahti ning leika nendest üllemaid förwliissi juri ärra ning jätta agga allumist juurt likumatta. Siis katta juurt jälle kinni. Süggisel aeal saad ša siis juri pakšuid juri, mis heast maust on. Kui ša jedda wisi ei te, siis ša ei ša enne kolmat aastat häid juri. Et mädda reifast talwel hoida, ehf ka terwe aasta

läbbi, wötta juri süggijel wälja, puhhašta neid nar-  
madešt, öeru neid willase nartsuga kuiwaks ning  
panne neid kuiwa liwa sišje seišma, et nad ärra ei  
külmeta. — Kurgo wallus on hea, öerutud wärs-  
ket mädda reikast nartsjo wahhel kaela ümber panna.  
— Menda te ka lu-wallu többes, ning panne ted-  
da wallusa kohha peäle, agga hommikul ning öhtul  
wötta pole sömalusšika täit sišje. — Kopsjo többes  
wötto haige innimenne hommikul kui öhtul, enne ta  
weel middagi sönud, hea noa otša täit telusšika täie  
meega sišje. Urgo holigo, kui se läbbi uest köhhale  
šaaks fibhotud, kui agga köhha isje süddamesje ei  
haffa. Tunni aea pärrast wötto ta telusšika täit  
puhhast kollast ölli sukroga sišje. Kui köhha ränge-  
maks lähhäb, jätta mäddareikast meega mahha ning  
wötta sedda ölli sukroga hommikul ning öhtul enne  
toidusje wötmatta. Agga aršti nou ning abbi  
ikka feigeparrem.

#### 44. Ma-Wölad.

Kuiwas lebbe-pu metsades, ma-finkude peäl, ho-  
nete liggi, aedade äres, kus ta Mai ning Juni kuus  
öilitseb. Wärs seišab püšti, neljakandiline, alt pool  
punnakas, karwalinne, 2 jalja pitk. Diled on kolla-  
sed, öielehbed teine teisest ärraseišmas. Surel on mag-  
gus woöra ma rohho-hais. Kewwadel wäljawöetud  
on ta feige rammusam. Ta on sölmelinne, wäljas-  
poolt tummekas pruun ning kui tedda läbbi leigatakse,  
on temmal keskel punnane südda. — Sure pulwer  
on feige parrem arštia rohhi köhho-haigusjes,  
finnitab siššifonda, aitab külmas pallawik-  
kus, kui sedda pulwrit enne külma peäletullemist  
noa otša täit sišje wöttad, ning pärrast igga  
kahhe tunni pärrast noa otša täit wöttad. Kui ham-  
bade wahhel juurt purretad, finnitab ta hamba-



higgimed, kui hambad suus loggijewad. — Kui juri õllewaati panned sel aeal, et õllo käib, siis ta ei ja happuks. Nptekides tarwitakse sedda rohhto paljo ning maks. *z.* 15 kop. h.

#### 45. Maria sannajalg.

Kiuwise, kuiwa maas, kõrge jõe kaldas, kuiwas metsjades. Lehhed on paksud, otsego jurest wälja tullemas, täis jahwti. Lilled kui rosi lilled. Seest lehhed ikka piisemad, katkimuljutud hawade nink paisede peäle pandud, jahhutawad pallawat, tõmbawad kinni nink tewad neid terweks. — Nored lehhed wõib suppi sisse panna nink jüa. — Parrem weel on se rohhi sawwi seinä kinnitada, kui seinade peäle istutakse. Kattused nenda sammoti.

#### 46. Masika rohhi.

Rohho lehtist wõib wägga head te-rohto tehha mis pea aego nisamma hea, kui woõra=ma te-roht. — Kui sedda tahhad sada: wõtta keige noremaid masika rohhto lehti kewwadsel aeal korjata, liati nisuggusist masika-taimetest, mis kuiwas, laggedas koh-tades ja mäekinkude peäl kaswawad. Korja neid, kui ilmake kuiw. Leika lehhede komsad ärra, kuiwata lehti siis warjolisse paigas ilma päwa paistet ning farrota neid tihti. Siis panne neid üsna puhta panni peäle, agga mitte paksult, ning siis jahheda ahjo, kust leib wäljawõetud; lasse neid seäl sees ni kauaks seista, et nad mitte koggoni kuiwaks ei sa, ning keerle neid siis puhta käega kerulisjeks. Lasse neid siis koggone kuiwaks sada, ning külmalt panne neid klaas puddeli sisse nink korgiga puddeli suud kinni, et se te-roht ärra ei hingä. Dns se tö sul hästi korda läinud, wõid sa selle eest head hinda sada,



fui ärramüüd. Poes maksab woõra=ma te=rohhi 1, 2, 2 $\frac{1}{2}$  ja 3 hõb. rubla nael.

#### 47. Mets=pippar.

Metsja warjus, niiskes leppikus. Jured roma=wad ma peäl. Warred on lühhikessed, karwased, läik=jad, otsekui nahhased lehhed külges. Lilled seisawad pitka karwase warre peäl, wäljaspoolt ka karwased, rohhelisised punnased, seest mustad ning punnased. Lilled kui jured on ni kangest ning wängest haijust, otsego üllekäia rohhi, ning teeb pead uimaseks. Juri prugitakse, kui hobbostel woolmed. Agga keel=da, sest et kahjoteggew, on, kui lehti nink juri jisse wõetakse, et se läbbi jissifonda puhhastada ehk kõhto lahti keta.

#### 48. Müntid.

Keige ennamist rohho aedades wäggewa ma sees. Keigil maggus hais. Kui rinna=last ärrawoõru=tada ning piim rinnadest peab kadduma, wõib muljutud münti rohho rinnade peäle panna. Menda ka konna münti=rohho. Keige parrem münti selts on: pippar münt. Temmal on wägga kallis hais, on rammusam müntidest ning kui tedda suus purre=tad, teeb ta suud otsego külmaks. Kui kõht lahti ja wallutab, wõtta pool lusfika täit pippar=münti rohho nink pool münti rohho, walla kewa wet (for=teri=jaw) peäle, lasse tulle äres seista nink jo sedda wet kui maggama heidad. Wägga tarwis olleks, et ma=rahwas sedda rohho omma aedadesse wõttaks istu=tada; sest tedda tulleb saggedaste prufida, on wägga terwilinne ning kallis roht, mis Aptekides 35 kop. z. maksab.

#### 49. Must juur.

Niiskes heina maas, maddalas leppikus, kus ta

Mai ja Juni kuus õilitseb. Jured on paksud, mustad ja näppo wahhel otsego raswased, seeft walged. Wars 2 jalga pitk, karwased, pitkerkused, jalla pitkused lehked külges. Lilled on otsego kellokesjed, purpurri punnased, mahharippumas. — Illane juur on muljutud hea abbiroht hawadele, ning weikstele sisse antud, aitab ta, kui neil seeft läbbi käib. Nored lehked wõib otsego nori kapsta lehti suppiks keta.

#### 50. Naeste punnad ehk Olankad. Arnika.

Te äres, lehhe-pu metsades, kuiwas kohtades ja aedade äres, kus ta Jani päwa aeal õilitseb. Wars on puine, sille, peaaego kahheterrane, sirge, 1 ja 1½ jalga pitk. Lehked on tõmbilised, filledad, mitme läbbipaisiwa tipsokestega. Need on täis õlli ning purpuri punnast jahwti. Lilled on kollased. — Rus-sika täie rohho peäle walla rohket korteri jao kewa wet, sedda katta kinni ning lasse tüf aega seista. Sedda wet wõtta siis igga kahhe tunni pärrast kopso tõbbes, ehk kui inimenne tõstmisse läbbi wigga sanud. Warske hawadele, muljumisses, põllutamisses ei wõi parremat abbirohto leida, kui selle rohho jahwti, — parrem weel, kui sedda jodawa winaga wõimalik seggada, — peäle panna. — Willu wärwitakse temmaga kollaseks. Wina sisse pandud, teeb ta sedda punnaseks. — Weikjed söwad tedda hea melega. — Igga ühhes maias ja perres on tarwis sedda rohhto hoida. Aptekis maksab *z.* 40 kop.

#### 51. Naese nine-pu, ehk kiwitsa-pu

Omme nimme järrel ep olle ta „pu“, waid wõsjo, 2—3 jalga pitk. Raswab iggal pool mad-dalamädda-maas, metja warjus, kuskudes ning weekrawides. Diled on illusad, walkjad punnased ning on nendel maggus hais jures, mis pead uimaseks

teeb. Kolm öili on ifka ühheskoos warre külges nuppis. Pärast öilitsemist 3—4 nädalat hakkab ta lehtma. Lehed seisawad jalkus konjade otjas, on walfjad rohkelised, pehmed, filledad. Koor on walfjas hal ning lassib ennast penikesiks narmokesiks jaggada. Marjad on ümmargused. Jöstra karwa punnased, filledad, kollane seme terrake sees; kui marjo, wart ehk juurt hammaste wahhel purretad, ei olle eest otjast mingi maggo tunda; agga pea aegus hakkab kele peäl otsego tulli põllema ning teeb hambad loggijema.

Marjad, 5—6 sisjewöetud, aewad kangeste ofsele, tewad paistetust, werretöbbe ning sadawad surma. Kümnest marjast saab kül, hunti surretada. Temma koor nahha peäl on kui panswligi plaaster rakkusid tömbamas. Kui nahha wirkumine ei olle hea, waid nõrk; siis öerutakse sedda ihho kohta, kuhho nassina-koort peäle panna, enne ädikaga, siis pannakse tedda wärskelt peäle. On temma koor kuiw, siis panne tedda pari tunni peäle ädika sisse liggunema ning siis ihho kohha peäl, kus ta peab tömbama, nartsuga finnijetud. Igga pääw, hommiko kui öhto, panne uut koort peäle, ni kaua ihho nahk löhki lähhäb. Siis ärra panne enam kui kahhe päwa pärast üks kord peäle. Wahhad wet lassie ni kaua nahha alt wälja tulla, kui sedda wöid kannatada. Lu= ehk jooksja többes on se wägga hea ning terwilinne abbi. Ka hamba wallus, kui koort kõrwade tahha panned, ehk kämla peäle, ehk kui kõrwad finni, kulla tahha.

## 52. Naid.

Ennamast rohho aedades, aedade tagga, wössjal ning mu arrimatta kohhades. Kewwadsel aeal forjatakse temma nori lehti keduks. Weikjed söwad



sedda rohhto hea melega. Lehmad annawad ennam püima. Korja neid talweks. Diledega wöid illusat kollast wärwida, kui löngad ja willad enne maarjaeameega fedad, siis ilma wäljawirrutamatta kuiwatad, öili siis padda põhja rapputatad, jaggo willu peale, jälle öili n. n. t. panned, wet peäle wallad, et keif kattab ning siis hästi läbbi fedad. Pärrest tõmba willu lehhelisje läbbi ning panne ilma wälja wirrutamatta kuiwama.

### 53. Näred.

Te äres, leppikuis, kuiwas heina maas. Dilitseb Juni ja Juli kuus. Wars on sirge, wösjulinne, sille, 1, 2, 3 jalga pitk. Lilled on walged. Hais ja maggo hea ja magguis. Kollane, seeft walge juur, kui wannemaks sanud, on täis sinnist jahwti; põlleb, kui tedda hambade wahhel purretad, kele peäl.

Rinna ja kõhho-haigusjes wötta 2 lusika täit lehti pole tobi wee peäl, feda poleks, et korteri osja järrele jääb, sisse, kurna wet läbbi; rinna tarwis segga sedda wet piisut weega, ning wötta igga tunni aea pärrast su täie. Külmas pallawikkus fedetakse rohhto öllega ning wöetakse sisse, tassfi osja iggas tunnis. Wina teeb se rohhi sinniseks. Weikstele on ta termilinne; kui lehmäd tedda söwad, annawad ennam püima.

### 54. Nögges.

Brüggises kohtades, rohho aedades, aedade äres, honede liggi ning leppikus wäggewa ma sees. Warred: sured pitkad, sirged, karwased. Weiksed söwad neid hea melega. Tarwis neid talweks korjata, kuiwatada ning ärraverutud pihho täit weikste joogi sisse seggada, se teeb neid rammusaks, lehmadel ennam ja rammusamat püima. Kori lehti, ni pea lumme alt wälja tulleswad, sünnib feduks wötta.

**Olankad, wata: Naeste punnad.**

**55. Orras rohhi.**

Umbrohhi, mis wiljale kahjuks. Agga kõrred on weikstele ommeti hea sööt, ning jured, kui neid puh-  
taks pessed, annamad hobhostele, weilstele ja seadele  
rammufas sööt. Some-maal tewad wilja pudusses  
juurtest rammufat leiba; raiuwad juri peneks, röö-  
tiwad, jahwatawad ja seggawad neid jahhoga taig-  
naks, mis siis küpsetawad. Ma-rahwas püab jedda  
rohhto wälja peält ärrahuffkada, kui pärrast äästamist  
tedda hunnikusse kokko panneb ning seäl lasseb seista,  
et ta ärramäddaneb. Agga ta ei mäddane; waid kui  
maad ueste kuintakse, tulleb ta ka ma sisse ning juur-  
dub enne kui pärrast. Kui tedda ärrahuffkada, on  
tarwis tedda ärrapöletada, ning annab temma tuhft  
rammufat sõnnikut.

**56. Pallo taggia.**

Kuiwas, liwases metsades kattab ta ma-laggedat.  
Ta on oksalinne, arrud püsti seismas kui hirwe sar-  
wed, alt laiem kui üllewalt. Üred penikeste punnaka  
pruni kõrwakestega täis, ning keif nahha sarnane.

Kennel kopsu haigus ning sant kõht, fange  
kõhha ning rinna haigus, wõtko 4 lusika täis  
pal. tag., wallago kewa wet peäle ning audago jedda  
tük aega. Pärrast walla wet ärra ning tobi oõja  
weega feda tedda ni kawa illaseks ning tarratand.  
Siis kurna wet läbbi ning segga jedda piõjut meega.  
Agga tunni järrel wõtta lusika täie. Ka weikste  
numaks sünnib pallo taggiat pruukida, kui tedda  
enne on lastud ligguneda, et mörro maggo temma  
seest kaub. Ballawal suwvel, kui piim rutto hap-  
püks lähhäb, panne mõnni tükikeisi, mis enne  
terwe pääw liggunenud ning pärrast jälle kuiwatud,



pima astja ehk anfro sisse, siis piim ei ja hap-  
püks egga tarratand. Aptekides maks. *z.* 30 kop.

### 57. Paise lehhed.

Sawwises, niiskes maas, õilitsjeb kermwadel. Roh-  
hul on illane jahwt, mörro maggo. — Rõhha wasto  
wägga fidetud. Wõtta pihho täis lehti, kuwata  
ning õeru neid pulwriks; touka pruun sukruut peneks  
ning segga 2 jaggo sukruut, 1 jaggo pulwrit, ning  
wõtta sellest 4 kord päwas telussika täis weega sisse,  
jenni kurni kõhha lõppeb. Juri woib ka nenda pru-  
kida, 2 jaggo lehti, 1 jaggo juri ja 1 jaggo sukruut,  
kedetud. Sedda jo 4 kord päwas pole tassi täis.  
Se läbbi saab kõhha ja rinnad pehmemaks ning  
rõgga lahti. Rohhi on wägga prugitaw ka lam-  
maste määntamisje wasto, kui lehti pima ning  
piisjut tahmaga kedetakse, läbbi kurnatakse ning pole  
forteri jao sojalt sisse antakse. Apt. m. *z.* 15 kop.

### 58. Partsi hein.

Wee krawides, niiskes ning mädäda maas, kas-  
wab feige parreminne wee sees 6 jalga pitkaks.  
Lehhed on wee peäl wäljalautud. Õilitsemisje aeg  
on Mai ja Augusti ku. Seme on maggusast maust,  
Manna tango sarnane. Ta on wäggew ning fetes  
ni wägga paisumas, et pole tassi ehk söma lusika  
täiest wee- ehk pimaga kedetud, innimesjel kül saab,  
kõhto täita. Sellepärast olleks wägga kasjuline,  
sedda wiljalist partsi heina semet wäljakülwada.  
Wakka ma peäl olleks agga tarwis 4—5 *z.* semet  
külwada. Wõib kül lota, et, kui sesamma muidugi  
ilma wäljakülwamatta hästi kaswab, külwatud roh-  
ket wilja saaks kandma ja sigginema.

Petrid, wata lu-tõbbe-rohhi.

### 59. Wibe lehhed.

Lehhe-pu metsjades ning te äres, kus ta Augusti



kuus öilitseb. Warred 2 jalga pitkad. Lehhed jure poolt, on maa peäl maas, warre ümberringi, laiad karwajed. Lilled illusjad sinnised ning ikka 3 koos. — Lehtedega wärwitakse willu roh helisjes. Pann wärskleid lehti jaw kaupad willadega padda sisse, lasse weega pole tunni keta ning jedda öje läbbi jeista. Nüüd wötta willad wälja. Agga weel nad ep olle roh helisjed; waid panne padda lehtedega, kus sees willad enne jo ollid, tulle peäle, ripputa willad kerpikesse peäle padda sisse ning katta jedda riega kinni, nenda, et aur willadest läbbi käib. Sefinnane aur annab siis jedda öiget roh helist wärwi. Pärast wötta willad wälja, wäna tedda wälja, walla uest fewa wet padda sisse ning panne willad jälle sisse, kinni nad üsna roh helisjes janud. Weiksed söwad jedda roh to hea melega. Apt. maks. *z.* 20 kop.

#### 60. Wöldhummalad.

Kuinas maas aedade äres ja wäljade peäl. Warred on jalla pitkused. Lehhed ja arrud wastastikko seismas, pitkerkused, jilledad; jure lehtedel on lühikesjed konsjad. Lilled on walfjad punnased, jalgus arrude otsas, öilitsewad Juli ja Augusti kuus. Rohhi on mörro, wägga terwilinne. Lialt hea abbi-roht, kui köht kinni ning ummistusjes, ehk kui siiskond ärranörgand. Ka külmas pallawikkus jadab ta head abbi, kui näppo täie öili pole tobi weega kedad ning enne többe peäletullemist tassi täie kumalt ärrajood. Roh to wöib ka hummala asjemel ölle jure panna. Aptekis on ta paljo pru gitud ning maks. *z.* 15 kop. h.

#### 61. Woiud ehk Woi rohhi.

Honed ümberringi, rohho aiades, prüggi koftades, 6 jalga pitk. Lehhed on alt pool wiltised, ham balisjed, laiemad, peälmissjed pitkerkused. Rohhi on

libbe maust. — Aidetakse tedda hea ollewad, kui naeste rahwa ku=többe asjad korra pärrast ei olle, ehk ärra jänud, et 3 sörmee täit rohto weega keta (3 tassit täit) ning sedda hommiko warra ning öhtul jua. Nenda on ka wee=többes tehha. Pöppetud hawade peäle pannakse sedda rohto kui head aumet. Saunas wöetakse tedda suplemisjeks, et ihhule uut rammu anda. Temma juri korja süggisel, kuiwata neid warjo kohhas ning panne neid klasi siisse tallele. Lange=többes wöetakse temma jure pulwrit telusjika täit soja öllega igga teisel päwal. Ennam ei tohhi anda. Haige innimenne heidab siis mahha, kattab sojaste ennast kinni ning joob selle peäl weel pisjut soja öllut. Pärrast higgistamist hoidko haige ennast külmetamast, wina wötmast ehk wihhastamast. Nenda tehakse ni kaua näitab, et többi hopis mahhajanud.

## 62. **Poi rohhi ehk Jännessse munned.**

Turbalisje, mätlifko maas, leppiko warjul. Di-litseb Juni kuus. Rohho putk on 6—12 jalga pikk. Lehhed on pitkerkused, pruni tipsudega täis. Lilled on purpuri punnased, salguis koos. Jured on ennamast jauust kahhes jölmes kokko kaswanud. Wägga prugitaw arstia rohhi, mis Saleppiks nimmetakse. Haigedele annab ta head rammusat toitot. Üks ainus loot temma jurest pulwriks, jahho sarnatsjeks töugatud, pole tobi weega järgeste ümberligutud, fedetud, annab ni head ning rammusat tarratand, mis innimesjel, kes terwisjes, küllalt saab köhto täita. Weel maggusam saab se roog, kui sedda jahho pimaga fedetakse. Kui neid juri katti leikad, kuiwatad, räästid, kuida kohwiga tehakse, siis sedda jahwatad, jaad ni head kohwit, et tedda hea melega wöid jua. — Keige parrem aeg juri korjata on, kui Augusti ku hakkab, kui selle rohho jeme walmis, siis ka jured



ei kaswa. Banne siis jure pole minnuti aeaks kewa wee siise, wotta neid wälja ning koort peält mahha. Banne neid panni peäle ning lasse neid kuiwata. Agga ahhi ärgo olgo pallaw, et jured mitte ei kupsje, waid hästi läbbi kuiwawad. Pärrast lasse neid ahjo peäl ni kawa seista, kunni kuiwad kül, et neid pulwriks wöib töufada. Rael maksj. 80 kop. h.

### 63. Wöie rohhud.

Leppikuis jäggewa maas. Barred on sirged 2—3 jalga pikkad. Lehhed teine teisega wastastikko seismas, filledad, pitkerkused. Lilled walfjad punnased ehk hopis walged. Rohhul on wihha maggo. Jured isfiärranis Aptekides prugitud. Rael maksab 25 kop. Lilled ja jured on otsego seep, illased. Wöib nendega peäta ja raswayleffa ridedest wälja wotta. Klasiid, kus sees ölli peti, wöib nende lehtedega keige parreminne puhhastada.

### 64. Porsad, So-kaelad ehk Raelud ja So-kannad.

So- ehk turbalisjes-maas, rabbadikkuis ning metsa warjul. Wöiso on 1—2 jalga pikk. Lehhed on alt poolt otsego roostetanud. Lilled komsjade otsas walges salgus. Hais on pahha ja wänge ning teeb pea-wallo. Ursti käes prugitaw roht. Keda pihho täit so-kaela lehti tobi wee sees, ilma et padda kinnikatta tarwis, sellepärrast, et kange ja wänge hais rohhust wöiks ärrahingada. Selle weega wöib luttikid sängidest ning toadest ärrakautada, kui, kus nad siggenewad, selle weega wöitakse. Se surretab ka weikste täid kui neid sellega peätakse; on wägga kudetaw wilja-koj wasta, kui sedda rohto wäljade peäle puistad. Agga wägga kahjolinne terwisjel, kui sedda rohto ölle siise pannakse, kuida sünnib, et öllut se läbbi kangemaks teha. Mahha parkimisjeks wägga prugitaw, mis nahka pehme- maks teeb, kui mu park. Apt. maksj. 5 kop.



**65. Punnad. Unne-rohhi.**

Jõe kaldas, wäljade ja te äres. Dilitseb Juli kuus. Warred farwased, lühhikeste konsjadega. — Lehhed farwased, pitkerkused, tolli pitkused. Lille pead walkjad punnased, pitkerkused. Hais ning maggo kange, agga mönnus. Rohhi aiab, sisse wöetud, higigistama. Dili ja kori lehti wöib te-rohhuks prufida. Ölle wadi sisse pantud, kelab ölle-happosamist. Rohhoga wärwitakse punnast. Nael maks. 10 kop. h.

**66. Raud reia rohhud.**

Wäljade peäl, aedade äres, honete ümberringi. Warred püsti seismas, peaaegus jalla pitkused. Diled walkjad punnased ehk hopis walged, nuppis warre otjas. Rohhi on maust mörro ja fibbe, kalli rohho hais jures. Wägga prugitam, terwilinne arstia rohhi. — Kolm sörme täis pole tobi weega fedetud 3 kord päwas tassi täis sisse wöetud kinnitab köhto, aiab puhhutusssi ning waigistab kui köhto kokkokisjub ja näppistab. Barrem weel on se rohhi hawadel. Mulju rohho lehti ning öili hästi läbbi, pigista jahwi nartsjo läbbi, segga sedda tükki wahha ja raswaga kokko, et parrajaks jalwiks saab, ning panne nartsjoga hawa peäle. Kui hawad on pistetud, kust werd wälja ei tulle, agga kangeste on paistetanud, wötta raud reia rohho, te tedda peneks, lisja pisjut Uheranti ja Kummelid jure ning keda sedda keif tükki aea läbbi; pärrast segga jodawat wina paar lusikka täit sisse ning panne nartsjuga hawa peäle. Rohhi annab ka head nahhaparki. Aptekis maks. nael 20 kop.

**67. Raud nõggesid.**

Temma seme on, ni hästi wärskelt, kui kuiwatud winaga seggatud külmas pallawikkus pis-

soke telusfika täis sõmalusfika täie wina peäl, enne többe peäletullemist sisse antud pallawikko ärrasaatmas. Kui see st läbbi käib, wotta kartuwli tärklisfika täis ning segga telusfika täis semet sisse, nink sellest wotta telusfika täis weega.

### 68. Rawwandusse rohhi.

Liwase maas, kattab laggedat, liwa finuitades. Ta on maddalast kaswust. Diled on sinnised ehk walfjad punnased. — Et tedda rawwandusse haigusse kui temet juakse annab temmale nimme. Tehakse temmast ka Kunsenbalsamit. Wannu supplemisse jure pandud, teeb ta ihho soned rammusamaks. Nael maks. 15 kop.

### 69. Neinwarä. Neintwarred.

Rohho aedades, teäres, wäljade peäl, aedade tagga. Diled kuld karwa koldjed laggeda nuppiis koos. Rohho hais on kalli rohho sarnane, wiha agga wägga kaunis maggo. — Sisse wöetud temmast kedetud wessi aiab higgistama ning wet lastma. Diled ja seme pimaga kedetud on fidetud laste solkmede wasto. Ka hobböstel keige parrem abbi roht. Lehhed annawad rohhelist wärwi. Wöib neid ka hummalatte assemel ölle jure panna. Weiksed söwad tedda hea melega. Nael maks. 15 kop.

### 70. Neika hein, Tened, Sarraka ladwad.

Umbrohhi, mis põllude peäl jureks tülliks ja kahjuks, liati odra orrasse sees, kus ta wilja saggedaste ärraummistab. Kollased öiled ei ölle kui Tölged finni, waid lahti. Kaunete sees on paljo semet, mis ölliks wöib pruvida, ehk ka sinnepiks. Kui rohhi öiles, nenda, et ta otsego kollase linnaga orrast kattab, pead tedda mahha nitma; siis agga wöid tedda ärrasata.



**71. Hebbase händ.**

Hea heina maas ning wäljade peäl. Rörred 2—3 jalga pitkad tulleswad jurest wälja, on ümmargussed, filledad, tribolissed ning 2 ehk kolm sölmelissed. Jure lehhed on otsego paelad jalla pitkused. Seme on pitkerkune, kollane, sille, läbhi paistaw. — Weiksed söwad sedda rohhto hea melega. Rohhi annab rohket nitet. Ta on ni wägga kasjulinne, et tarwis olleks rohkem tedda tähhele panna ning wäljakülwada. Kümme tuhhande □ küünra ma peäl ei olle ennam semet tarwis, kui agga 2 ehk 2½ u. Hea ma annab 2—3 nitet.

**72. Risti hein. Härja-pea-lehhed. Härja-pead.**

Tedda on punnase, walge ning pruniko peaga leida: wäljade peäl, põllude äres, heina maas, lepikuis ning muial. Weiksed armastawad sedda rohhto üllewägga. Sellepärrast olleks tarwis ifka ennam hoolt kanda: rohhe semet rohke minne wäljakülwada ning se läbhi weikstele parremat söti sata, et parremaks sigginewad, et lehmad ennam pima annawad ning et ennam sönnikut saab. Kus heinamaad niisked, mätlikkud, seäl ka risti-hein ei wõi siggineda. Sellepärrast on tarwis heina maad, mis niisked, kuiwaks panna krawileikamisse läbhi. Se kasjo, mis sest tulleb, on ifka ilmaarwamatta jurem, kui se waewanäggeminne selle jures. Sedda ennam risti-heina niit, sedda parrem weikste kaswataminne ning siggineminne.

**73. Nowi hein.**

Te äres, aedade tagga, prüggi kohtades ning muial. Sedda möda ma, kus ta kaswab, pea surem, pea piissem. Warred on 2 jalla pitkused; lehhed õhukesed; õiled wäljad kollased, warre otsas kui kattuse kiwid teine teise peäl. Maggo on kibbe,



haig on Bleedri pu sarnane. Ta söigatab wallo mitmes haigusjes, kui temma wili kedetakse ning juakse. Pima sees leitud, surretab ta kärbsid. Kael maks. 15 kop. h.

#### 74. Saksa kanna. Saksa kanna persed ehk Kummelid.

Wiljakandjas maas, honete liggi, rohho aedades, olgo et isseenesest, ehk olgo külwatud kaswamas. Tedda prugitakse mitmis haigusis:

1) Kõhho többes, näppistamises, krampwis juakse temmast kedetud wet. Paksio, mis järrele jääb, pannakse nartsjo wahhel sojalt maw kohta. — 2) Pimaga kedetud audutakse paksoga kõwwa paistetussi, ni kawa pehmeks jawad. — 3) Kuiwalt pannakse tedda linnase kottikesjega Ellitingo peäle. — 4) Kui naeste asjad ja ku aegsed ep olle ommas korras ning ärrajänud, kui peaksid tullesma, ei olle parremat, kui kummeli wet sojalt jua, 3 kord päwas tassi täie, ennast sojas piddada jängis ning ennast külmetamisse cest hoida. Menda on ta mitmes haigusis abbi saatmas ning olleks tarwis tedda ennam arrida, maias allati tedda piddada ning korjada. Aptekis maks. 20 kop. h.

#### 75. Saltw ehk Salwei rohhi.

Kaswab rohho aedades, kui tedda külwatakse. Ta on üllewägga prugitaw. Peaks iggas maias ollema. Lehhed on maggujast haijust. Kui lehti noa otsa täis Salpetri-solaga kedad, meega seggad, sadab kurgu ning kaela haigusjes, kui kurf kinni ehk paistetuses, ehk kui kael wallutab, head abbi, kui selle weega kurko kurristad ning siis wälja jülilitad, ning sedda mitmel korral päwas teed. Kui Salwei rohho ei peaks kões ollema, wötta selle asemel raud reio rohho, ehk ka Alberanti ning te sed-

dajamma wisi. Peäle sedda panne wenne jebi plaast-rit ümber kaela, ehk happotaignat ädikaga ja sinne-piga seggatud kaela ümber. Keik mis haige joob olgo weesti, mis seisnud agga mitte külml. Kõwwa paisede peäle on hea Salwei auwet panna, ning sedda aeg aealt sojendud jälle peäle panna. Lamaste kopso többes kedetakse sedda rohhto piisjut solaga ning antakse sisse. Rael maks. 20 kop.

### 76. Sanna jalg.

Metsjades, leppikuis, kuiwas maas, 2—3 jalga pitk. Jure pulwer on keige parrem rohht kerra- ehk laia-ussi wasto, mis innimesse sissifonda waewab, tedda haigeks teeb ning õnnetumaks. Kes kerra-ussi ennese sees tunneb ollewad se läbbi, et temmal jaggedaste eggadust, kõhho wallo, minnestust ning näeb ussi tükka wahhest ennese-seest ärraminnewad; wõtko sõnna jalla peneks tõugatud pulwrit noa otja täis soja weega sisse. Esimest kord hommiko warra enne kui toidust on wõtnud. Kolme tunni pärrast jälle noa otja täis pulwrid; ning siis aeg aealt kahhe tunni pärrast lusika täit ölli, kuni us ärralähhäb. — Wõid sedda rohht ka jebi assemel pruvida. Kuiwata sanna jalla lehti, panne üht padda ma sisse kaewatud auko ning põlleta lehti tuhhas. Sedda te weega taignaks ning kuiwata tedda soja ahjo sees, kuni kõwwaks saab, siis en ta pessuks walmis. — Rohht sünnib ka weikste sötiks pruvida, kui tedda Juli kuus leikad, kuiwatad ning tallele panned. Kui weikstele ette annad, walla fewa wet peäle ning panne piisjut sola sisse. Lehmad ja liati lambad sõwad tedda hea melega. Ka ölgede assemel põhhuks prugitud annab ta head sõnnikut. Rael juri m. 20 k.

### 77. Sea kapstad.

Weekrawides, märja heina maas u. m. Allu-



minne warre jaggo maas, ülleminne püsti. Lehhed ning rohho arrud seisamad wastastikko, 1—2 tolli pitkused, paksud, silledad, läikjad ning lühhikeste konjadega. Walkjad sinnised võiled tulleswad lehtede förwalt wälja nuppis. Sahwt, wärskelt wälja muljutud, on kui sebine, on hea hawade peäle panna. Rinna haigusjes ning kuiwas többes antakse pulwrid temma juurtest sisse. — Weikstel annawad head söti.

### 78. Sinnep ehk Tölk.

Kuiwa wäljade peäl, te äres, aedade tagga, prüggi kohtades, 1 jalg pikk. Warred on püsti seismas. Lehhed möllemilt poolst karwased; võiled kollased ning karwased kui need kauned, mis warre külges finni üllespole pöördud. Semet on sinnepiks pruvida. Katti tõugatud, pool telusjika täie seme-jahho, telusjika täie meega seggatud kolmeks forraks wötta sadab head abbi kõhha wasto.

### 79. So-tainad. Sundi kurrikad ehk Sobho moegad.

Mädada = ehk so-maas. Bea on 6 tolli pikk, tummeda pruni karwa. Juri võib kedetud süa. Kõrredest punnutakse matta. Temma kurriku Bea willust tehakse pulstrid ning madratsid, mis ilwesse heina ehk janneje willaga võib seggada. Wiimselt nimmetud rohhi on kui pehme poomwil, mis sünnib lõngaks fedrada ja kudduda, ehk kühbara wilidiks teha.

### 80. So-ingwer ehk Kalmus.

Tikides, järwedes, krawides ning so-maas. Lehdedel kui juurtel on kaunis kalli rohho hais ning maggo. Juurt kuiwatud ning peneks tõugatud, annab (noa otja täis) head abbi, kui sissikond nõrgaks ning lahjaks sanud, et seedminne ennam ei kõlba. Se sõjendab kõhto ning annab tem-



male finnitust. Lehti ning juri prugitakse ka wanni suplemise tarbeks. Kui hambad juus lahti ning hamba higgemed kinni ei seisa, mis halwa seedmisest tulles, võib hamba higgemed temma pulwriga öeruda. — Juri ning lehti pannakse ka weikste jöti sisse, kui neid többe wasto hoida, ehk kui neil többe. Nael maks. 15 kop.

### 81. Tamme koor.

Nitab külma pallawikkus, kui 2 sömalusjika täit tamme forest purruks toufad, toop wet peäle wallad ning pole osjaks sisse fedad, läbbikurnad, ning igga 2 tunni aea pärrast ühhe sömalusjika täie sisse annad. Temma törrud, rööstitud ning kohweks peneks jahwatud ning pimaga seggatud, on wägga terwilinne jomaaeg soolte wasto, kopjo ehk kuiwas többes.

### 82. Süddame rohhud ehk kanna koolja.

Nedades, te äres ning warju kohtades. Warred on maddalad ma peäl maas ning silledad. Lehhed on süddame jarnatsjed, läikjad silledad, keskkel mustafa plekkidega. Öiled kollased. Jured kibbedast maust. Tömbawad suud kokko. Kui neid ihho nahha peäle panned, aiawad rakkusid.

### 83. Te lehhed.

Te äres, kuiwas heina maas ning iggal pool. Bitterkufused laiad lehhed on ennamast ma peäl maas, tulleswad otjekohhe jurest wälja ning nende wahhelt karmalisjed warred, pitka öhhufesse peaga, kus külges pijsokesjed sinnikad ja punnakad öiled. Lehhe konjad on rennisjarnatsjed, lehhed isst, sedda möda ma, juremad woi pijsemad. Wärskest hawade peäle, keige parremad keigist rohtudest. Te lehhede sahwti fidetakse terwilinne ollewad werreoksendamisjes sisse wötta, ehk kui naeste rie peälsed ülleliga

käiwad, ehk kuiwas többes. Temma semet antakse, kui kõht jeeft lahti, ehk kõhho többes, ning et enneaegust mahajamist keelda. Pulwrist antakse noa otja täit sisse.

#### 84. Tedre maddarad.

Kuiwas leppikuis ning metsades. Warred jalla pitkused, kahhe arrulissed. Ilma konsata lehhed seisawad wastastikko. Jure lehti on kontso, kolme ümmarguste lappidega. Temma kollased võled võlitsewad terve suwwe läbbi. Jured, jorme paksud, pitkad. — Kõhho többes prugitud, jest et kokkokijsuwad. Temmast pulwer jõigitab weikste werrekusjemist. Keik se rohhi annab head nahha parki, nahk saab enneminne walmis ning hoiab enam, kui mu park. Selle tarbeks peab juri Mai ning Juni kuus wäljakaawatadama. Juurtega wõib ka illusat punnast wärwida. Mael maks. 18 kop.

#### 85. Tõnnikesed, Tõnnisjed.

Warjo kohtades, leppikuis, kuiwas heina maas, warjolisje jõe kaldas, kus ta Juni ning Juli kuus võlitseb. Warred on 1—2 jalla pitkad. Lehti on pijsut külges. Allumessjed on süddajarnatjed 2 tolli jured. Konsad pitkad, karwased, üllemalt lehhed pijsamad. Villed, nöri wisi, purpuri punnased, otjas tungil seismas. Võled ning lehhed on maggusast haijust. Kuiwatud ning öerutud pulwer ninnasse tõmmatud, aiab haiwastama. Kui rohho pimaga kedad ning weikstele sisse annad, kes surma rohho sissejõnud, sadab se neile abbi. Wõttad ja temma kuiwatud jure pulwrit pijsut sisse, siis aiab se sind oksendama ning passandama.

#### 86. Tuddar ehk Tudder.

Wäljade peäl, jaggedaste linna rohho wahhel. Wägga tarwilinne rohhi. Lehhed on penikesjed.



Walfjad kollased öiled seiawad warre otjas förda möda pijsokeste komsade peäl koos. Kauned on filledad, pea aegus süddasarnatsjed ning üllemalt laiemad, täis semet, kust feige parremat ölli wöib tehha, mis wärskelt jünnib süa, ning feiges kangemas külmas ei tarrata. Seme on puddolujuste rammus toit. Selle, ning liati ölli pärrast, mis seemnest tehakse, olleks wägga kasjulinne tedda ennam arrida. Ühhest ainjast wakkast semet saab wähhemalt arwatud 40 *z.* ölli, ning *z.* semet maksab 10 kop., agga *z.* ölli 25 kop.

### 87. Uuba lehhed.

Üsna niiskes heina maas, kus ta kawa wee sees seiab, so=maas ja weefrawides. Öiled on walfjad punnased, sirge, jalla pitka palja warre peäl. Lehhed filledad, komsad pitkad ning ifka 3 lehti koos. Dilitseb Mai ja Juni kuus. — Köhho haigusjes wägga terwilinne, sojendab sijsifonda ning annan temmale uut rammo, liati külmas pallawikkus, wee többes, rinna haigusjes, kuiwas többes. Wötta 2 lusfika täit uuba lehti ning walla 1½ topi wet peäle ning keda sedda ni kawa tobi jaggo järrele jääb. Sellest anna 2 tunni pärrast lusfika täit. Warst pulwriks öerutud ning pijsoke noa otja täit siise wöetud, aiab ta köhto lahti ning oksjele. Lehmade ning lammaste kopsu haigusjes on selle rohho pulwer, jahho ning solaga kedetud, abbiks. Nenda ka, kui neil köhha. Lehmale anna hea pihho täis, lambale 3 sörme täis. Zuurt wöib selle tarbeks nijamma hästi pruftida. Mael maksab 15 kop.

### 88. Ühheksa wäggine ehk ühheksa mehhe wäggi.

Leppikuis, kuiwas metsades, te äres, prüggi ning kiwi unnikuide peäl. Warred ümmargused, sirged,



wiltised, 6 jalga pikkad. Lehed on krömpsulised; allumisjed lühikeste konsade peäl ja jured; warre külges on lehed ilma konsata, möllemilt poolt wiltised. Warre otsas pitk Bea foldse üilidega ringumber. — Rohhi on wägga fidetaw hawadele, mis muljutud, piggistud ning kus werri soontes finni jänud. Rohu pannakse wärskelt peäle. Kui hobused halwaste naelatud ning hädda sanud kabjas, wotta selle rohhu pulwrit, mulju tedda piisjut wahha ja küünla raswaga läbbi salwiks ning panne nartsuga, kus tores lihha, peäle; se teeb sedda wigga terweks. Jured annawad weikstele kopsu haigusjes head abbi, kui neid pulwriks peneks teed ning sisse annad. Hiri ja rotta aiab selle rohhu hais ärra. Nael lehti maks. 30 kop.

### 89. Üllekäia rohhi ehk Baldrian.

Metsades, leppikuis, niiskes agga ka kuiwas maas. Mis kuiwas maas kaswab, on kangem. Juur aiab ümmargussti, jonelissti warsi 2—4 jalla pikkusjest, kus külges lehed wastastikko seisawad, silledad, pitkerkused, hambalised. Lilled on warre otsas kobaras koos; walfjad-punnased ning kangest haisust. Silitseb Juni ja Juli kuus. Juurtel on pakkane, agga ommeti mitte pahha hais, ning kibbe kalli rohhu maggu. Rohhi on mitmes haigusjis prugitaw, soigitab siisikonna wallu, annab soontel rammu ning aiab higgistama; ka solkmede, lu-wallu többes, lange többes ja mu haigusjis wägga hea rohhi. Kui tedda tulleb sisse wotta, siis se sünnib nenda: et ehk temma juri peneks leikad ning fedad, ehk temma üili wöttad ning fewa wet peäle walled, piisufesse lusika täie peäle 3 tassit wet, sedda finnikattad ning igga kahhe tunni pärrast jua annad. Aptekis maks. 20 kop. 2. juri.

**90. Walged kuppri lehhed.**

Süggawas weeframides, tifikides ja järvedes. Lilled: illujad walged, jured, rosti jarnatjed. Lehhed süddasarnatjed, pitka konjadega, wee peäl wäljalautud. Wessi, mis juurtest aetakse, peab hea ollema werre többe wasto, ölli temmast peab und tegema. Jured annawad, kui neid kuiwatakse ning jahhuks jahwatakse, pimaga fedetud, head toidust.

**91. Werre rohhu, punnase ehk one többi rohhi.**

Wanna prüggi hunnikude peäl, aedades ning te äres. Warred püsti, 1—2 jalga pitkad, karmased, arrulisesed. Lehhed: öhhukesjed, koldsest rohhilisesest karmast ning ümmargusjed tömps pöiktükkiisse jaetud. Diled walfjad-kollased, 6 ning 9 ühheskoos. Raunte sees 2 ridda mustakad läitjad semeterrad. Rohhu jahwt, kui Sahwran, agga pahhast haisust ja fibbe. Temmast ärrafedetud wessi aitab wanna, mädaste hawade peäle pandud neid terweks samast, ka tükaid ärrawabada. Weiksed sedda rohtu ei sö.

**92. Wirn ehk Wirna rohhi.**

Wäljade peäl, aedade äres. Warred 1—4 jalga pitkad, Ma peäl romamas. Igga like külges piisike haak, misga ennast külge ripputab, kui middagi temma kõrwal. Lillikesjed, walged ning kobbaras koos, öitsemad terwe sumwe läbbi. Semet wöib kohwi a ssemel prukida. Suurtega wöib punnast wärwida.

**93. Wleedri pu, ehk Saksma ma lodja pu.**

Pöesajarnane, enamast rohhu aedades. Walged öiled lahhedada laia kobbaras, wängest haisust, kuiwatakse warjus ning antakse higgistamisjeks, kui innimenne ennast on külmetanud, ehk kui temmal lu-wallu, ehk kael haige, ehk köhha. Siis wötta lusfika täit kuiwa öili, walla korteri täis kewa



wet peäle, katta riista kinni, et rohhi ärra ei hinga, ning lasje nüüd tük aega seista. Siis kurna wedelat läbhi ning jo sedda wet sojalt sisse; heida ennast sängi mahha ning katta sojalt ennast kinni.

**94. Wöhhu möök, ehk Uhhu mögad.**

Weefrawides ja niiskes heina maas. Lilled mööga wisi, kollased, triibsolisjed; öilitseb Mai ja Juni kuus. Tured: pakjud, punnased. Hea nahha park. Kui neid kedad ning raua tükki sisse panned, saad sellest musta tinti, misga wöid kirjutada.

Samba wallus sadab rohhu sahwt wallu ärra, kui sedda peäle panned.

**Wormid, wata: Ungerpistid.**

**95. Woi-lilled.**

Murro Ma peäl, rohhu aedades, howides, öuedes ning iggal pool kaswamas, tunneb tedda iggaüks. Maust on ta wiha. Aptekis tehakse temmast rohtu, mis, kui sedda sisewöttad, köhtu lahti teeb ning werd puhhastab. Weiksed söwad sedda rohtu keige temma koldse laia öiledega; sest ta annab ram-musat söti, lehmadel rohkem pima. Kui juri katki leikad, kuiwatad ja rööstitad, annawad sulle keige parremat siggorid, mis kohwi jure wöid lisjada.

**S u r m a r o h h u d.**

**96. Sarraka niin.**

Kuiwas kohhas, laggedal, liiwa maas. Öilitseb Aprili kuus. Lilled on tumme sinnised; lille-lehhed taggast pool wänatud. Lehhed on karwased, kahhe wörra jaetud, nenda, et need jälle 2—3 jausse jaetud. Rohhi on 6—8 tolli kõrge ning kange surma rohhi.

**Sora marjad, wata: Nr. 8.**

**Sullo koera rohhi, wata: Nr. 9.**

**97. Sundi piim.**

Saksa keele nimmi ühhest rohhuft, mis kuiwas



maas ja wäljade peäl kaswab. Rohbaral on ülle-  
 ültfelt öhhufesjed, pitkerkussjed, süddasarnatsjed lehhe-  
 kesjed taggasti pole wänatud. Wars on 2 jalga  
 kõrge, palja konsadega, lehhed filledad, pole tolli su-  
 rused. Rohhi on ilma haisuta, kibke piim sees, mis  
 kihwtine. Pima sisje pandud, kui tedda ülleskedad,  
 teeb tedda punnaseks.

### 98. Kannarpik.

So maas, rabbadikkus ning kus turbaid. Wars  
 romab Ma peäl, kus ta puine ning fergelt juurdub.  
 Warre üllem pool seisab püsti 1—3 jalga kõrge,  
 otjas on lehkede konsad korda möda jaetud. Sölme  
 jaude külges on lehhed ka korda möda seismas, allu-  
 misjed warredoga, üllemisjed warreta, munnasarnat-  
 sed, tömbid, hambalisijed 2—3 tolli pikkad lehhed.  
 Warre otjast tullemad lehkede nurgast tõmmo-punna-  
 sed väled. Willi on kui masika marri, agga tohle-  
 tand ja kihwtine.

Karru käppad, wata: Nr. 18.

Koer putk, wata: Nr. 25.

### 99. Konna rohhi.

Wee krawides, järwe des ja so maas. Silitseb  
 Juli kuus kolme vile lehtedega, mis walfjad punna-  
 sed. Nuppulisse jurest tulleb kolmekandiline, mitme  
 arruline wars, kus külges männasarnatsjed oksad.  
 Igga männa külges seisawad 3 munnasarnatsjed lüh-  
 hikesjed otjekui nahksjed lehhekesjed. Mu lehhed on  
 telehhe sarnatsjed. Keik se rohhi on kange kihwtine.

### 100. Koolja pütšk.

Wäljade peäl, aedade tagga. Wars püsti 2—4  
 jalga pikk, joneline, sölme-jaudes pissut karwane,  
 punnakas, jure poolt pissut krömbfulinne ja önes.  
 Lehhed kolmejaulisjed, pitkerkused, terrawa otjaga,

pöistükki wiisi jaetud, jault silleda, jault frömpjulistele lehtedega. Diled laias kobaras, walged, Juni kuus wäljas. Seme terra ümmargune, ille, must kui küps. Wärskest näppo wahhel öerutud on temmal maggus hais. Jured, kihwtised. Wärsked öiled maarja kiwiga fedetud annawad illusat kollast wärwi; lehhed annawad rohkelist wärwi. Norelt söwad weiksed sedda rohtu ilma wiggata.

**Ruffe marjad, wata: Nr. 32.**

**Kue päwa rohhi, wata: Nr. 31.**

### 101. Koera keled.

Saksa kele nimmi. Kaswab iggal pool te äres. Jurest tulleswad lühikeste konjadega 6—7 tolli sured, peäle tolli laiad, hambata, karwased, pehmed lehhed. Wars püsti, 2 jalga kõrge. Warre otsas walfjad, punnased lilled nuppis, pahhast, uimasek-teggewast haisust. Rohhi on kihwtine. Kitjed üks-päinise söwad tedda ilma wiggata.

### 102. Ma-witsjad.

Krawides, metsades, wösjudikkus. Warred on puised, wösjulised, winsked, Ma peäl romamas ehk ennast mu liggi seiswa kasjude ümber keerlemas. Oksjad ja lehhed seisawad korda möda, lehhed pitka warrede peäl; allumised ümmargused kui munnad; üllemised kolmes lappis jaetud. Tummeda sinnise karwa öiled kaswawad kahhearruliste warrede peäl kobaras, kartuwli öile sarnatsed. Marjad on, kui külma sanud, punnased, muido koldjed, sahwtised, erne terra jured. Hais on pahha, koor kibbe, marjad kihwtised; 30 tükki surretawad innimest ja koera. Wee-többes ja söja paisede wasto jadab ta abbi. Hobbuste ja lehmade löötsutamisse wasto antakse temma fedetud lehti. Wärsked oksjad aiawad hiri ja rotta metja.



**103. Metsa morid.**

Weefrawides ja raggastikkudes. Wars seisab püsti, kandilinne, sille, 2—3 jalga kõrge. Lehhed on lappilised, ümmargused kui munnad. Lilled kollased. Juur pruun, sõrme paksune ja kihwtine.

**104. Mets niin.**

Kuiwas metsades, rohhu aedades, aedade ääres. Dilitseb Aprili ja Mai kuus. Üksiko warre peäl, mis keskelt 3 silledad konsalissi lehti kannab, seisab üks ainus väike 6 väielehtedega, mis wäljastpoolt punased. Lehhed ja juur on kihwtised. Kui weiksed koggematta sedda rohutu sõwad, hakkawad werd kussjema.

**105. Mürk.**

Weefrawides, tikides ja kus niiske Ma. Butf on 2—3 jalga pikk, paks ja kandilinne, vänes ja sille. Lehhed on silledad, pehmed. Lilled on walged. Hais on kui waiw, agga jälle. Range surma rohhi.

**106. Mets Sallat.**

Brüggije kohtades, aedade ääres. Wars püsti, sille, 3 jalga kõrge. Lehhed nole sarnatsed, allapididi seismas, keskelt ja serwas offalised, allumised lehhed poiktükis jaetud, ääres hambalised. Diled on koldsed, pissukesjed, öilitjewad Juli ja Augusti kuus. Keif se rohhi on scest ja wäljastpoolt kihwtine.

**107. Tullikad.**

Keid on mitmet seltsi, ning tulleb nende wahhel wahhet tehha:

1) Esjimenne selts kaswab niiskes heinamaas ja weefrawides 1 jalg pikk. Warre külges on lorda möda konsata lehhed. Jure lehhed on konsaga, 2 tolli pikkad, silledad. Warre otjas läikjad koldsed öiled. Rohhi on ni tulline kibbe, et ta, kui tedda wärskelt ihhu nahha peäle pannakse, rakkusid kui



paanswligi plaaster tõmbab. Weikstele teeb ta kurja, kui tedda koggematta söwad. Hobbustel närrib ta, kui tedda sisse sawad, kopsu ärra, nenda ka lambil. Kui rohhi kuiwaks saab, siis ta ep olle ennam ni kibbe.

2) Teine selts kaswab mädda maas, ka weefrawides ja niiskes heina maas; õilitseb Mai ja Juni kuus. Warred on 1—2 jalga pikkad, silledad, kandilissed, õened, jure poolt paksud. Lehhed on silledad. Jure lehhed pitka konjadega, 3 tolli pikkad, koesarnatsed, kolme lappilissed, keskmissed 3 kord, teised möllemad 2 kord lõhketud. Lilled on koldsed, esimesse seltsi jarnatsed. Wärskest tulline kibbe ja tõmbab rakkusid ihhu nahha peäl. Sawad, mis selle läbbi tullemad, wöttawad aega, funni parranewad. Kes jedda sisse wöttaks, peaks jurrema, kui ölli, piim ehk joe wessi, mis seddamaid tarwis jua, abbi ei sada. Keige tullisemad kihwtised on õiled ja lehhed.

3) Kolmas selts kaswab kui esimesesjed seltsid 1—2 jalga kõrge. Allumesjed lehhed on karmased, musta triipsudega, mis alt üllesse laiemaks sawad. Konjad on pikkad. Warre lehhed on kolmejaulissed. Koldsed õiled on kui lakkiga karrastud. Rohhi on kui esimest seltsi kihwtised. Kui weiksed tedda söwad, paistetawad nemmad ülles.

Reid seltsi on weel ennam, agga keik ennam woi wähhem kihwtised.

**Rowi hein, wata: Nr. 73.**

**108. Selja rohhi.**

Paksus warjulisses padrikuis ja metsades. Wars on 1—2½ jalga kõrge. Üllemad lehhed on karmased, munna-sarnatsed, hambalissed, lühhikeste konjadega, wastastikko. Diled on haljakad, pissufessesjed,

ilma lillekronita; lille sees 9—12 lille-närmid. Wilja-nup on kahhepeane, kus sees üks ainus terra. Rohhi on üsna kihwtine. Temma sees on sinnine jahwt, ning kui juurt maast wälja wöttad, jääb ta sinniseks.

### 109. Sörmefübbar.

Sakja kele nimmi. Sesinnane rohhi kaswab enamast jaust rohhu aedades illuks; agga ta kaswab ka kõrges, kuiwas, wäggewas maas. Wars on 3—5 jalga pikk. Lilled on punnased ehk kollased kui sörme kübbar, seest pruni tipsudega. Rohhi on kange surma rohhi.

### 110. Wee pippar.

Mädada- ja so-maas, weefrawides, ka niiskes heinamaas kaswamas. Warred on 2 jalga pikkad, ümmargused, silledad ja filmadega. Lehed on 3—4 tolli pikkad. Lille pead on penikesed, mahharippumas. Diled walfjad kollased ja rohhelised. Kui neid lehti hammaste wahhel purretad, on ta kui keige kangem pippar, mis juus rakkusid tõmbab. Et kül rohhi kihwtine, prugitakse tedda roa jures pippari rohhu assemel. Arstitakse temmaga ka hobbuste wannaks sanud paiji.

Weel tulleb siin jure lisjata neid kihwtised seni, mis meie maal kaswawad. Nimmetame:

### 111. Kerblasse seen.

Metjades ja wösjudes. Pea on jaggedaste 6—9 tolli lai, punnane, walge tipsudega. Tedda leitakse Augusti ja Septembri kuus. Et kül illus seen, on ta kihwtine ning surretab innimeest, kui tedda sööks. Kui pima peäle wallad, ning panned, kus hull kerbsi, surretab neid, kui temmast söwad. Eutitaid wöib ka temmaga kautada. Mulju tedda peneks, löggaks ning lasse tedda seista, et hakkab

pehhasutama. Sellega wõia seinä ehk jängi praud, kus luttikad sigginewad. Kui neid weel nähha, wõia jälle, siis kauwad koggoniste ärra.

### 112. Sõnniku sened.

Kaswawad sõnniku hunnikude peäl hobbuste talli liggi, wanna klaas lawwade ja prüggi sees. Pittka walge jurika peäl seisab kellajarnane walkjas kollane müts. Tedda ei tohhi jüa, sest ta on kihwtine.

Beäle neid, tulles ikka nijugguste seente cest ennast hoida, mis mustad, tumme sinnised, rohhelised ehk kirjud, pahhast haijust ja rutto pehhasutama. Nagga ka need sened, mis jüa sünnib, sawad innimese le kahju teggewaks, kui neid lastakse wannaks sada, et ussid sisse tulleswad.

Kui nüüd sünnib, et kegi jeni on jomud ja sest pöritust tunneb, siis jogo ta seddamaid hull leiget wet ehk pima, ehk wötke ölli lusika täie ning pistke, kui se okslele ei aia, sörne kurku, et se kahjuteggew wälja tulles.

## Kolmas jaggu.

Haigusjed, mis meie Ma-rahwa seas on leida.

Olleme jenni lühikest õppetust andnud neist Apteeki rohtudest, mis meie maal kaswawad, mis ni hästi haigusis kui majapidamisjes prugitawad, ning mis mu kasju nendest sada.

Nüüd tahhame teises jaus neid haigusji õpetada tundma, mis meie Ma-rahwa seas leida ning mis wiisi nende jures tulles aidata.

Meil kül ep olle wõimalik, sedda asja nenda ettemötta, kuidä olleks jowida, et selle polest ning selle peäle õppetud ning arrinud mehhed sedda jöu-



afsid: ommeti ei tahhaksime taggasi piddada, tähhendada, nimmetada ning meletulletada: kui ühhel innimesjel haigus ehk wigga peäle tulleb, kuida aidata ehk mis tehha, kui mu tohtri abbi ep olle leida. Ilma õppetud tohtri abbita jääb ifka polikult ning wägga waene luggu feige tohterdamisjega. Agga kül ifka parrem: teada, mis wibimatta ettewõtta, enne haigus ehk wigga raskemaks lähhäb. Sest kui ühhel haigel innimesjel wibimatta abbi saab, wõib temma hädda jaggedaste lühhendada ehk ka hopis ärrakäända. Kui hone ühhest nurgast hakkab põllema, kustutab tullusest kappu täis wet; agga kui jo tund aega põlleb, on karta, et feik se hone ärrapõlleb.

Nummal wiis on ifka, et need innimesjed, kes haigusseesse langewad, tükki aea weel tahhawad järrele wadata ning odata, mis sest peaks sama ning kas ta isseennejest ei peaks parremaks minnema. Agga kui se wataminne ning otaminne ka ei tahha aidata, mis siis? Jah! seäl on siis mitmed nõuandjad, mehed, naesed, pappad, mammad, naabrid, kes sedda ning sedda tunnawad, juhatawad, kidawad, õppetawad, mis haigust peaks ärrasaatma. Seäl on essimenne: jauna minna, ehk kupp ehk werd lasta ning nisuggused wärkid, mis mõistmattad innimesjed ettewõttawad otsego katseks. Agga jaunast toob mitto haige ennesele rängemat haigust, jaggedaste surma. Nenda on ka kupp lastminne kardetaw asfi. Mitmed arwawad, et kui terwisje jure jada, igga aasta paar lord tarwis werd lasta. Tühhi luulminne! Mitab se ka mõnnikord, teeb ta teisel puhhul juremat kahju. Sellepärrast, et se ni wägga juurt kahju haige innimesjel wõib tehha, ei tohhiks ükski ilma õppetud tohtrid küsिमatta haigele werd lasta. Se on se essimenne, mis tulleb tähhele panna. Berri on, mis ihhule ellowaimu annab. Kui sedda ihhust wälja

lasjed, kust haige ommas nõdrusjes siis wõimu saab parraneda? Sellepärast kanna hoolt, kes ja haige, et ja uimusse läbbi ennesele surma ei walmista, ning sinna, kes ja nõuandja, et ja innimesse surma omma hinge peäle ei koorma.

### Haigusse tundmisest.

Haigust peab enne tundma, kui wõimalik on anda. Selle tundmisje jures on paljo tähhelepannemist. Mõnningad haigusjed on kergelt ärratunda, mõnningad wägga raskest; liati, kui mitmed haigusjed ühte kokko löwad. Õppetud arst nõuab haige käest keik järrel. Temma küsib: kuida haigus on tõusnud ning kui kaua aega ta jo külges olnud? Kas temmal pallaw wõi külma? Kuida ello=joned peksawad, rutto wõi pitkameisi, kangeste wõi nõrgaste, täieste wõi tasjaste, ühte wisi wõi muutmisje wisi, ehk kas sone peksminne hopis seisma jääb? Ja nõuab järrele, kas rinnad raskestesawad hingata wõi kergelt, kas nad wallu tunnewad wõi mitte? Kas keel suus peält walge? Kas lõht lahti wõi koggoni ummusjes? Kas weelaskminne wallus, tunne, walge wõi punnane? Kas maggaminne rahhulinne wõi rahhuta ning mu nijugusjed asjad.

Agga kui arst isje haige käest keik jedda ei wõi küsida ehk läbbikulata, on tarwis ikka, üht mõistlikko innimest arsti jure läkkitada, kes selgeste temma läbbikulamisje peäle mõistab kosta. Temma peab siis ka hästi tähhelepannema ning melespiddamma, mis õppetust arstilt olli antud, ning keikipiddi selle peäle watama, et haigele jeddamõda saab tehtud. Muido ei wõi õiget abbi sada.

Nimmetame nüüd neid haigusfi isje.

### Pallawikkud.

Pallawikkus nimmetab Ma=rahwa „Koli=ramat

4<sup>ias</sup> jaggo 1854" „pallaw, tust, wässimus ja ui-  
mane pä, mis igga äffilisse haigusse jures leitakse.“  
Keige üllemad ning rängemad on:

### 1. Soc-többi ehk üddi-pallawif.

Selle peäle sestinnane ränk haigus langenud, hakkab külmetama. Kui külmetamine kaub, hakkab suur pallaw peäle; Kange Pea wallu, lu-kondide wallu ning jampsimiine. Söma isjaldust ei olle, muud kui agga suur jannu. Keel suus on kuiw ning walge. Ilma arsti abbi- ning rohuta on arwaste selle haigusse jures aidata. Kui siis keif mu abbi pudub, on tarwis sömalusfikü täie üllekäia rohhu juri wotta, peneks leigata, forteri ossa kewa wet peäle wallada, finni katta, seisma lasta, puddeli sisse panna ning haigele 8 kord päwas lusfika täie sisse anda. Säre marjade peäle panne temmale jinnepi plaastrit ning lasse jedda tunni aega peäl seissta. Keigeenna-  
maste hoidko haiget jauna wia, ehk temmale kuppulasta, sest se läbbi wöib tedda peaaegus surretada.

Kui haigel suur pallaw, siis hoidko tedda selle eest, et temma ennast lahti ei katta, ning et külmetule öhk temma peäle ei tulle, et temma külmal ei jo, waid agga mis leige. Tumaag olgo wessi kurremarja jahwtiga seggatud, ehk kaeratang wessi. Haigus löppeb kolme ehk nelja nädala pärast. Kui haige hakkab toibuma, on ta ni üsna nõrk, et ta jallade peäl ei sa seissta. Sellepärast on ka suur hoolt kanda, et temmale, kui söma isjaldust tulleb, rascket, raswast, suitsutud toitu ei anta. Sest se läbbi wöib haigus jeddamaid taggasi lüa ning rängemaks jada, kui ennegi olli. Piati on haiget külmetamisse eest hoida.

### 2. Külmi többi ehk pallawif.

Selle haigusse jures hakkab esfiteks külmi peäle,



et harabad suus wabbijewad. Siis saab ihhu ni pallawaks, et ta higgistab. Kui se on möda, näitab kui olleks innimenne jälle terwisjes. Agga pääw ehk faks, ehk kolm wahyet, hakkab ta ueste külmeta- ma, pallawat tundma ning higgistama.

Misuggune haigus tulleb keige ennamast sest, kui innimenne ennast külmetab, pallawast külma kätte lähhäb, ehk kui ihhu higgine, tedda äkkitsest jahhutab. Kui haigus ka kaub, wõib ta ommeti seddamaid, kui sa holeto olled, liaste sööd ehk jood, ehk pallawalt tule kätte lähhäb, rängem, kui ennegi jälle taggasi tulla. Ka külmas pallawikkus ihhaldab innimenne kül- ma wee järrele ning tahhab paljo jua. Agga selle eest peab haiget hoidma. Sest sedda ennam ta joob, sedda ennam ning kaueminne käib külma peäle. Keige parrem jomaaeg on kummeli-te, leiwa- ehk faeratangu weesi.

Keige parrem arsti rohhi, et kül kallis, on, kui jõuab osta: Kinin. Seddasinnast rohthu jaetakse Aptekis, paljusk igga kord tulleb wõtta. Agga ikka on tedda siis sissewõtta, kui többi ep olle peäle tullemas.

Ma-rahwas arstib sedda haigust je läbbi, et 20 wõi 30 pippari terra winaga sisse wõttab, siis hästi ratja söidab, nenda et ihhu läbbi ja läbbi pal- lawaks saab ning higgistama hakkab. Siis heidab innimenne ennast jängi mahha ning kattab ennast so- jalt finni. Selle jures ei tohhi enne üllestousta, funni ihhu foggoniste jahhedaks saand, egga tohhi ka mitte külma tulesse minna.

Teine abbirohhi on mädda reikas. Se saab peneks öeritud ning lusika täie peäle forteri täis kewa wet wallatud. Se jääb nüüd pole tunni aeaks seisma. Hommiku warra, enne ja weel mingi toidust olled wõtnud ning enne külma peäle tulleb, wõttad sedda sisse.

Saggedaſte aitab ka luſſika täis kaddaka marja wiin noa otja täie peneks tougatud pippariga enne külma peäletullemiſt ſiſſe wotta.

Chk ka ſoi rohtu winaga. Chk need rohhud, miſ Nr. 53, 60, 67, 81, 87 nimmetud.

### 3. Siſſikonna pallawik.

Haiguſt on ſelleſt tunda, et innimenne korraga toiduſſe iſſalduſt kautab, et temmal eggatus keige roa eest, et temmal mörro, happo ning mädda maggu ſuus, et keel ſuus kollane, et jüddame koht raſke, et mau koht ning Pea kangeſte wallutab. Haige tunneb ſaggedaſte pörituſt ning köht on enamalt jauſt ummuſjes.

Tarwiſ okſendamisſe rohtu anda, et haige wähhete 3 kord okſendab.

Päwa pärraſt on rohtu ſiſſe anda, miſ köhtu pehmeſte lahti kedab, ſe on Klauberi ſola. Biſſjufeſſe luſſika täie korteri kewa wee peäle, kuni keik ſool on leatud.

Kui maukoht raſkeſte wallutab, näppiſtab, on enam ſedda ſola anda ning lu-wallu többe rohtu hea luſſika täie jure panna.

Haigus on pitkalinne, ei tahha enne 3—4 nädalat lahkuda. Tarwiſ arſti abbi ja nõuu otſida.

### 4. Luwallu pallawik.

Haigel on kord külma, kord pallaw, tunneb wallu luliikmettes ning aiab kangeſte tedda wet laſta. Se tulleb pallawalt, on tumme ning jääb riista põhja kui punnane teiliſkiwwi-jahhu ſeiſma. Sögi iſſaldus pudub, Pea wallutab ning luliikmette wallu on ihhu läbbi ümberjookſmas.

Wönnikord aitab higgitseminne ning wöib haigele Bleedri pu öiete wet jua anda ning luliikmed kampwri ſalwiga wöida ning aeg aealt erne jure tükkifeſſe kampwrit ſiſſe wotta.



## Pöppetikkud.

Teine jelts äffilissi, ennamast raskeid ja ruttust surmawaid haigusst nimmetakse „Koli-ramato 4<sup>mas</sup> jaus I. f. 36“ arsti kele: pöppetikkus. Se on, kui üks wäljaspoolne ehk sisseminne lige nenda pakfile werrega täidetud saab, et werri seisma jääb ja haiges liimes otjekui põllema hakkab, mis wägga kanget piisti wallu teeb. Siin on werrelasfminne keige jurem arsti rohhi, midda warrem, jedda parrem. Pöppetik nimmetakse kohta möda, kuhhu ta tulleb, kui:

### 5. Pea = aju = pöppetik.

Haigus on wägga kardetaw ning rutto surmale saatmas, kui parrajat, öiget abbi ei ja. Ta hakkab külmetamisjega. Selle järrele tulleb tulline kuin pallaw. Pea on pallaw, filmad punnased, läikjad, ei tahha tulle walget kannatada, förwad mitte kärra kuulda. Pea soned peksawad kangeste ning hingaminne on häffilinne, rutto ning jääb saggedaste seisma. Haige oksendab paljo sappi ning on temmal krampwid. Pärrast jääb ta kui tuimaseks, kus ta ühtegi ei tunne.

Haigus touseb ennamast jaust, kui werri kangeste Pea pole aiab, ehk kui Pea mingi wigga sanud, ehk kange wihhastamisjest ning winajomisjest.

Siin on käewarrest werd lasta, ehk ka filma taggant, ehk kulka tagga kuppulasta, ning werre wäljawolamist tük aega soja wee läbbi, misga werd ärrapühhid, eddesi sata. Pea juuksitulleb mahha aiada, eatust rakku sisse panna ning Pea peäl hoida, ning ni pea ta ärrasullanud, ueste eatust sisse panna, et se külmalt Pea peäl seisab. Siis tehko haigele soja jalla wet, kuhhu sisse korteri täis sola panna, ning sinnepi plaastrid seäremarjade peäle. Jua andko temmale rohkeste Bleedri pu



wet et higgistama hakkab. Kui haige aea pärrast hakkab toibuma, on hoolt kanda, et temmale jomisse ning jomisse polest jaoks keeltud feif, mis werd Bea pole wõiks aiada.

### 6. Süddame põlletik.

Haigust on sellest ärratunda, kui innimesse rin-  
nad kinni ning lõõtsutawad, ilma et kõhha jures. Minnestus kippub jaggedaste peäle pallawikkuga. Soonte peksminne on wägga rutto, agga pehme, mad-  
dal, mitte ühhejuggune. Wallu süddame kohhal. Sellesinnatje haigusjega on rinna-põlletik ennamast  
jauft ühheskoos, ning tarwis werd lasta. Seeft  
on anda, mis kopju põlletikkus antakse.

### 7. Mau-põlletik.

Kange pallaw, pistja wallu mau kohhal, mis, kui  
mingi toidust wõttad, kaswab. Haigel on jaggedaste  
põritust, ikkutamist, ahvastust, kramprid.

Selle jures on werd lasta, aeg aealt ea tükki-  
kesse haigele anda, põritust wähheneda. Keda kum-  
melid ning panne temma pakjo nartsju wahhele, ni  
pallawalt jedda wõib kanda, mau peäle. Aeg  
aealt anna tükkikesse kramprid kummeli kedetud  
weega sisse. Haige olgo pittali maas, kinni wallu  
hopis on kaddunud. — Kui jüa isjaldab, ärra anna  
eest otsast muud, kui kaeratangu leent, ning hoidko  
haiget feige kõwwa toidusse wõtmisse eest.

### 8. Soolte-põlletik.

Seddasinnaft haigust on ärratunda kangeft, põl-  
lewast, pistjast, lõpmattast wallust mau kohhal. Ta  
feigewähemat külgeputumist ei wõi kannatada. Kõht  
on seeft ummuses. Haigel on põritust, suurt ahvas-  
tust, kangeft jannu. Sedda maddalam soonte peks-  
minne, sedda ennam wallu.

Te seddasamma wisi haigele, kuida mau-põlle-

tikkus tulleb teha. Neg aealt anna soja wannu, lusika jau linna ölli. Panne panswligi plaastrit mau kofta. Kui haige jo hakkab toibuma, kanna hoolt, et mau koft joaste saab petud. Pärrast hoia tedda, et ta rasket, raswast ehk kõwwa toidust ei ja.

### 9. Maksa-pöälletik.

Kennel maksa-pöälletik, jelle näu karw on üsna kollane. Wallu tõuseb rinna pole üles, kange piste jures. Haigel ep olle söma isjaldust. Keel juus on walge ehk kollane. Und ep olle ka mitte.

Rijuggujel haigel on tarwis werd lasta, klauberi sola sisse anda, mis seeft lahti kedab. Kui wallu kangemaks saab, panne 10 tükki kani maksa kofta. Kruua aega pärrast haigusse ärralahkumist innimenne wõimu ei wõi kätte jada. Sellepärast on tarwis tüf aega weel prukida, mis sissikonda rammukamaks teeb.

### 10. Kopsu-pöälletik.

Kange kõhha. Paljo röggä, mis walge, rohelinne, werrine. Kopsu ärrakuuwamisje ehk ärramäddanemisjega kuiwab ihu ka ärra. Rijugguses haigusjes on hea, kui innimenne allati weikste laudas wõib olla, jaggedaste mäna metsades kõndida, ehk paljo tõrwa haiju sisse tömmata. Haige joga mõnni kord päwas Salwei wet. Olgo ka pitkameisi, ta sadab abbi. Berrewäljasüllitaminne jääb mahha. Misamma hea on jooksjä rohhu wet jua, wata Nr. 11.

Haige üerugo rinnad jaggedaste koera raswaga ning kandko koera nahha tükki karwaje polega palja ihu peäl.

Roog olgo kerge. Raswast ning suitsjutud lihha on keeltud, kõwwad munne n. m. Agga tangud ning

mu kedusjed, met, liati wärsket pima, ning ni sojalt ta lehmašt tulleb.

Wata ka mis mädda reikast ning pallutaggiast on völdud, Nr. 42, 56.

### 11. Kurgu-pöletif.

Saggedaste jünnib, et kurl äkkitselt haigeks saab, wallutab ning et innimenne waewält jõuab neelda; sest et kele-nisja paistetand. Se aiab kõhale, oksjale, süllitamisjale. Abhastus on selle jures juur ning unni kaub ärra.

Kui jedda wigga külmetamisjast on hakkanud, wotta Salwei ehk raudreia rohtu, leuta selle sees pišjut Salpetri sola ning met. Selle weega kõrrišta enmast mitto ford päwas. Kui paistetus ning wallu kangemaks lähhäb, panne Sinnepi plaastrit, ehk wenne jebi plaastrit õhhufeste nartju peäle märitud kaela ümber. Wimast nimmetud kanna ni kawa kael ning kurl parremaks saab ning uenda jebi peäle-märimist kaks ford päwas.

Hakkab ehk haige raskeste hingama ehk puhhuma, siis wotta hea peu täit raud reia rohtu, kummelid ning ädikat tassi täis, keda jedda weega, ning tõmba auru kurgu sišje. Sedda wet joenda mitto ford weel ning tõmba auru sišje.

Agga saab haigus weel raskemaks, siis peab mu ju selle jures ollema, ning jääb arsti holeks. Sest nišuggune haigus wõib wägga hirmus külge hakkaja, mis prantsusje haigusjekš nimmetakse, olla. Agga nišugguse haige liggi hoidko iggawks minnemast, ehk temma õhku sišjetõmbamast. Ta on üks hirmus tullu, mis, kui innimesje külge hakkanud, temma ihhu ning keik luliikmed ärrarikkub.

### 12. Minna pöletif.

Minnad hopis finni. Kange wallu ning piste



rinnades. Ei ja öiete hingata egga kõhhida. Hingamine on rutto. Kui hinge sisse tõmbad, teeb sul wallu, agga ja pead, kui ka jure wallu jures hinge sisse tõmbama, kui ja ei tahha ärraläkkastada.

Haigele tulles käewarrest werd lasta, ennam mitte, kui porteri täis. Sisse anna Salpetri jola. Kui haigus kergemaks ei ja, ehk weel rängemaks, tulles weel werd lasta ning oksendamise rohtu anda. Kui piste järrele ei jä, panne 12 tükki kani selle kõhha peäle, kus wallu, ehk kuppu ning anna Salmiaki jola pole telusika täie sisse. Sesinnane haigus jookseb kopsu põletikkuga kokko. Seitsemel päwal lõppeb haigus, kui ta parrajalt möda lähhab.

### T ö b b e d.

#### 13. Kuiv tõbbi ehk tiskusse haigus.

Haigus näitab ennast keige ennamast kuiwa kõhha läbbi, kus jures mäddast ning werrist röggä wälja süllitakse. Minnad tõmbab finni ning ihhu lähhab lahjemaks, õsel higgitsemas.

Innimesed, kes palju tules tööd tewad, põllu ning Ma tööd, ei karda sedda haigust. Ükski innimenne, kenneel kuiw tõbbi, ei wõi terweks jada, kui temma ennast hästi ei liguta tules tõteggemises. Kes palju istuwad, sedda haigust wöiwad jada, agga mitte rutto kautada.

Rijuggune haige öerugo ennamast hommikul kui öhtul ommas jängis maas olles ülleüldse omma ihhu soja ning kuiwa wiltse riega ehk ka pehme harjaga hea tüf aega. Teisel päwal öerugo ta ihhu, liati selja-lu sea raswaga hästi, nenda, et peaeagus öerutud kocht kuiwas jaab, ning et rasw ihhu nahha sisse peäseb. Nenda tehko temma näddal aega ehk kaks. Maggago jahhedas kambri. Minge aegsaste maggama. Tõusko warra ülles ning jogo hom-

mikul enne mu toidu wõtmist ka ssi-naere rohhu jahwti pimaga fedetud.

#### 14. Kõhhu tõbbi.

Seddašinnast tõbbe on jaggedaste Ma-rahwa seas leida, ning on selle tõbbe wahhel wahhet tehha, kui agga seeft läbbi käib. Sellesinnatšes kõhhu-tõbbes on šurem wallu šisšikonnas. Šaigel on allati hädda wäljaminna, ilma et muud kui agga werd tulleb, ehk ka paljas waht. Šaige on rahhuta, tahhab jaggedaste ofšendada, Bea wallutab, on pallaw, ning kõhtu šisšub kofko. Tõbbi hakkab teiste innimešte külge, ning nähha, kus sedda tõbbe leitafše, et šeäl ka palju šurrewad.

On šisš nišuggufes haigusšes šuurt hooft kanda ning aegšaste pruflida. Šead teeb: kummeli-münti ning pipšarmünti ehk linnajeme fedetud wet jua. Šinnepi plaasštrit mau kofhta panna ning šojas ennašt šängiš piddada.

Wõtta tükkifest kamywrit, öeru sedda šea raswaga keif häšti kofko, et keif ennašt läbbi šeggab, ning wõia haiget kõhhu alt 2 ehk 3 kord päwas; pärrašt panne willašt ride tükki peäle.

Šaige hoidko ennašt middagi raswašt ehk kõwwa toidufšt šomafšt; waid šögo šerget roga, šaera tangu leent; aea pärrašt pišjut lihha, miš praetud; mušštiku ehk mašiku marju, kui nende aeg on.

Kui kõhhu tõbbi šergelt on haffanud, aitaš jaggedaste, kui haige innimenne foršeri jau praego lüpfetud šoja pima warra hommikul, kui magga-mašt ülleštoufšeb, joob. Šomaaeafš wõtko haige agga fedetud wet, kuhhu šisše rööštitud leiba panna ning ärra jahhutada.

#### 15. Šolera tõbbi, ehk kõhhu tõbbi ofšendamiššega.

Šaigus tulleb ühhešorraga peäle, ofšendaminne.



Kõht on jeeft lahti ning käib kui wessi läbbi. Kõhul kange wallu. Jallad on külmad ning krampruid kiskuwad jalgu ning jeäremarju kofko. Külmi higgi-taminne on feige ülle ihhu. Keel juus on külm. Soonte pekeminne jääb koggoniste ärra. Haigel on suur ahhastus, wallu. Silmad on kanged, langewad auku. Kui jelles haigusjes rutto abbi ei sa, on ta rutto surmale.

Kui kampwrit peaks koddu käes ollema, wõtta tükki, leuta ning öeru jedda piritusjega, et kampwrit ennam ep olle järrele jämas. Kasta willase rie tükki selle sisse, et ta hästi selle kampwri piritusjega on jodetud. Sellega wõia haiget kõhhu alt, rindu, jeäre marju. Anna temmale igga tunni järrel erne jure tükki kampwrit läbbilastud kaeratangu tummiga sisse. Katta tedda sojalt finni ning panne kumaks tehtud teiliskiwwa jalge alla ning jalge kõrwa. — Oksendamisse wasto anna aeg aealt tükkikesse ea juhu ning anna jomaeaks kaera tangust kedetud weddelat.

Et haigus nisuggune, et innimesse jureft keif wõim ärrakaub, mis tedda ka joutumaks teeb, isien-nast aidata, olgo innimesjed temma jures, tedda rojastamise riista peäle tõsta ning aidata. Sest awalik on, et iggaühhel jälle asfi, kui nisugguse roppo haigusse jures tubba rojastud jaaks. Sest jällestusjese wõiksid innimesjed jeäl jures ka jedda haigust sada. Üllepea on ifka feiges raskes haigus-ses, kus jures haige ei tohi öue minna, ning kus ta ennast kergelt wõiks külmetada, tarwis rojasta-misse riista murretseda. Peale jedda aiab kolera többi haiget ühtepuhku oksela, agga ommeti on tarwis, et haige asje, kus ial wõimalik, kuitaks saab petud, et hea, puhhas tule õhk toas ning et jaggedaste kaddaka marja suitsetamist saaks tehtud.



Kui haige jo hakkab toibuma, olgo temma toidus kaera tangu sup. Wahhest andko temmale pehmeks fedetud munne, ehk soja pima, munna rebbuga läbbi öerutud. Lükki aea pärrast wöib siis lihaga fedetud suppi jua. Kui köht siis ikka ennam öppind roga wasto wötma, wöib rammusamat toidust anda.

### 16. Wee-többi.

Wee-többi on nisuggune haigus, kus innimesse ihhus, ehk ihu-nahha wahhel wet kokkojookseb, nenda et ihu kui üllesäetud ning paistetand. Nisuggust weekokkojooksmist leitakse ka peas, rinnas, köhhus ning mu kohtades. Kui selle haigusse wasto abbi ei otsita ning haigus wannemaks lähhäb, saab ta ka rängemaks ning sadab surmale.

Sesinnane haigus töuseb se läbbi, et innimesse ihhu nörgaks sanud, ehk ka mu haigussest, mis ex olle viete ning hästi arstitud sanud, ning et innimesse seedminne koggoniste on rikkutud, ehk et temma seestpiddine wöim on järrele jänud.

Sedda haigust ei wöi nüüd mitte ühhel wisil arstida, egga olle ka selle wasto üht ja seddasamma abbirohtu. Enne peab järrele kulama, mis asjast haigus tulnud ning selle jures arsti nöuu ning abbi otsima.

Agga need abbirohud, mis ilma arstita wöib pruftida, kui agga wee-többi ihu-nahha al, on nisuggused, mis haigust fergitawad.

Seäl siis sadab juurt fergitamist kaddaka marja wet keta ning sedda mönni kord päwas jua. Se aiab haiget wet laskma. Ehk wleedri pu öile wet jua, mis higgistama aiab. Ehk wötta ka katki leigatud wöi öerutud wärske mäddareika juri, walla öllut peäle, lasje sedda pole päwa seissta ning jo sest aeg aealt pole korteri jau. Haige wöib ka hom-

miful ning õhtul telusfika täit sinnepi semet sisse wõtta ning maggama heitmiseses kui üllestõusmisses wiltje riega, mis enne kaddaka ofja ehk marja suitsuga läbbi suitsutud ning sojendud, ihhu ülleüldse hästi öeruda. Mau kohta öerugo ta mönnikord päwas soja linna seemne ölliga hea tük aega. Haige püüdko ni paljo agga wöimalik ennast ligutada, et seedminne mitte foggoniste ärrarikkutud ei ja, ning kandko hoolt, et toit mitte raske egga kowwa.

### 17. Lange többi.

Haigus on hirmus. Kõisub innimesje soned kofko. Jhhu on ülleütselt krampris. Pea uimane, luliked hakkawad wärrisema. Silmad keerlewad peas, wahtu aiab suust, meled mötted kawwad ning innimenne langeb kui pu tük pikkale mahha.

Nijugguises önneto haigusjes kandko hoolt, et haige rahhule jaab, et ta ennast ei pahhanda egga wihhasta. Andko temmale paljo külma wet jua. Besko pead külma weega. Kui többi näitab peäle tullewad, wõtko julgi ehk willast rie tükki, põlletago sedda, ning lasko sedda kerja haiju ninna sisse tömmata. Se läbbi aino üksti wöib feelda lange többe peäle tullemast. Kui sedda agga tähhele pannakse, ning igga furd seddawisi tehakse, jääb haigus aega möda hopis ärra. Wata ka Nr. 61. 1.

Haigel tarwis, et ennast paljo ligutab, hästi kõnnib, et temma rasket egga raswast roga ei wõtta, ning liati ennast wina jomisje eest hoiab. Wärsket wet jogo ta jaggedaste ning rohkeste.

Kui lastel lange többi näitab ollewad, ey olle se mu, kui et nendel jolkmeid ehk usja. Antakse sisse ussi ehk jolika rohthu meega, ehk ka küüslauku, mis purruks muljutakse ning wähhem pole telusfika täie meega seggatud sisse antakse. Ehk kui



on paar tilka juda jitta troppi. Kui laps wanem, antakse enam.

### 18. Jookswa többi.

Wallus haigus, mis innimenne peaeagus ei arwa ärrakannatada. Luliifmed wallutawad ühhes ehk teises kohhas. Wallu on otsekui ühhest teise kohta jooksmas.

Haigus tulleb feige ennamast tuggewa innimeste peäle, kes jo kolmekümne aastased. Saggedaste tulleb se haigus ühe korraga peäle: Pea, kae-warrede, jallade peäle. Saggedaste tulleb ta öhtul, wiwib, waewab innimest walluga, et keif temma ihhu wabibiseb ning wärriseb, ning kaub siis äkkitselt ärra, funni öhtul taggast tulleb.

Haigus tulleb innimesse peäle feige ennamaste se läbbi, et ta pallawast ühekorraga külma tuulde lähhäb, ehk ennast jahhutab, ehk et ta ennast hästi ei liguta, ehk et ta paljo jöüb, wina joob ning maggab.

Selles többes jadab suurt fergitamist ning abbi, kui haige jedda kohta, kus wallu tedda pinab, wenne sebi ning piritusjega woiab ahju ees, kui põlleb, ning jedda kohta siis öieti kumalt kinni katatab. Nenda tehko ni mitto ford wallu tulleb, funni ärra jääb.

Nisuggune woidminne soja tökkatiga annab ka head abbi.

Nenda ka wleedri pu öile wesji, et ihhu hästi higgitsema hakkab, kui haigus külmetamisse läbbi on tulnud. Ugga hoidko haige ennast külmetamast, muido tulleb wallu fangemast peäle.

Peäle jedda woid ka 25 tilka terpentini ölli korteri pimaga sisse wotta, kohta, mis wallutab, terpentinig woida ning hästi sisse öeruda, ennast siis mahhabeita, sojaste kinnikatta ning ni kaua sängi jada, funni ihhu enam ei higgitsje.



Kui haigus omma walluga tagganeb, wõtta 3—4 kerteri täis kaddaka marja kedetud wet päwas jua ning ennast saunas weel terpentini õlliga wõida. Jallad olgo isseärranis sojaste petud. Raswast, suitsutud, kõwwa toitu on keeltud.

### Isisuggused wallu haigusfed.

#### 19. Pea wallu.

Mitmel innimestel on saggedaste kange Pea wallu, mis kaua aega seisma jääb, ilma et temma tahhaks lahkuda. Innimenne tunneb ennast selle jures ni üsna wõimato, et ta ühtegi ei wõi teha egga ette wõtta. Ennamast jaust tulleb nisuggune Pea wallu sest, et innimenne pead on külmetanud, palju sõnud ehk wina jomisest ehk wingust.

Selle jures nüüd abbi jata, wõtta wleedri pu õile wet jua, jalla wet teha lehhelisejega, pitkali mahha heita ning sojaste finni katta, et hästi hakkad higgitsema. Scäre marjade peäle panne sinnepi plaastrit ehk ka panswligi. — Pea wallu tõuseb ka sest, et innimesse seedminne sant. Kõwwa roog koormab sellepärrast kõhtu. Wõtta oksendamiseks sisse, ehk mis kõhtu lahti kedab, liguta ennast tules hästi ning jo palju külma wet. — Wõnni ford kaub Pea wallu ka se läbbi, et rättikut ädika ja wee sisse kastad ning Pea ümber seud ning rahhuliste pitkali maas olled.

Kui Pea wallu jures aeg aealt oksjale aiab, siis se näitab kül peält, kui tulleks rikkutud seedmisest; agga ommeti on hopis teine sü. Kui nisuggune haige-olleminne pea aegus ei lõppe, siis on tarwis arsti jure ruttada, et abbi leida. Sest kui selle jures witaakse, wõib se haigus surmale olla. Ommeti wõib ikka jeddagi teha: panne sinnepi plaastrit rinna peäle ning seäremarjade peäle, kani kaela

ümber, ehk anna jalla wet ning lasse haiget pitkali mahha heita.

## 20. Silma wallu.

Kui innimesse filmad terwed, temma siis wägga pišjut tähhele panneb ehk mötleb, mis waene luggu, kui needjammad haiged, paistetanud, punnased, wallutawad, täis pallawat ning kui silma terra kokko kistakse. Innimenne kannab pišjut hoolt ni hästi kui ihhu terwisjes, et filmad ka peakšid terwisjes jäma, liati et ta neid holetusse läbbi ei rikku.

Silmadega on kardetaw luggu, sest et se örn life fergelt kibbe suitsu, ehk ka se läbbi, et ja tulle liggi seisad, paljo tulle siise watad, ehk et ja pallawast korruga külma tuulde lähhad, ehk et tule hõng siise peäseb, haigeks wõib jada.

Kelle filmad punnased, wallutawad, ehk paistetand, ärgo tehko muud middagi selle jures, kui et filmad saggedaste külma puhta weega pesseb, nartjufest mönnikord kokko panneb, külma wärskte wee siise kastab ning filmade peäle panneb, funni filmad terweks sawad. — Kui se ei peaks aitama, panne silma tagguse kofta kani.

Kui jünib, et filmist otsekui solane weessi jookseb, siis se näitab seest ju ollewad, ehk köht ummistusjes. Selle wasto wõtta Emmatusse jahwti pole tašši täie pima weega 3—4 kord päwas jua.

Kui pišfikesjed puttukesjed silma siise lendawad ning juurt wallu tewad, ei olle siis hea, filmi öeruda ehk muljuda. Reige parrem on: wõtta penifest pabberi tükki, keerle sedda öhhufesse rulliks kokko, kasta penemat otša wee siise, tõsta silma like ülles, et näed, kus puttukenne on, ning wõtta tedda taššailufeste wälja.

Nendajammuti on ka järrele wadata, kui ehk mönni silma riipse karwad siisepole keerletud.



Selle sü läbbi lähvad silmad saggedaste haigeks, ning on siis tarwis tohtri jure minna, kes neid penikesse näppistajaga wälja kisjub.

## 21. Kõrwa wallu.

Kui sünnib, et kõrwad wallutawad ning kõrwades piste, siis on enamast jaust se wallu külmetamisest tulnud. Selle wasto aitab, kui ja wleedri pu üle wet õhtul jood ning torest sibbulaft tükki kõrwa pistad, mis ja hommikul maggamaft ülestoustes jälle uest wöid siisje panna.

Kui se ei aita, panne kõrwade tahha ehk selja peäle panswligi plaastrit. Bolle sedda sul käes, siis wötta Nasse nine pu koort, wata Nr. 51, ning panne peäle.

Dns puttukenne kõrwa siisje lendanud, siis on keige parrem abbi selle wasto ölli siisje tilkuda.

Kui kõrwad kinni jänud, se läbbi, et innimenne ennast on külmetanud, ehk et tule hõng siisje puhunud, siis wötta enne maggama minnemist jinnepi plaastrit seäremarjade peäle panna. Kui sellest ei peaks abbi sama, siis wötta teisel õhtul jalla wet.

## 22. Hamba wallu.

Kui keif hambad juus wallutawad, siis on tarwis, kui ja sedda hirmust wallu tahhad kautada, et panswligi plaastrit ehk Nasse nine pu koort kõrwade tahha ning kuflasse, ehk selja peäle panned, enne maggama minnemist jalla wet teed, kuhhu siisje tuhka ning sola panna, ning et hea tüf aega jallad sees hoiad.

Kui üks ainus hammas wallutab, mis öenes ning katti södud, siis on hea selle peäle ehk selle siisje, ni surelt hammas tarwitab, wäljakistud ridet ehk poomwilla keerletud tükkifest tõkkati siisje kasta ning öene hamba siisje panna. Ugga ka hamba wal-

lus, et kül jelle wasto mitmesuggused rohhud, ei aita mu, kui et wiggast hammasst lassed wälja tömmata. Sest kui hammas wiggane ning katki jõdud, ei aita ta ühtigi enam, muud kui agga et wallu teeb. Peälegi hakkab wiggane hammas teisi ka wiggajeks tegema.

### 23. Rõhhu wallu.

Rõhhu wallu on mitmesuggune, näppistamine, põllemine, pistmine otsekui saaks siiskond lõhki kistud. Rõht on enamast jautsi kinni ning ummuses. Haigus tulleb külmetamisest, ehk kui wägga kõwa ehk lija roga olled wõtnud. Ei olle mitte hea, iggakord rohtu siise wõtta, kuidas se sünnib, et wina pippariga siise wõttad. Agga wallu lähhäb se läbbi palju suuremaks, ilma et abbi saaks. Saggedaste aitab jo, kui maggamaist ülestõuses, ilma enne midagi jõmast, lusika täie head õlli siise wõttad ning jelle järrele külma wet peäle jood. Kui wallu ei peaks lõpma, wõtta so-ingwerre wet jua.

Kui kramprid rõhtu kangeste kofko kiskuwad, wõtta raudreia rohhu wet jua, mau kofhta soja õlliga öeruda ning pärrast jälle so-ingweri ehk koi-rohhu winaga wõida.

Mitmele on heaks abbi, hommikul kui õhtul mau kofhta külma weega öeruda ning ülle täia rohhu wet jua.

Kui sest läbbi käib ning wallutab, ei olle sest suurt luggu piddada, kui se agga pari päwaks jääb. Külmetamisest tulnud, wõtta ennast sojas piddada, kummeli ehk pippariminti wet jua, willast riet ümber rõhtu mäsida, jalgu sojas piddada ning raswase toidusse ning wina wõtmisse eest ennast hoida.



## Naesterahwa haigusjed.

### 24. Naeste asjad.

Naeste rahwas sawad omma pärris asjad 14 kunnii 17<sup>ma</sup> aasta wahhel ning nimmetawad neid ka riete peälsiks. Need tulleswad 3 ehk 4 nädjala pärrast, jäwad 3—6 päwa ning löppewad 45—50<sup>ma</sup> aasta wahhel hõpis ärra.

Kui naeste rie peälsjed korras ep olle, on awwalik, et innimerne haige. Se tulles ennamaft jauft külmetamisjest. Kui siis niuded ning mau köht walutawad, tehko jalla wet ning joga rohkeste soja kummeli wet. Jäab se ilma asjata, pandko jinnepi plaastrit seäremarjade peäle, lasko reiede seest poolt kuppju, haiget sängi heita, weel soja kummeli wet jua ning sojaste ennast kinni katta. On selle peäle wadata, et haige mitte ummistusjes, ning ferges toidust, kui odra tangu leent, wõttab.

### 25. Walged riete peälsjed.

Kui kibbe, pistja kibbe, kollane, walge, rohelinne kui mädda wälja tilkub, wõtta ennast alt külma wega mönnikord päwas pesta, ehk paar kord päwas tüf aega külma wee sees istuda, reist ning jalgu willase riega öeruda, jalgu sojaste pidada, tules ennast hästi ligutada tööd tehhes ning selle peäle wadata, et köht mitte ummistusjes.

### 26. Kui naene käima peäl, mis selle jures tarwis tähhele panna.

Et naesterahwas raskejallusjes sanud, on ennamaft jauft sest ärratunda, kui naeste asjad ärra jäwad, rinnad paisuwad ning ofsendamine ehk pöritus saggedaste peäle tükkib. Agga et need mitte ifka tössijed, on selgemad tähhed, kui lapselomukesje ligutamist ning ellutufjumist wõib tunda. Mi pea sedda tunda, on pool käima aeg möda, se on 20 nädjalat,

ning mahhasamisjeks jäwad weel 20 nädalat järrele.

Igga naesterahwas, kes käima peäl ennast tunneb, mõistko kül ning teadko ikka, jedda ellu, mis ta omma jüddame al kannab, ellu Jummalast ollewad, kellele temmal jelle eest on kosta. Sellepärrast on naese pühha kohhus, käima peäl olles hoolt kanda, et ta mitte kergemeleliffult ennast kahju alla ei jada ning se läbbi enne aega mahha saab.

Enneaegne mahhasaminne sünnib 3 ning 7 ku pärrast. Igga et se mitte ei sünni, waid et õigel aial, ning kuida ommas korras, mahhasaab, nenda, et terwed lapsukesed ilmale tulleswad, on tarwis tähele panna:

Keige äkkilisse ehmatusse, wihhastamisje raske asja tõstmisse ning kandmisje eest tulles ennast keikipiddi hoida. Wata Nr. 50.

Ni pea naene mingi wallu tunneb, heitko ta ennast mahha ning puhkago jelliti pari tunni aega.

Kui aeg aealt wallu ristluis läbbi käib ning mau kohha pole allalitsub, heitko jellili mahha, õerugo jehjalu soja winaga.

Igga pääw mingo ta tules kõndima ning ennast tallutama. Ärgo istugo paljo.

Rõht ärgo olgo ummusses. Rõhtu ei sünni anda. So met pimaga, wotta lusfika täie puhhast ölli ning jo wet peäle.

Kanna hoolt rinnade eest, et ja neid egga kõhtu ei touka egga waiota; ning et wõ ei ja liaste linni ümberpandud.

Keige külmetamisje eest hoia ennast ning jallad pea kuiwad ning sojad.

## 27. Mahhasamisfest.

Kui lapsuke kuendamäs ning seitšmes kuus sünnib, nimmetakje jedda aeglisjeks, mis warrem,



enneaeglisjeks sündimisjeks. Enne parrajat mah-  
 hajamist hakkab wallu ristluisi läbbi käima, werand  
 tunnist ikka rutteminne, alla pole waiumas ning lit-  
 jumäs. Wallu saab ikka kangemaks ning walmistab  
 mahhajamist. Kui wetmed wälja jooksnud, hakkab  
 lapse-waew ning tungiminne alla pole rohkem. Tungi-  
 misjed on ka tühjäd; sellepärast ärge tungigo lapse  
 waewas olleja mitte häkkitselt. Kui wallu ning ah-  
 hastus kangemaks lähhäb, piddago hinge taggast,  
 siis on pärrast kangemaks ning kangemaks tungida,  
 kunni lapsuke ilmale jünnib.

Sängi jalla poolt olgo linna kindlaste kin-  
 nitud, et lapse waewas olleja ennast parreminne  
 wõiks hoida ning toetada.

### 28. Nurga wodi.

Kui need pärrimisjed wälja sadetud, pandko nur-  
 ga naest soja, kuiwa sängi, mähkigo temmale laialt  
 wööd kehha ümber, agga mitte liaste finni, andko  
 temmale tasfi täie soja kummeli wet jua ning  
 lasko tedda rahhu sees puhkada. Nurga naene jägo  
 hoitud keige külmetamisje ning pahhandusje eest,  
 jägo wähhemalt 9 päwa sängis ning ärge wötko  
 kolmes eesimesjes päwas mu toitu, kui tangu leent  
 ning kedetud pima pišjut öllega seggatud. Ärge  
 jogo ta muud, kui agga seisnud ehk kedetud wet,  
 kuhhu sisje röstitud leiba wõib panna. Meljanda-  
 mast päwast wõib lihha lahja suppi süa. Hoolt on  
 kanda, et köht mitte ummuses.

Toas olgo soe, agga mitte pallaw. Kuus näd-  
 dalat piddago nurga naene, olgo ka, et ta ennast  
 terwisses tunneb, weel haigede arrus, se on, et ta  
 keif hästi ning holikaste tähhele panneb, mis nurga  
 naeste kohhus.

### 29. Ninnad.

Kui nurga naene eesfi omma last tahhab imme-

tada, siis on tarwis, et se, kes esimest korda nurga wodisje saab, paar kuud enne rinna otsa winaga öerub, et rindu immemissjeks walmistada. Agga kes isji last ei sa immetada ehk ka kes last ärrawöerutab, selle rinnad nakkawad kangeste paisuma, nenda et köwwaks paistetussjeks saab. Selle jures parremat ei wõi teha, kui poomwillu rinnade peäle panna, neid sojaste piddada ehk paistetust soja ölliga wöida ning sojendud poomwillu peäle panna. Wötta ka ölli, solamatta wöid ning pissut wahha, sullata plaastriks kokko. Kui jahhedaks saab, märi öhhufeste tedda nartju peäle ning panne plaastrit ülle keige rinna. Agga ärra katju muid josseldamissi, muidu lööb se asji kurjaste ning teeb haru rinna siise.

### 30. Nurga naeste pallawik.

Ni kaua nurga naene nurga wodis, wöib ka pallawik temmale juurt hädda teha. Nisugguses pallawikkus tunneb haige juurt wallu mau kohhas, mis ülle aiab ning keigewähhemat külgeputumist ei sall. Haige on koggoni rammeto, kurb, piim rinnades ning nurga asjad jäwad mahha, kange jannu, liig ofsendamine tükkib peäle, ning 3—4 päwa pärrast wöib se pallawik surmale sata.

Tahhab nurga naene sest häddaist ilma jada, kandko ta hoolt, et ta jedda möda kindlaste teeb, kuid üllemlalt on öppetud.

Agga kui nisuggune hirmus hädda peäle tulleb, on wibimatta tarwis tohtri jure minna abbi otsima. Last tulleb sellegi pärrast emma rinna külge panna, et piim ärra ei kau, rinnad soja ölliga wöida, kani mau kohhta panna ning soja üllekäia rohhu wet jua.

### 31. Nurga naeste walge paistetus.

Esimesje nurga järrel näitab enmast üllema reie



peäl paistetud, mis üsna kõwra, wägga rutto tõuseb, suurt wallu teeb ning 8—14 päwa wiwib. Kui abbi ei ja, lähhäb paistetusega wägga kurjaks.

Terpentine ölli, willase riega peäle weritud, sadab, kui sedda mõnne kõrd päwas teed, jaggedaste abbi. Agga kui se ei peaks aitama, on tarwis paistetuse peäle kuppulasta, ehk panswligi plaastrit peäle panna ning wleedripu üle wet jua.

### 32. Kuida lapsukesega tulleb teha, mis praego ilmale sündinud.

Last tulleb, ni pea ilmale tulnud, soja wet sees jebiga pesta, agga witte sauna wia, pišut kummeli wet anda ning rahhule panna. Kolme, kuc tunni pärrast wõib last emma rinna külge panna. Eesimenne nurga naese piim on lapsele wägga terwilinne; sest et ta sedda musta roja, misga ilmale sünnib, keige parreminne ärrajadab. Misuggune seest-puhhastamine on aeg aealt lapsele tarwis ning Nabarberi sirupit pole ehk pišuke telusika täie sisse anda. Se sadab keif lapse kõhhuft ärra, mis temmale näppistamist ning wallu teeb.

Emma kandko hoolt, lapsele head immemist anda, ning ärgo sögo egga jogo, mis temmale näppistamist teeb.

Kui lapsuke paljo karjub ning jalgu kofkofisjub, tunne, et sa middagi happut ollud jönuh ehk jonud. Sa tunned sedda ka, kui lapsuke otsekui penikest munna walge tükka rojastab. Siis anna lapse-rohtu, ehk kui on: Magnesja sukruga telusika täie, ehk kummeli wet, ning segga pišut üllekäia rohtu jure.

Keige mõnnuam toit lapsele on ifka emma piim. Kui se temmale ei ullata, anna poolt jaggu lehma pima pole jau weega fedetud ning sukruga magusaks tehtud.

Bahha wiis on lapsese nuypi immeda anda, et tedda waigistada. Lapsuke tõmbab se läbbi paljo tuult siise, mis temmale kõhhu wallu teeb.

Urgo laske emma last õjel rinna külges maggada. Se läbbi laps ennam mu wisil ei tahha maggada, ning karjub ni kaua tedda jälle rinna külge wõttad. Ugga sedda emma ka sellepärrast ei tohhi tehha, et ta last kergelt wõib ärralämmatada ning lapse tapjaks sada.

Lapse maggamisje asje seisko ifka nenda, et päwa walge mitte filmi siise ei paista, egga et ta kõrwalt päwa walge pole ennast ei kána, kust tulleb, et ta filmad kõriti jäwad naggema.

Besse lapse filmad igga pääw külma puhta weega ning hoia neid suitsu ning pallawa eest.

Besse lapse suud igga pääw. Pannes sõrme ümber pehme nartsukesje, kasta soja wette ning pühhi suud ümberringi puhtaks. Muudo löwad walged willid lapse suhhu, mis temmale paljo wallu tewad. Kui neid jo pisjut nähha, öeru tassaste neid walge penikesseks jahhuks tougatud sukruuga ärra ning pesse suud jalwe ei kedetud weega.

Besse last ka igga pääw alt. Sest kui laps märjaks sanud ning ei sa pestud egga kuiwaks tehtud, karjub ta ning tahhab kuiwalt maggada. Suurt wallu teeb temmale ka, kui reiete wahhel audund. Sedda kohta tulleb jaggedaste pesta, kuiwatada ning kartuwli tärklis peäle puistada; agga kui jälle märjaks saab, seddasamma wisi tehha.

Kui last mähhid, ärra tõmba mähkimed nõri wisi finni. Dns laps 3 kuud wanna, siis lasse tedda igga pääw ilma mähkimatta, tük aega sellili maas olles, ennast ligutada, kunni ärrawäsib. Kuendamast kuust mähhi last agga õfeks.

On laps jo pole aastane, wõid temmale jo pisjut



lihha, lahja suppi, ehk munna rebbu anda. Kui hambad läbbi, anna haaw hawalt pissut lihha, mis üsna pehme ning küpsetud.

Ülleüldseft hoia last, liati kui hambid teeb, külmetamisje eest.

### Laste haigusjed.

Laste haigusjed on mitmesuggused ning waewalt ärratunda. Sellepärrast tulleb neid sedda ennam holega tähhele panna.

Kui Bea pallaw ning su illatab, siis hakkab hambid teggema. Ei olle parremat kui tihti sukru wet jua anda ning jalgu kui kehha sojaste piddada.

Kui löuad kokkofisjub frampwis, mis ennamast jausft külmetamisjest tulleb, anna lapsese soja wanni ning panne sinnepi plaastrit rinnade ning seäremarjade peäle.

Kui lapsel kange nohhu, ning silmad märjad, hingaminne raske, wõia öhtul ninna ülleüldseft küünla raswaga ning anna pissut pärna pu öili wet jua.

Kui kõhha tedda ei lasse maggada, panne küpsetud sibbulat öjeks lapse rinnade peäle, ehk keda sibbulat meega ning anna sellest aeg aealt telusfika täie ehk pole.

Kui laps ösel hammastega firristab, siis näitab temmal solkmed ollewad. Anna lapsese noa otja täis solika rohtu meega seggatud kolm kord päwas, ehk ka küüslauku pimaga kedetud.

Laste pallawikkud ning mu haigusjed on ennamast jausft nende täiskaswanud innimeste haiguste jarnatsjed. Sellepärrast on ka nende arstiminne sesamma, muud kui agga et pissufese lapsese weranda ehk pool weranda jau rohhuft annad, mis täis kaswanud innimesjel tulleb wõtta, ning sedda möda

lapsuke wanna. Mis need mu lapse haigusjed, nimmetame:

### 33. Rõuged.

Kui rõuged, ilma et neid olleks külge pantud, issiennesest innimesse ihhu peäle löwad, on sesinnane haigus liig raske ning kardetaw; sest et paljo innimesst surretab. Agga kui rõuged ka muist ei surreta, hakkawad külge ehk kistsuwad innimesse näu katki ning tewad tedda jölledaks.

Tullewad rõuged issiennesest innimesse külge, siis hakkab Pea wallutama, silmad ning näggu punnatama. Ihhu lööb külmaks ning pallawaks. Pöritus tõuseb süddamest. Nelja päwa pärrast löwad piisufessjed wistrikud näusse, siis kaela peäle, rinnade ning keige ihhu peäle. Neg aealt lähwad rõuged suremaks kui erne terrad, ning mädada tulles wistrikude sisse. Üheteistkümmenal päwal jääb paistetud järrele, wistrikud hakkawad kuiwama, koor lõhkeb ning wieteistkümmne päwaga kaub haigus. Selle jures on hoolt kanda:

Haige ärgo olgo pallawas toas. Tuul toas olgo jahhe. Tule-hõng ärgo käigo haige peäle.

Maggamisje asse ärgo olgo pehme, waid enneminne kõwwa. Haige ärgo olgo mitte lialt kinni kaetud.

Jomaaeg olgo kaera- ehk odra-tangu wessi, kurremarja jahwtiga seggatud.

Süa wöib haigele anda, kui rõuged walmis sanud, mis ta on öppind söma, agga piisjut korraga.

Kui haigus hopis möda läinud, hoidko, et haige ennast ei külmeta. Muudo lööb filmade peäle, et innimenne pimmedaks, ehk lööb kõrwade peäle, et ta kurdiks saab. Kui filmad kinni ning rõhmased, et neid fergelt lahti ei sa, audugo neid aeg aealt leige pimaga.



### 34. Warju- ehk abbi-röüged.

Et röüged mitte isjeennefest ei tulles, mis läbbi paljo innimesši surretawad, on kästud lastele, kes jo pole aastased ning nende järgmistele warju- ehk abbi-röügeid panna. Se sünnib siis igga aasta. Kui abbi-röügeid pannakse, on tarwis hoolt kanda, et jedda röüge-limma ei sa ärrapühhitud, muido on tarwis neid ueste panna. Et limma külge hakkand, on sellest nähha, kui kolmandamal päwal se koht, kuhhu röüged said pantud, punnetab; neljandamal päwal enam, siis näitawad ennast jo piisjufesjed wistrikkud, ümberringi punnase ärega, selle jures on lapsel piisjut pallawikku. Kuendamal päwal on wistrikkud suremad, jooksewad teistega kokko. Seitsemel päwal hakkab limma wälja jooksema, ning on parras aeg tedda wötta ning tallele panna, et sellega jälle teistele röügeid wöib panna. Rahheteistkümnema päwaga hakkawad wistrikkud kuiwama, koor seisab nelli nädalat peäl.

Kui wistrikkuide ots ei näita allawaunud ollewad, kui wiendamal päwal pallawikku ep olle, ehk kui se jo punnase ärega kolmandamal päwal tulles, siis abbi-röüged on tühjad ning ei kölba.

Et järk ihhu külge, kuhhu röüged on pantud, ei kuiwa, wötta piisjut ölli, kasta sellega nartsufest ning panne röügedele peäle.

Tule-röüged näitawad warju-röügedele sarnatsed, agga kauwad jo 3—4 päwa pärrast ärra. Külmetamisje eest tulles keigipiddi hoida, ehk et laps ennast liaste pallawaks ei te.

### 35. Peted ehk Peetrid.

Peted hakkawad jahmatusega. Ihhu lööb pärrast pallawaks, Pea hakkab wallutama. Silmad on paistetanud, punnased, ei sallu päwa walget. Köhha lööb jaggedaste rinnad finni, süddame põritus aiab ülles, pahha maggu suus. Neljandamal ehk wiendamal pä-

wal näitawad ennast näu peäl, siis mu ihhu peäl punnased tipjud ning aiawad sureks punnaseks plekiks laiale. Kolme päwa pärrast hakkawad sinniseks löma, kauwad siis aeg aealt ärra ning ihhu nahk hakkab kästas ollema ning somustab.

Selle haigusse jures ep olle kül mitte suurt wallu, agga tarwitab sedda ennam holekandmist ning harrimist.

Kui rüüged jahhedalt, tulles leted sojaste hoida. Need ei falli keigewähhemat tule hõngu, haige olgo ikka kinni kaetud. Tubba olgo pimme, sest kui päwa walge filmisse tulles, jäwad filmad pimmedaks. Kui ihhu pissut külma saab, läwad leted taggasi ihhu sisse ning jünnitawad muid raskeid haigussti ning surma.

Haige jogo agga kedetud wet, kaeratangu wet, ehk pihhu täis raud reia rohtu tobi wee sees kedetud ning pissut meega seggatud.

Rasket roga, kui lihha, munne, leiba, ärgo sögo haige, waid kaera ning odra tangu leent, pima n. m. n.

Kaub haigus, siis on tarwis, et jälle jallale sanud innimenne ennast hoiab külma tulesse minnema ning jägo weel pari nädalat toas. Muido lööb haigus ihhu sisse ning tõusewad muud kurjad haigusjed.

Kui leted ihhu sisse taggasi läinud, mis ärratunda, et ruttuste ärrakauwad, siis on tarwis lussika täie wleedri pu öili korteri wee sees keta ning haigele jua anda, sojalt kinni katta, et hästi higgistab ning tehko nenda, ni kaua leted jälle wälja tulleswad.

### 36. Sarlaffi többi.

Sellesinnatse nimme al tunneb kül keik Ma-rahwas wägga hästi sedda hirmust többe. Temma nimmi tulles sest elkjast punnasest Sarlaffi kallewist,



kelle karwa többi on ollemas. Haigus on weel ennam, kui rõuged ning leted külge hakkamas.

Et ta ni tige, kardetaw ning kurri többi, et kuhhu ta körd siise tükkib, keigise putub, kes lapsed, ning külge hakkab, siis on tarwis neid haigeid, kennel sarlaffi többi, kui ka neid, kennel rõuged ning letid, isseärranisse panna.

Sarlaffi többi hakkab pallawikku ning ofsendamisega. Kael paistetab. Kurf ei sa ilma sure waluta neelda. Laps tuimusjes, sagedaste jampsimas. Kolme ehk nelja päwa pärrast löwad kaela, rinna ning siis ka keige ihhu peäle sured punnased plekkid, suremad, punnased kui leted, ning aiawad ihhu peäl laiale, et ihhu elkjas punnane näitab. Kui se siis kolme päwa pärrast kaub, saab haigele fergemaks. Bealminne ihhu nahk hakkab fättutama ning tulleb otsego kliid, ehk somusjed ehk surema tükki wisi ihhust mahha ning nenda weel kaks ehk kolm päwa.

Ennam, kui keif mu haigusjed, tarwitab sarlaffi többi holekandmist, tähhelepanemist. Keige wähhem köwwerus teeb suurt kahju.

Et haige kurf ennamast jaust wallutab ning neelmist kelab, wotta salwei rohtu ning keda sedda piisjut meega. Sellega körristago haige ennamast sagedaste ning süllitago siis suust wälja. Sedda ärgo jätfo teggematta, ni kaua kurf annab neelda.

Peäle sedda pandfo sinnepi plaastrit kaela ümber. Keif ihhu wöib ka sea raswaga wöida.

Head abbi sadab ka, kui linnast rättikut külma wee siise fastad, wet hopis wäljawänad ning kaela ümber mässid. Tükki aea pärrast, ning kui rättik kuiwaks sanud, te seddasamma wisi.

Kui haigele jua annad, ärra anna muud, kui wet, agga mitte külma, waid seisnud, mis leige ning wöid piisjut kurremarja sahwti jure seggada.

Isseärranis hoidko haiget külma tule eest ning et tule hõng peäle ei tulle, egga ride tuul.

Tubba olgo parrajas soe, agga mitte pallaw, laps olgo sojalt kinnikaetud ning on selle eest hoolt kanda, et ta ennast lahti ei katta. Laps jägo ni faua agga wöimalik sängi.

Kui hakkab toibuma, ärgo lasko tedda toast wälja minna ning hoidko tedda keige wähhemalt kuus nädalat külma tule eest.

Sest kui jedda nenda wiisi ei tehta, töusewad rasfemad haigusjed, mis surmale sadawad.

Kui haige jua isjaldab, andko temmale faera tangu leent. Kui pärrast jo muud roga wöib süa, ärgo andko temmale rasket egga raswast, ning agga pijsjut körral. Ni pea laps ueste pöddema hakkab, panne tedda sängi, anna wleedri pu öile wet temmale ning katta tedda sojalt kinni. Last ärgo lubbago enne mitte sängist wälja, funni ta keigipiddi ennast terwisjes tunneb ollewad.

### 37. Punnetus.

Näitawad ihhu peäl punnased plekkid tolli surusjest. Nende peäl töusewad hulk piisikesi wistrikkuid, mis 5—6 päwa seisawad ning jarlakkid sarnatsjed somusjed somustawad. Haigus lähhäb ka jarlakkid töbega ühte, tulleb jeddasamma wiisi arstida ning on keik jeddasamma temma jures tähhele panna, mis jarlakkid haigusjest on öppetud.

### 38. Köhha többi.

Lastel isseärranis mitte agga paljas köhha, waid ka köhha läkka tamisjega. Sesinnane köhha on ni üsna kange tigge, et selle jures werd wälja köhhiwad. Kui aeg aealt hakkawad köhhiwa, siis se ei tahha kogguniste löppeda, ifka ueste on ködditamine kurgus ning köhhiwad lapsed waljuste, kange hinge-



tömbamisse ning läkkastamisega, et hing ärra jääb ning krampwi sawad. Kõhha on kardetaw ning hak-  
kab külge. Sellepärast tarwis, haiget last mitte  
teiste liggi lasta. Kuu aega wöttab, kunni haigus  
lõppeb, jaggedaste mitmed näddalad. Kui hologna  
tedda ei arstita, jättab ta ehk kurja rinna haigust  
järele, ehk sadab surmale. Haige arstimist wotta  
jeddawisi ette :

Panne tedda hopis teise tuppa, kus jahhe ning  
hea tuul. Kui õues külm tuul, kela toast wäl-  
jaminnemaft.

Ärra anna haigele mitmesuggust rohtu kõrraga,  
kui üks ei aita, teist. Se teeb agga kõhha kurje-  
maks, tiggedamaks.

Keda Salwei rohtu pimaga ning anna jed-  
da aeg aealt lapsesele pole lussika täie. Sellega wõid  
tuf aega eddesi aiada, kunni abbi nähha.

Minnade ning seäremarjade peäle panne sinnepi  
ehk ka panswligi plaastrit.

Minnade peäl ning mau kõhha ümber kandko  
haige willast rie tükki, ning kandko jedda sest aeast,  
kust kõhha hakkand.

Sõmisseks on haigele wägga terwilinne, temmale  
pallu taggiast tarratand keta ning jedda piisjut  
hawal anda.

Hea on ka nisju kleid mee ning pimaga keta  
ning aeg aealt soendud süa anda.

### 39. Laste kurgu põlletik.

Lastel on ka weel isfijuggune kõhha, mis kui  
selle wasto rutto abbi ei sa, surmale sadab. Sefin-  
nane kõhha on nijuggune, et paistetud lapse hinge-  
kõrri kinni panneb ning seest hakkitselt penikesse  
nahhaga kinni mattab, nenda et laps ei sa hin-  
gata. Kui lapsesele siis kõhha peäle tükki, on tem-

ma furgu heäl otsego fuffelaulminne kuulda. Balle jääb sinniseks ning kui rutto abbi ei sa, lät-kastab ta ärra.

Raste peäle tulleb sefinnane kõhha liati õjel. Sellepärast pandko jedda ennam tähhele, kui nissuggust heält kuulda ning rinnad finni, korrisewad.

Oksendamisse rohhi aitab selle jures keige parreminne.

Wotta selle tarbekõs tükki kübbara musta, tükka jedda penekõs ning panne 2 telussika ehk noa otja täit nelja sõmalussika täie kedetud weesise ning lasse jedda ärraligguneda. Sellest rohhust anna siis lapsle igga werand tund poolt sõmalussika täit siise, kummi oksendama hakkab. Se läbbi saab se nahk, mis ennast furgu peäle heitnud, wäggiselt wäljalükkatud ning lapse kõhha ning furguga saab jeddamaid parremakõs. Kui rinnad pärrastki weel kõhhisewad ning finni, anna weel oksendamisse siise.

Soia last pärrast külmetamisse eest ning anna soja pima ning kaera tangu leent süa.

#### 40. Kõhha.

Balja kõhha wasto on mitmesuggust abbi rohtu. Keige parremad on:

Wotta met, anneraswa ning piisjut ädikat. Keda jedda läbbi ning anna aeg aealt telussika täit.

Segga met pipparmünti rohhuga, mis enne pulwrikõs öerutud, ning anna jedda telussika wisi siise.

Parrem on weel pallu taggia rohtu pruni sukruka kedetud, lussika wisi päwas mõnni kõrd siise wöetud.

Wotta üks jaggu paisu lehti ning faks jaggu pruni sukrut, öeru jedda üsna penekõs, segga siis keik hästi kokko ning sellest wotta igga hommiku ning öhtu telussika täie siise, kummi kõhha kaub.



Banne kaela ümber willast riet ning kanna sedda ni kava sul kõhha.

Ka rinna peäl wöid hea suurt tükki willast riet kanda. Kui rinnad finni, wöid weel kuiwa sinnepit rie peäle, mis kaela kui rinna peäl, puistada.

Wötta wenne sepi, märi sedda nartsju peäle ning kanna kaela ümber. Kui seep kuiwaks saab, märi jälle ueste peäle.

Keda öllut mee ja munna rebbuga ning wötta aeg aealt tass'i täie jua.

#### 41. *Bea kärnad.*

Need on nisuggused, mis kui paks koor keige ülle Bea käib. Laste Bea peäle tullemad saggedaste se läbbi, et laste pead hästi puhtaks ei pesta. Kui hotelumal wiisil selle jures tohterdakse, saunas wöidmissje ning mu kõwveral wiisil, tullemad mu haigusjed, mis filmade ehk kõrwade peäle löwad.

Kui kärn peast sebiga ning leige wee pessemisje läbbi, mis igga hommiku tarwis ettewötta, nenda, et Bea pärrast jälle hästi saab kuiwaks kuiwatud, ärra ei kau, peab mu sü jures ollema.

Kui Bea kärnad otsjega ühhe korega Bea peäl seisawad, nenda, et peäl kui jahhu näitab, kus al mädada wistriffud, on tarwis Bea juukse ärraleigata ning angria nahhast mütsi kanda, nenda, et ta mitte kitsalt Bea peäl finni ei seisa. Selle jures tulles järrele wadata, mis Nr. 1 on õppetud.

Selle haigusje wasto on parrem, kui ikka, kus wöimalik, arstilt nõuu küsida, sest et haigusjest muido suremat kurja innimesjele wöib sündida.

Aidetakse muido weel hea ollewad hülge raswaga pead wöida, ehk ka searaswa sisse töugatud peterfili semet seggada ning selle salwiga pead wöida. Ugga kui se haigus seest on tulnud, wäljaspidised abbirohud ei wöi aidata ning on seest prüfida.

## 42. Söggelisjed.

Zeine kärnade suggu on söggelisjed. Need on penikesjed wistriffud, mis kae sörmede wahhel ning nu ihhu kohtades ennast näitawad. Sedda ennam neid öerutakse, jedda ennam söggelewad. Saggedaste löwad söggelisjed ülle keige ihhu ning hakkawad külge, kui nisugguse külge putud ehk temma ridid selga panned.

Ka söggelisjed töusewad se läbbi keige ennamast, kui lapjed ei ja puhtaste petud, pestud ning puhhastud.

Kui söggelisjed kassimatta ning roppust ellamisest on töusunud, on tarwis ihhu sebi ning weewli pulwriga pesta. Sedda wahtu, mis ihhu peäle tulleb, lasse tükki aeaks peäl seista, ning siis pesse ennast pärrast. Sedda wöid igga pääw ette wötta.

Agga kui söggelisjed se läbbi weel ei tahha lahkuda, wötta törwa sepi. Ze sellest wahtu ning wöia jedda nende kohtade peäle, kus söggelisjed on ollemas. Hea olleks, jedda sojas jaunas tehha, agga jedda nöuu ei tohhi anda, sest et innimesjed külma tule ning külmetamisje eest ennast küllalt ei wötta hoida. Se läbbi sünnib siis kergelt, et söggelisjed ihhu siise löwad, kust pärrast kurjad haigusjed töusewad. Silma-haigus, kurbdus, kange lu-wallu tullewad weel mönne aea pärrast järrel ning on siis wägga raske arstida. Arst nisuggust jüüd saggedaste ei wöigi ärratunda.

Nisuggusis haigusis on ifka hea rohthu siise wötta, mis köhtu seest lahti kedab. Need mitmesuggused salwid ning märimisjed, mis tohtertajad öppetawad, aiawad wigga suremaks.

Kui nisuggused ihhu peäljed haigusjed ühheförraga kawad, on karta, et ihhu siise lönud. Sellepärrast on tarwis, neid siis jälle seest wälja aiada, ning wleedri-pu öile wet haigele rohkeste jua anda, et higgistama hakkab.



## Mõnnesuggused mu ihu-peälsed haigusjed.

### 43. Noos ehk elliting.

Sesinnane haigus tulleb keige ennamast werrest, kui innimenne ennast ehmatanud, ehk wihhastanud ehk külmetanud. Kennel roos külge lööb, tunneb Pea wallu, kus pallawik jures. Rahhe ehk kolme päwa pärrast tunned ja omma ihu külges, siin ehk seäl kohhas pistjat, kibbedat wallu. Haige koht hak- hab ikka ennam paistetama. Paistetus on pehme. Kui sõrmega peäle litjud, waub ta alla; agga tõuseb rutto jälle üllesse, kui sõrme ärrawõttad.

Kui haigus 3 päwa kaswanud, wähheneb ta 3 päwa, ning wõttab 3 päwa aegu kaddumisjeks. Nenda wiwib haigus ülleüldse 9 päwa. Kennel üfskörd roos külge lõnud, wõib sedda saggedaste jälle ueste sellasamma kohha peäle jada.

Üllepea on müüd selle haigusse jures tähhele panna sedda:

Kennel roos külge lööb, wõtko pallawikkus of- sendamisje rohtu.

Zemma waatko selle peäle, et koht mitte um- mistu sjes.

Haiget kohta hoidko sojas, et ta kogguniste kül- maks egga märjaks ei sa.

Se läbbi kaub roos saggedaste isjeennesest ärra, agga mitte sinnise sukru pabberi ehk janna peäle puh- humisje läbbi, mis üfs rummalus ning suur äbba- usk. Pabberit wõib kül peäle panna, agga sellepär- rast, et se koht, mis haige, kuiw seisab.

See on ka, linnase kottikesse sisse kummeli, pärna-pu öili, münti, pipparmünti, salwei, aberuti rohtu panna ehk ka:

Kuiwatud ning sojendud ruffi jahhu panna, ning sedda haige kohha peäle ni kauaks seista lasta, kunni roos ärrakaub.

Ugga et rosi tullemist üllepea keelsta, on tarwis, et need innimesjed, liati nurga naesjed, kes ennast ehmatanud ehk kangeste ärrakohkund, jeddamaid külma wet jowad; weel parrem, kui hea hull pe-neks tougatud sufruga wet jowad ning omma meelt waigistawad.

#### 44. Sinnine wil.

Sinnine wil on otsego koera nael. Gsfiotsalt erne terra surune, touseb ta aeg aealt suremaks raf-fuks. Se on esmalt punnane, lööb pärrast sinniseks. Temma sees on üsna tulline kibbe mustakas kollane mädda. Mõnni kord on ta nahha wahhel kogguni lagge. Mõnni kord otsego suur muhk, mis jagge-daste ni üsna kurjast suggust, et innimenne teisel ehk kolmandamal päwal sellest sureb.

Kennel wil külge lööb, on esmalt pallawikkus, Pea wallutab, et innimenne kui uimane, süddamest touseb pöritus, söma-issjaldus kaub; meel on rahhuta.

Wil lööb otsego roos ühhe ehk teise ihhu kohta, tulles ennamast jaust suwwe aeal, kui wägga pallaw ilm. Ta lööb liati nende külge, kennel roppo ning kasimatta ellamisse läbbi werri ärrarikkunud.

Ugga et haigus kardetaw ning ruttuste kurjale lööb, tarwitab ta rutto abbi.

Gsmalt on haigele oksendamisse rohtu sisse anda. Seäremarjade peäle ning kufla tahha on panswligi plaastrit panna.

Kui haige on oksendanud, anna temmale, kui on, 20 tilgakest kampwri ädikat, igga 2 tunni pärrast sisse. Kui ei olle, juhtub ehk kampwrit ollema, an-na temmale erne surussest tükkikesest ädikaga sisse.

Panswligi plaastrit wöid ka willi peäle panna; kui ei olle, panne küpsetud sibbulat peäle.

#### 45. Söja.

Söja on kõwwa paistetus, mis ilma walluta



hakkab, mitme ihhu kohtadesse lööb, kui näusje, ju, ninna, rinna ehk mu kohtadesse, tükki aea, terve aasta wõib seista; agga siis ühheförraga tullise walluga sedda kohta, kuhhu ta on lönud, hakkab ärrasjõma.

Haigus tulleb ärrarikkutud werrest, liati ihhu muljumisje, piggistamisje, ehk töufamisje läbbi, nenda ka, kui piisufest hawakest parrajaste ep olle arstitud.

Haigus on kardetaw. Sellepärrast tarwitab ta, ni pea nisuggune kõwwa paistetus ennast näitab, tohtri jure minna, kes wigga ükspäinis mõistab ärra leikada. Sest kui se paistetus ifka enam kaswab ning werri seest hakkab wälja jooksuma, hakkab sejamma ka keik kohhad, kuhhu ta putub, ümberringi jõma. (Selle sarnane on ka „prantsusje“ többi.)

Dmmeti on tarwis, ni pea nisuggune sõja ennast näitab, haige kohha külge kani panna, ning selle järrel panswligi plaasrit peäle panna. Nenda sammuti ka seäremarjade peäle.

Kui köht ummustuses, peab haige rohtu sissewõtma, mis seest lahti kedab.

#### 46. Us sõrmes.

Nenda nimmetakse paistetust sõrme otjades ehk ka mu kää kohtades.

Sõrmed sawad pallawaks ning wallutawad. Uega möda lähhäb wallu ni kangeks, pistab käest ning käewarrest ülles läbbi, et inimenne wallu pärrast ärraminnestab, ofjele tükkib ning õjel ei ja maggada.

Kui nisuggune paistetus hakkab, kasta sõrme keige kääga le hhelisje ehk sebi wee sisse, mis viete kuum on, ning hoiä kät selle sees 4 kord päwas terve tunni aega. Kui wesfi jahheneb, wötta jälle soja.

Kui ja nenda ei peaks abbi sama, wötta küpsetud sibbulat ning hoiä sõrme sees.

Ehk keda tangu sea raswaga ning pea sõrme selle sees ni kumalt sedda wõid kannatada. Sedda tarwis jälle uendada, ni pea sesamma ärrajastund, et ta ifka kuum.

Nijugguse paistetusega ep olle naeru asfi. Kui wigga süggawamalt sõrme sisse lööb, hakkab ta konti katti söma, nenda, et sa omma sõrme wõid kautada.

Sellepärast ärra wiwi sellega, et sa tahhad enne tük aega weel nähha, mis sellest peaks sama.

#### 47. Paised ehk mäddanik.

Paised on esmalt kõwwad ning punnetamas. Tulleswad enamast jaust ärrarikkunud werrest ning on mitmesuggused.

Näitab paistetuse punnane, kuiw, pallaw, wallus, siis on tarwis temma liggi kani panna. Pärast panne kummelist kedetud paksu paise peäle ning uenda sedda aeg aealt.

Näitab keera naela olleswad, siis panne kedetud tangu hülge raswaga peäle.

Ehk met jahhuga segatud plaastriks tehtud. Kui mädda hakkab wälja jooksema ning paise äred weel alles punnased ning kõwwad, panne seddasamma plaastrit ifka ueste paise peäle. Wõid ka küpsitud jibbulat peäle panna. Ehk ka õhukeste märitud piggi plaastrit.

Hoolt on kanda, et inimenne, fennel paise, wina egga öllut ei jo, waid agga külma wet, ning et kõht mitte ummuses ep olle.

Mäddanikku arstimisest õppetab koli-ramat 53. l. k., et külma wesi selle jures esimenne ja üllem arsti rohhi ning teine jälle puhtaks hoidminne.

#### 48. Sawad.

Sawad, mis innimesse ihhu külge sawad, on mit-



mesuggused. Et kül juurt asja ühhest hawast ep olle, wõib ommeti feigest pissemast hawast, kui sedda holeta ehk arstimatta jättad, ehk kanget, kui wina, ädikat, terpentini ölli, panswligi plaastrit, peäle panned, kurri wigga tõusta.

Dlgo nüüd hawad wärsked wõi wannad: feige esimmenne on igga ühhe hawa jures, tedda külma weega pesta ning puhastada, nenda et midagi sisse ei jä.

Kui hawad ued, wärsked, noaga leigatud, ehk kirwega raiatud, siis litsu hawa äred holega kokko, et need ühheskoos seisawad, ning mähhi linnast nartsju ümber.

Kui haaw nisugguse ihhu kohta juhtunud, kus tedda viete ei ja finnisidduda, siis on tarwis plaastrit peäle panna, mis läbbi haaw saab finni petud.

Sedda plaastrit wõid issegi wägga hästi tehha. Wötto pihhu täit wärskid raud reia rohhu öili lehtedega ning keda sedda pole tobi kange ölleaga. Jätta sedda terwe ö läbbi seisma. Panne siis sinna jure lamba raswa, wahha ning waifu, igga ühhest ni paljo kui teiest, et sest pakso salwi saab. Liguta paddas keik hästi kokko, lasse keik kolmandamaks jauks sisse keta, wötta tulle peält mahha ning lasse külmaks sada. Sedda plaastrit, õhukeste nartsju peäle märitud, wõid iggaühhe hawa peäle panna, ilma et ta middagi pahha teeks, waid enneminne teeb ta head.

On julle haaw soonte peäle lödud, et werri ei tahha soiku jada, siis wötta pehmeks tõugatud tulle-taela hawa sisse panna ehk hawa peneks tõugatud jüttega täita ning pärrast, kui werri kogone finni jänud, külma weega ärrapesta.

Kui ja ennast kangeste olled muljunud, ehk tõukanud, et sellest muhhu ihhu külge saad, siis wötta linnast nartsju, lasta sedda üsna külma wee

sisje, weäna wet wälja, panne nartsju pakjult kofko ning haige kohha peäle. Kui narts kumaks sanud, te ueste jeddasamma wiisi.

Kui inimenne raskest haigusjes maas on olnud, et ihhu näht ärranühkinud, on feige parrem, haige selja alla pitka karwase nahha tükki panna, nenda et karwane pool üllewel. Katta jelle peäle silledaste linna ning wöia haige risti lu sikku raswaga.

Kui hawad jo wannaks sanud, et nemmad foggone ei tahha terweks sada ning kondid seeft kaffi söwad, wötta peneks tögatud läätse jahhu, segga jedda ölli ning öllega salwiks ning panne jedda nartsjuga igga kahhe tunni pärrast hawa peäle.

Kui haaw jalla külges, siis ärra hwia jalga maas, waid pingi peäl, ning ärra te wäggise kondimisje läbbi haige jallale waewa.

Saun ei kölba mingi hawadele ning on jelle eest hoida.

Nartsjud olgo puhtad ning pehmed. Mis on prugitud, tarwis ligguneda ning pesta, agga ka hästi kuiwalt hawa peäle panna. Mis jo körd prugitud narts, ei tohhi mustalt wanna mäddaga peäle panna.

Wina ning öllut haige ei foggoniste tohhi jua. Toit ärgo olgo raswane egga raske.

#### 49. Sullu koera hammustamisest.

Kui werd hawast wälja jookseb, on tarwis jeddamaid ning wibimata hawa piggistada ning laiale kista, et werri parreminne wälja saab jooksta ning panne kuppü sarwe hawa peäle, et werd hästi wäljatömbab. Sedda usjinam jedda teed, jedda parrem. Pärrast, kui werri hästi wälja tömmatud, puista pänswligi pulwrit hawa sisje. Kui paar tundi or tömbanud, pesje hawa temmast puhtaks ning panne jälle ueste pulwrit sisje.



Kui hammustud innimenne ruttu ei peaks koddu jama, ei olle siis muud nõur, wotta wärsket mulda, jessa jedda kusjega ning panne hawa peäle. Püa kistud hawa weel laiemaks kista, et werri hästi wälja tulleb, ning panne ifka ueste jedda mulda sisse. Pärast pesje hawa puhtaks ning puista panswligi pulwrit sisse.

Kui panswligi pulwrit käes ei peaks ollema, ei olle siis muud abbi egga nõuu, kui hawa tullise rauaga wälja põlletada.

Ehk wotta püssi rohtu, puista hawa sisse ning pista siis põllema.

Kui hul koer innimest hammustanud, ilma et kuskilt werd olleks wäljatulnud, on tarwis jellegi pärrast hammustud kohta leigata, werd wäljapiggistada ning panswligi pulwrit sisse puistada.

Kanna hoolt, et ja hawa enne 9 nädalat ei lasje kinni minna.

Agga panne ka tähhele, et kui ja olled hullust koerast hammustud, rohtu tarwis sisse wotta ning seest prufida.

Wotta siis raud nõggesi lehti ning semet, öeru keik pulwriks ning wotta noa otja täis üks körd päwas terwe nädal läbbi sisse. Kahhe nädala pärrast te jeddasamma wisi, ning nelja nädala pärrast jälle.

### 50. Kusf ärratunda, et koer hul.

Koer on kurb, ei sö egga jo, ei kule omma perremehhe kutsmist, lasjeb körwu, sawwa lontis rippuda, keelt juust wälja, ei haugu, waid nurrijeb ning on wiyhane. Ta jookseb sinna ja tänna, kardab seisawad püsti, kardab wet, kukkub mahha jookstes, kardab ruttu üles, waht on juus, kurni pari päwa pärrast jureb.

Kes koerast on hammustud, ilma et teab, kas ta hul woi mitte, pandko koera jeddamaid kinni kahhe

näddala aeafs, andko temmale süa ning jua ning lasko tedda, kui ta igga pääw sööb ning joob, 3 näddala pärrast lahti.

### 51. Man-hammustamisest.

Kui maddu sind on nöelunud ehk hammustanud, wotta seddamaid külma wet, pesse ning leuta hawatud kohta hästi.

Kui sul wet käes ei peaks ollema, panne mätta tükki peäle. Pärrast öeru ölli hawa sisse ning wotta tükkifest kampwrit sisse.

Ehk seu sedda hammustud kohta möllemilt poolt kōwaste kinni, et haaw paljalt keskele jääb ning et werri ei sa ihhu sisse jooksta. Pärrast leika hammustud kohta juremaks ning puista panswligi pulwrit sisse, ehk kui sedda ei peaks ollema, peneks tõugatud süssi, ehk wenne ninna-tubakat, ehk jola, ehk sinnepi jahhu. Kui tükki aega hawa jees on seisnud, te jälle ueste nendajammuti.

### 52. Põlletamisest.

Olled ennast põlletanud, siis kasta põlletud kohta seddamaid wee sisse. Kui se koht nisuggune, et se ei sünni, wotta linnast nartsju, kasta wee sisse, wana wet wälja, panne nartsju pakjult kokko ning põlletud kohha peäle. Sedda uenda mitto kõrda, et se koht külmalt seijab. Parrem on Kulardi wessfi.

1) Nenda annab ka head abbi öerutud kartuwlit põlletud kohha peäle panna ning sedda ühte puhku uendada.

2) Ehk wõia põlletud kohta hästi ölliga ning panne poomwillu peäle.

3) Ehk wotta poomõlli ning öeru sedda muna rebbuga kokko, ehk ka pima-koort linna ölliga ning panne hawa peäle.

Kui põlletud rakkud jured, leika neid lõhki ning lasse wet wälja jooksta, agga jätta peälmist nah-



ka. Kui rakku al mädä, panne wiimjelt (3) nimmetud salwi faks förd päwas peäle. Enne hawa finniseud, litsu fergelt pehme nartjuga mädä wälja ning pesse neid soja weega puhtaks.

Kui wallu kibbedamaks lähhäb, wötta kummelid, feda neid pimaga ning panne nartju wahhel kumalt peäle. Sellega uenda peälepannemist ni pea jälle külmaks saab.

Ballawikku wasto, mis ifka põlletamisje jures, wötta noa otja täis Salmiaki wee sees leitud sisse.

### 53. Kui õrrilanne ehk messilanne pistnud.

Ni pea õrrilanne ehk messilanne pistnud, püa seddamaid kihwtise astla wäljatõmmata ning siis wärsket wet ehk mulda, ehk rööskä koort ehk poomõlli peäle panna.

Kidetakje ka piggi plaastrit peäle panna.

### 54. Kui surmarohu olled sanud.

Kui fegi surmarohu on sanud, tunneb ta seddamaid hirmust tullist põllemist ning näppistamist kõhhus. Selle jures tarwis ka seddamaid ning ilma wiimata suur hulk kuma wet õlliga ehk sullatud wõiga jua, et surma rohhi saaks wäljaoksendud.

Kui sedda ruttu ei sa, wötta anne sulge ning pista temma pehmed otja furgu sisse.

Ehk wötta telusfika täit sinnepi jahhu, segga sedda klasi wee sisse ning jo sedda.

Ehk wötta head paksu jebiwet ning jo sedda kolme, nelja minnuti pärrast, iggakord tassi täis.

Keige mu surmarohhu wasto on hea, hulk pe-neks tõugatud süssi sisse wötta.

### 55. Kui inimenne alwatud.

Kes alwatud, ei jõua ommad luliikmed ligutada. Saggedaste lööb ihhu ülleüldjelt kangeks, saggedaste agga pool ihhu. Haigus aiab ehk keelt kangeks, et

ei ja räkida, ehk heidab filmade peäle, et ei sa näha, ehk kõrwade peäle, et ei sa kuulda.

Kui innimesjel niisugune haigus, siis on tarwis, enne kui magama lähheb ning kui hommikul ülestõuseb, keif ihu kohhad ülleüldse willase riega ehk harjaga hästi öeruda.

Sedda woid ka tehha mäddareikaga. Tõuka ehk riwi tedda peneks ning öeru temmaga hommiku ning öhtu alwatud kohhad.

Kui haige pallawaks sanud jaunas, öeru tedda sebi-wahhu ning winaga.

Ehk wõtta lintase kotti, panne sinna siise siipelgaid keige pesjaga ning sedda ühhe pütti siise. Siis walla keewa wet peäle ning lasse kinnikaetud tükki aea seista. Wõtta kotti siis püttist wälja, panne linnast rie tükki pakjult kokku, kasta sedda weddela siise ning panne alwatud kohha peäle, kus se siis hea tüf aega wõib seista. Agga sedda alwatud kohta püüdke haige allati ligutada.

Niisuguses haigusjes tulleb ka seeft prufida. Agga pääw wõtke haige telusjika täit pulwriks tõugatud so-ingwerit.

Barrem on ingwer, kui sellest 2 ehk 3 körd päwas pole telusjika täie wõttad.

Kidetakse ka: panne haiget tündri siise, nenda et agga Bea wäljas seisab. Tündri põhja peäle panne ühhe kappaga wina permi. Kui haige peält hästi kinni kaetud, siis panne hea tükki tullist rauda permi siise.

### 56. Dupainaja.

Mõnni innimenne tunneb magamiises ennese peäl kui rasket koormat litsumas ning waiumas. Unne näggu näitab selle jures hirmsat litsujat, kui olleks farru ehk mu hirmus ellajas. Innimenne püab temma alt lahti sada, agga ei ja. Suur hirm ning ahastus on jures. Agga se tulleb pakjust werrest, ehk



fui innimenne liaste on sönud, ehk fui innimenne selja peäl maggab.

Kes nüüd sellest häddast tahhab lahti sada, ärgo sögo liaste enne maggama minnemist, waid wotko noa otja täit ingweri pulwrit sisse ning jogo hea hull külma wet, köndigo weel tük aega, siis heitko mahha.

Agga kui näitab temmal liaste werd ollewad, et soned kangeste peksawad, siis on tarwis werd lasta, kummeli wet jua ning hästi sojas ennast piddada.

Issiärranis on hooft kanda, et köht mitte kinni.

### 57. Ku-többine.

Misuggune haige teeb unnes mitto asju, kennest ta ülesärkamisjes ühtegi ei tea. Ta könnib, rägib, ronrib üles hone kattusje peäle. Lapje eas leitakse keige ennamast jaut sedda haigust. Wöningatte in-nimeste jure jääb ta ellootjani.

Kui haige körd omma ronnimist on hakkanud, ärgo keelko, egga heikago tedda nimme pärrast. Ta ärkab kül üles, agga saab kanget krämpwi.

Keige parrem on, tedda sängis kinnisidduda, agga nenda, et se temmale haiget ei te.

Maggamisje asje ette pandko wanni külma weega seisma, kuhhu sisse haige peab astuma, ni pea ta tahhab ülestousta unnes.

### 58. Kui innimenne wiggane kuppest.

Kes kuppest wiggane, jelle soled käiwad pöise, tullewad ommast asjest ning rippuwad kotti wisi wälja. Ennamast jaut käib ta pöise, mau koha ning nabbasje. Haigus tulleb, kui innimenne middagi rasket on töstnud, kandnud ehk ka kullunud.

Mi pea soled fergelt wöib taggasi seada, ep olle muud tarwis, kui agga mähkispael (Bruchband), mis soolte wäljakippumist kelab. Agga kui soled wahhele sisse piggistud, et neid ei sa taggasi lük-

kata, kui nad wallutawad, ofjele aiawad ning kõhtu ummistawad, on ellu eest karta.

Kes jaädlik ning mõistlik innimenne, katsko, kui arsti ei jaaks liggi ollema, ning enne temma tulle-  
mist, soled taggast paigale jeäda. Ta wõtko wälja rippuwad soled pihhusse, nenda, et sõrmed solte kõrwal. Siis tõmbago neid pissut ihhust ärra, tõstko neid ülles ning waiogo neid hõlega taggast sisse. Katsjo neid soolte liggema kõhta jeäda ning siis keif sisse lükkata. Haige olgo selja peäl maas ning tõmbago jalgu kõkko; agga ärgo tungigo egga kissen-  
dago mitte, waid püüdko wait ning rahhul olla.

### 59. Kui innimenne marrastud ning muljutud.

Kui innimenne kahju ning wigga sanud se läbbi, et ihhu wäggiselt marrastud, ehk et ta Pea peäle on lödud, ehk et ta on kuffunud, ilma et ta life olleks murdnud, siis on tarwis linnase rättiku pakjult kõkko panna, wette kasta, wäljawänata ning haige kõhha peäle panna. Nenda tehko 2 päwa. Siis wõtko Kulardi wet ning tehko jeddasamma wist. Agga tehko nenda hõlega ning ärgo arwago nijug-  
gust arstimist naeru asjaks. Sest se annab keige parremat abbi ning hoiab, et wigga suremaks ei läh-  
hä. Keif mu tohtertamisjed selle jures on ennamast jaust kahjuteggewad. Wata ka: Nr. 50. II.

Kui Pea suurt wigga sanud, nenda et innimenne melest ärra jääb; on tarwis jeddamaid werd lasta, juufi peast ärraleigata, ning eatust sea-  
pöie sees Pea peäle panna ning klauberi sola sisse anda.

### 60. Kui innimenne enmast seeft katkestanud.

Sedda nimmetab Ma-rahwas ka: et nabba as-  
semelt ärra. Kui raske kõorma tõstmisje ehk kand-  
misje läbbi nabba kõhhal wallu on tunda, wõib kül  
olla, et mõnni örn soon ihhus katkestanud; agga



fui nabba asjemelt ärra wõiks miina, peaks luggu furjem ollema.

Selle üllelija tõstmise läbbi tõusnud wigga wasto on keige parrem jõe suplemine ning et mau kofta holega ning tasjaste õlliga öerud. Seeft prukmisjeks wõtta Arnika rohtu kolm jörme täis, keda jedda pole tobi õllega, kurna jedda läbbi ning jo pole jau 4 tunni pärrast, agga teise pole jau jälle 4 tunni pärrast ärra.

### 61. Kui lu-life wälja wänatud.

Kui lu-life ommaft asjemest wälja wänatud ning jälle tulleb taggasi ja sisse seada, on tarwis, et in-nimenne, kes jedda katsub ehk ettemõttab, teab ja tunneb, mis wisi ihhu lifed ihhus kofko seadetud.

Wigga saab agga suremaks, kui mõistmattad in-nimesjed wäljawänatud lifet, mis muidogi jures wal-lus, süna ja tänna hakkawad tõmbama, wenni-ma, kistma.

Selle jures ep olle muud, kui wibimatta arsti abbi otsida. — Agga enne tedda sada, lasje wälja wänatud lifet rahhul; kui kääwaris, panne tem-male middagi toetamisjeks alla; kui jalg, siis olgo se sängis wälja sirrutud. Panne nartsu, külma wee sisse kastetud ning wälja wänatud, ühte puhku haige liifme peäle. Kui se sojaks saab, nenda jedda jälle ning walla Arnika troppi ka peäle.

### 62. Kui lu-life on murtud.

Sedda tunned, kui lu kondid sees raggisewad. Kui kää-waris murtud, siis wõib seädlik innimenne ka ilma arsti abbita kõrda sada. Leika 2 laddast filledast puust, piisut lühhem kui üllem kää waris. Mähhi nende ümber pehmet linnast riet. Te linnase riest paela 2 tolli lai, 12 künart pitk ning panne jedda rullisje kofko. Wõtta weel mõningad nartsud kaela ning panne haiget toli peäle istma. Üks hoiab mölle-

ma kättega üllemat kääwart, et murtud kocht alla pole jääb, finni. Zeine tömbab haiget kääwart künarpä liikmest tasjaste agga hästi alla pole, funni tunda, lufondid kääwarre sees ühhetasjased ollewad. Panne nüüd murtud kochha ümber wee sisse kastedud tükki linnast riet viete filledaste. Siis seäda laddasjed, mis enne ka wee sisse tarwis kasta, mölemilt poolt murtud kochha peäle, agga ühhetasja ning ilma et piggistawad. Wötta siis sedda pitka paela ning finni temmaga laddasjed nenda, et sa murtud kochhast hakkad, siis üllepole ning siis allapole mähhid. Agga ärra kisu lialt finni; waid parrajaste, et keif 8—12 päwa wöib seista. Kui haigel sel wahhel suur wallu peaks ollema, wötta mähkmet lahti ning panne seddasamma wisi jälle ueste ümber. Kui sa 3 kord, ikka 8—12 päwa pärrast, nenda olled teinud, siis on lufondid pärranend. Lasje sellegi pärrast mähkmet weel ümber seista ning kääwart rätiku sees kanda, mis kotti wisi ümber kaela finnitud, nenda, et kääwaris rahhul seisab. Agga murtud kääwaris wöttab 40 päwa enne terweks saab; lastel 20 päwa. Kohtu polle tarwis sisse anda. Hoolt tarwis kanda, et köht mitte ummistusjes. Wina egga öllut ei tohi jua. Toit ärgo olgo raske. Seäre ning puja murdminne tarwitab arsti abbi. Sel wahhel on ühtepuhku märja ümberpannemist tarwis.

### 63. Minnestus ehk nõrgastus.

Minnestus on, kui inimenne kõrraga otsjega hingeta mahhalangeb, et ta kül terwisjes. Enne sedda hakkawad kõrwad ellijema, filmad on kui uddus ning sone peksimine jääb mahha.

Minnestus tulleb enamast jauft sest, kui inimenne wingu janud, liaste jönuud ehk liaste omma ihhu rammu on sundinud, ehk paljo werd on kautanud, ehk ehmatusse, ehk römu, ehk lastel, kui neil



solkmed, ehk se läbbi kui naesterahwas nurga wodi jawad.

Et innimenne ka nisugguses minnestusjes otjego surnud ja hingeta ning jaggedaste külmi ning kange kui surnu kehha, siis ärra arwago jeddamaid innimesje koggoni surnud ollewad. Sest kui temmaga tahhaksid tehha kui surnuga ning tedda külmasje wälja kanda, wõiksid tedda, kui ta töeste weel ep olle surnud, se läbbi surretada.

Agga kui innimesjel ühhe körraga nörgastus peäle tulleb ning ta mahha langeb ja kangeks jaab, purska esiteks külma wet temma palgesje. Segga wina ädikaga ning pesje temma Bea otja. Bea jedda ka ninna al, ehk põiletud annesulle haiju. Wötta tedda ridist lahti ning katju pijsut ädikat juhhu wallada. Agga kui se keik ei aita, siis on innimenne:

#### 64. Pitkas minnestusjes.

Selles on innimesjel koggoni surnu näggu. Saggedaste on jo pitk minnestus töeste surmaks petud, sest et innimenne faks ja kolm päwa kange ning külmi kui surnu kehha. Keik tähhed selles pitkas minnestusjes on petlikud. Minus tössine täht, et innimenne töeste surnud, on surnu hais ning kui ihhu hakkab pehhaastama, mis ennaft esmalt näitab, kui silmad auku langewad. Kui nisuggused tähhed ep olle ollemas, peab jedda wiisi tehtama:

Wi nisuggust innimest pitkas minnestusjes, kus puhhas tule õhk, wötta tedda ridist lahti, panne tedda jängi ning öeru tedda wilkase rie ehk harjaga ülleüldsel. Puhhu su su wasto õhku siise, ning pijsjerda kanget kampwri piritust jüddame koha, panne kumaks tehtud teilis kiwra jallade koha ning möllemilt poolt ümberringi, nenda ka jüddame koha peäle. Sel wahhel katju soja wanni suplemist tehha. Öeru jüddame koha ning jalla alt sinnepi jahhu willase rie ehk harjaga ihhu peäle

ning pišjerda 5—6 jalga kõrgelt külma wet süddame kohha peäle, pista sulle lippu-otja kurlu, lasse kuppju süddame kohha peäle. Kui se keif ei aita, lasse innimest, kes pitkas minnestusjes, rahhul sojas jängis, funni furnu hais näitab, tedda töeste furnud ollewad.

### 65. Nawwandus.

On nisammune äkkilinne haigus. Innimenne jääb kõrraga hingetumaks, otsego minnestusjes. Agga se ep olle minnestus, sest wahhelt hingab ning puhhub haige.

Selle jures on jeddasamma tehha ning tähhele panna, mis minnestusjest õppetud.

Banne haiget, kui tedda ridist olled lahti wõtnud, jängi. Seäda temma Pea asjet kõrgekš ning wõtta temma ihhu ülleüldjelt soja winaga willase riega, ehk ka sinnepi jahhuga öeruda, liati kõhhu alt. Katsju temmale tükkikesje kampririt, ehk telusfika täis sinnepi jahhu siise anda. Kui ei peaks abbi sama, on tarwis wiwimatta arstilt abbi otsida.

### 66. Winajomisse nõrgastus.

Kui õppind winajodif lija winalakkumisje läbbi ni kangeste ennast täis jonud, et ta liikmetest koggoniste kangeks lähhäb, on keige parrem, temma peäle külma wet wallada, ehk pima, ehk telusfika täis sola leige weega kurlu wallada.

Kui ta näggu punnane, tursund ning innimenne waewalt saab hingata, on äkkilinne surm karta, siis on tarwis werd lasta.

Silma tagguse kohta wõid ka kuppju lasta ning jallad soja wee siise panna.

Joobnud innimenne peab jaggedaste jo se läbbi surrema, et kui ta joobnud peaga mahha sattab näu peäle ning ni maddalaste peaga sattab, et ta parremaste ennast ei sa heita egga pöördä. Agga innimenne näitab ka



**67. Mahhakuuffumisest**

jaggedaste kui surnud ollewad. Kui nijuggune õnnetus juhtund, siis on arwalik, et Bea keige ennamast kahju sanud. Külma weessi on ka jelle jures keige parrem abbi. Seddamaid wotta õnnetuma innimesse Bea külma weega pešta. Kasta linnase rätiku wette, panne sedda pakjult kokku Bea peäle. Ni pea rätik sojaks saab, kasta tedda jälle külma wee sisse ja te seddajamma wisi. Agga pesse ning öeru ka keik temma ihhu ülleüldsest. Bärast öeru tedda kuflas, kõrwa tagga, süddame ning rinna kõhhal sinnepi jahhuga ning kui weel peaks aitama, katju kuppula. Arra jätta mahha keik, mis wõimalik katjuda, mis innimest wõiks ellusse ülesärratada. Sest kui ta ka peält näitab hingeta ning surnud ollewad, wõib ommeti weel ellu temma jees olla. Nenda wõib ka olla,

**68. Kui innimenne wälguft mahha lödud.**

Sest jaggedaste sünnib, et wälk, kui innimest mahha lööb, ommeti surnuks ei lö, waid tedda agga uimaseks teeb, nenda et ikka weel hing temma jees ning et tedda jälle wõib ellusse ärratada, liati, kui ihhu sinniseks ep olle lönud. Kui wõimalik, on tarwis seddamaid werd lasta. Innimest wõib ka wärske mulla sisse kaelan sisse kaewada, ehk külma wet palja ihhu peäle wallada, ihhu öeruda, ehk hinge sisse puhhuda.

**69. Ärrauppuud.**

Kui innimenne weel mitte kaua aega, ehk mitte ennam 5—6 minnutit wee jees ep olle olnud, wõib temmal weel hing jees olla. Ni pea weest wäljatõmmatud, puhhasta temma juud, puhhu tuult sühu. Bea olgo kõrgeste ülesse seadetud jängis. Wotta innimest ridist lahti. Öeru soja willatse riega keik ihhu ülleüldsest, panne soja wina sisse kastetud

nartsju süddame kosta, kumaks tehtud teilisikiwa jallade alla. Kui innimenne palgest sinnine, lasse käewarre peält werd, agga muidu mitte.

Mi kaua sedda teed, murretse soja wannu juplemist, öeru tedda ueste harjaga süddame kohhal ning jallade alt, selja lu ning Bea otja winaga. Puhhu önnetumale öhku ju ju wasto siise, 5—6 körd. Wötta siis, kui sul on, teekannu täis külma wet ning lasse wet tilgameisi 9 jalga kõrgelt haige ihhu peäle langeda. Sedda ning öhhu siisepuhhumist wötta igga pole tunni järrel ette. Kui haige wannist wälja wötad, panne tedda jälle jängi ning öeru tedda. Kui seddawisi 6 tundi olled teinud, ilma et ellu olleks taggasi tulnud, lasse önnetumat weel 6 tundi jängis ning panne tähhele, kus ellu tähte on nähha. Kui wähhemat pilgutamist silmis peaksid näggema, siis hakka jälle ruttu öeruma ning katsju temmale, kui wöib neelda, piisjut kummeli wet siise wallada.

### 70. Ärralämmastamisest.

Kes wingus ehk mu furja tule hõngust ärralämmatud, sedda panne wärske tulesse, lasse temmale werd, kus werri pakjult näitab kokkojooksnud, walla külma wet palja ihhu peäle ning ädikat suhhu. Öeru süddame kosta ning mau alt kampsuri piritusjega, pesse sellega Bea otja, hoia sedda ninna al ning walla ueste ädikat suhhu.

### 71. Ärrakülmand.

Kui innimenne ärrakülmand, siis on se mönnikörd se läbbi jündinud, et temma ehk külmas unnijeks jaand ning maggama uinund. Agga kui innimenne külma käes olles kardab ennast surnuks külmetawad, püüdko wäggise ennast ligutada ning kõndida. Agga kui innimenne ommeti on maggama uinund, siis ärgo togo tedda soja tuppä. Wötta tedda ridist lahti, mätta tedda lumme siise



nenda, et palle lumme jeeft wälja seismas. Agga kui lund ep olle, kanna jedda ärrakülmetand külma tuppa, wötta kotti riet, kasta jedda ea-külma wette, panne temma palja ihhu ümber ning hakka-tedda öeruma. Kui ihhu ennam kange, siis panne tedda sojema tuppa, sojenda tedda aeg aealt, willase riega tedda ülleüldse öerudes, puhhu öhku temma juhhu, walla telusfika täis ädikat kurfu ning öeru ka Bea otja ning ninna alt ädikaga. Kui temma jo hakkab toibuma, siis anna temmale kedetud wleedri pu öile wet jua, et ta hakkab higgitsjema ning katta tedda sojaste kinni.

### 72. Üllesponud.

Kes üllesponud, näitab ka surnud ollewad. Tedda tulleb jeddamaid mahha leigata. Kui ta weel kaua aega ep olle rippunud, on lota tedda weel elusse ärratada. Werd lasta on siis keige essimenne. Agga enne öerugo ihhu ning liati jedda kohta, kust werd tulleb lasta, hästi külma weega. Temma palget öeru ädikaga, kasta rättifu ädika sisse ning jee temma Bea ümber. Kui näitab hinge weel sees ollewad, walla temmale ädikat sisse. Agga kui hakkab hingama, anna temmale oksjendamisjeks sisse. Peäle jedda panne temmale jinnepi ehk panswligi plaastrit rinnade ning seäre marjade peäle ning nenda ka jalla tallade alla. Keik jedda peab katsuma ning peäle tehtama, kinni hingesje tulleb. Seddasamma wiisi tulleb sellega tehha, kes on ärrakäggistatud.

### 73. Ärraläkkastamisjeseft.

Jnnimenne wöib ka se läbbi surra, kui temma foggematta middagi kurfu jaab, mis temmal ep olle wöimalik allaneelda, waid mis kurfu kinnijääb. Keige ennamast junnib kui lapsed luisi kallu jua jawad, et kalla roog förrijsje jääb, ehk kondi pinnafe, ehk ka ömblusje nöel, kui jedda juhhu pis-

tawad wallatusse pärrast. Agga kui nišuggune terraw ašši kurku finni jääb, ilma et wöimalik olleks alla neelda, siis anna tük kuiwa leiwa korikut, mis jämmedaste purretud peab allaneelma, ning se läbbi sedda terrawat ašja eest ärralükkab. Agga kui sedda wisi toime ei sa, wötta tükkikesse lihha, ehk penikest linnast nartsju tükki, mis kurgust läbbi sünnib, seu sedda nöela täie nidi külge finni, ning lasse, nidi otša käes piddades, sedda külge seutud tükki allaneelda, agga tõmba sedda jälle ruttu taggasi.

Kui ei saaks allaneelda, wötta tükki penikest trati. Pannu sedda kahhekordselt kofko ning seu tradi otša tükkikesse torest lihha, ehk tulle-taela finni. Sedda aia siis mönni körd kurgu sisse ning wälja. Agga se sündko ruttu.

Kui nöel ehk jurem kalla roog kurku jääb, tarwis hea hull munna walget torest allaneelda, kuhhu sisse leitwad asjad finni jäwad ning wäljaotšendud sawad.

Kui siis ennam terrawat kurgus ep olle tunda ning köhtu läinud, siis on tarwis hea hull tangu pudru süa, et neid terrawaid asju wäljatühjendamisse läbbi ärra lähwad.

Kui lapsed middagi, kui erne terrasid, kimwikesse ninnasse ehk körwu pistawad, tulleb neid holega penikesse näppistajaga wälja tõmmata.

Kui pähkla koor ehk erne terra kurku jääb, tulleb se saggedaste jo se läbbi wälja, et köwwaste kufkla peäle kopputakse.

Kui middagi silma sisse tulnud, mis wallu teeb, katju holega pinnakest penikesse linnase rie tükkiga, mis wee sisse tulleb kasta, wälja pühkida ning filmi külma weega pesta, agga ka pärrast linnase rie tükki pakjult kofku pandud, külma wee sisse kastetud ning wäljamänatud filmade peäle panna.



# Kamatu juhhataja.

## I. Jaggu.

### Terwise hoidmisest.

	Eh. f.
Mis on terwis?	
Rohhus: terwist hoida	
Mis läbbi haigust keelda	6
Mis ellu=maia polest täh=	
hele panna.	7
Mis ellamisest?	—
Rop ellamine riffub terwist	—
Päwa paistet ja puhast	
tule õhku on terwel kui	
haigel tarwis	—
Ihhu ja rided olgo puhtad	8
Pea fatte suuwel ferge	—
Külmetamise eest tarwis	
ennast hoida	9
Haige innimesse ridid ei	
tohhi selga panna	—
Warri tekäimises	—
Piig söminne ning jominne	
on kahjuteggew	—
Peib olgo küps	—
Haiget ei tohhi fundida süa	10
Wessi kustutab jannu feige	
parreminne	—
Õllu teeb werd paksuks	
Wiin on innimesjel surma	
rohhi	—
Ta on ellu ja terwist rif=	
kumas	11
Haigele, nurga naestele ja	
lastele wina ei paigastigi	
tohhi anda	—

Eh. f.

Tõteggemise läbbi wõib	
feigeparreminne terwist	
hoida	11
Paiskus teeb nukraks, jõu=	
tumaks, enneaego wannaks—	
Tõteggew innimenne tun=	
ney arwaste pudust,	12
Paisf ifka	—
Maggama heita ei tohhi	
täis sõnud kõhbuga;	—
ka mitte ahju tahha;	—
egga rides; egga et Pea	
passuste finni mähbitud;—	
egga kui wingu toas;	—
egga oues märjas;	—
egga padjade peäl, kus	
tõbbine magganud;	—
egga tohhi lapsed mag=	
gada wanna innimeste	
kõrwal;	13
egga põddura lastega	
ühheskoos	—

## II. Jaggu.

1) Apteki rohhud, mis  
meie maal kaswawad.

Nummer.

Mant	1
Angerpietid ehk Wormid	2
Arnika, wata: naeste pun=	
nad ehk Olankad	
Emma tus	3

	Nummer.		Nummer.
Härja faatsjad ehf Koisid		Kopsu rohjud, ehf: Röm:	
wina lilled	4	malga kõrwad	29
Halliko kersid	5	Kue päwa rohhi	31
Happu oblikas	6	Kulle marjad	32
Harraka niin	96	Kulli künid ehf Kussikud	33
Heina putk	7	Lamba kõrwad	34
Hora marjad	8	Lamba nisfad	35
Hullu koera rohhi	9	Lamba oblikad	36
Hunti piim	97	Lewerstok ehf Lipstok ehf	
Jännessē oblikad	10	Karru rohhi	37
Jooksa rohhi	11	Linnu rohhi	38
Käekandsjad, Käotus, Kookõs		Lodjapu ehf koera oispu	39
lehhed, Kortõs hein	12	Lustiad ehf Lusted ehf	
Kaddakas	13	Karru faer	40
Kalkuni rohhi ehf Sea wööd	15	Lu-tõbbe wallu rohhi ehf	
Kollad	14	Petrid	41
Kammarik ehf Kammar	16	Ma=Mõlad	44
Kanna koolja	82	Ma=witsad	102
Kanna persed	17	Mädda reikas	45
Kannharpik	98	Maddaras	42
Karru täppad	18	Maria sannajalg	45
Karru putk	19	Masika rohhi	46
Kasfi naered	20	Metsa morid	105
Kerbse seen	112	Mets niin	104
Kirbu rohhi	21	Mets pippar	47
Kitse hein	22	Mets sallat	106
Kobro lehhed	23	Müntid: konna münt, pip-	
Koera kõõmlid ehf Koera		par münt	48
põri rohhi ehf Koera putk	25	Mürk	105
Koera teled	101	Must juur	49
Koera õispu, wata: Lodjapu		Näred	53
kõõmlid	24	Naeste punnad ehf Arnika	50
kõrbe oejad	30	Nasse nine pu	51
koi rohhi	26	Nasfine, kiwiisa pu	—
Koisid wina lilled, wata:		Natid	52
Härja faatsjad.		Nõgges	54
Koldsed kuppõ lehhed	28	Olankad, wata: Naeste	
Kollad, Koisa-kollad	27	punnad.	
Konna rohhi	99	Orras rohhi	55
Koolja piits	100	Paisu lehhed	57



	Nummer.		Nummer.
Valdrian, w.: Üllekäia rohhi.		Tamme koor	81
Vallo täggia	56	Te lehhed	85
Vartsi hein	58	Tebre maddarad	84
Petrid, wata: Lu=többe wastu rohhi.		Tönnikesfed ehk Tönnisfed	85
Vibe lehhed	59	Tuddar ehk Tudder	86
Vipparmünt	43	Tullikad	107
Völd-hummalad	60	Ubbä lehhed	87
Vöie rohhud	63	Ühheksa mehhe wäggi	88
Voi rohhi ehk Jännessē munned	62	Üllekäija rohhi	89
Voiud ehk Voi rohhi	61	Walged kuppū lehhed	90
Vorsad, So=kaelad ehk So=kanna	64	Wee-pippar	111
Punnad ehk Unne r.	65	Werre rohhud ehk punnase oue többi rohhi	91
Raud nöggessēd	67	Wirn ehk Wirna rohhi	92
Raud reia rohhud	66	Wleedri=pu ehk Saksama Podjapu	93
Rawwandusse rohhi	68	Wöhhu möök, ehk Uhhu m.	94
Rebbase händ	71	Woi lilled	95
Reika hein, Tenged, Har- raka ladwad	70	Wormid ehk Angerpistid	2
Reinwars ehk Reinwarred	69	2) Mis jures Apteki- rohtusid ja juri tulleb prufida.	
Risti hein, Härja pea leh- hed, Härja pead	72	Ärrawöörutada last	48
Rowi hein	73	Alwatud liifmed	1
Saksa kanna, Saksa kanna persed ehk Kummelid	74	Elliting	74
Salw ehk Salwei	75	Haiwastamisē rohhi	85
Sannasalg	76	Hamba higgemed kinnit. 44.	80
Sea kapstad	77	Hambaid, mis neid log- gisema teeb	51
Selja rohhi	108	Hamba wallu wasto	51. 94
Sened mis kihwtisēd	112	Hawa=rohhud: 12. 22. 39 45. 49. 50. 61. 83. 91	
Sinnex ehk Tölk	78	Hawu, mis neid kofkofis- sub: 34. 79. 50	
Sörmekübbara rohhi	109	Hawad, kui pistetud	65
So=ingwer ehk Kalmus	80	Hawad, kui wärsked	12. 50
So=kaelad, w.: Vorsad.		Hiri metsa aiada	9. 40
So=tainad. Hundi kurrifad. ehk Sobhu möegad	79	88. 102.	
Süddame rohhud ehk kaus- na koolja	82		

	Nummer.		Nummer.
Hobbusste hawad, kui jo wannaks sanud	18. 110	Kosfenilli wärw	15
Hobbused, kui halwaste nae- latud	88	Krampwi kõhha	64. 74
Hobbusste walge kalle	20	Külge hakkaja haigusse wasto	7. 13.
Hobbusste woolmed	20	Külmetamisese wasto	13. 93
Higgiätamisese rohhud	1. 13 65. 69. 89. 93.	Külm pallawif	44. 54. 67
Hullu meelt teggia rohhi	25	Kuiwa többe wasto	77
Hummalate assemel	20	Kunfenbalsam	68
Kärnade wasto	1. 13	Kurgu paistetuse wasto	75
Kalle (walge) hobbusstel	20	Kurgu többe wasto	43. 75
Kallist tuhka sada	10. 23	Kusta, kui weiffed ei sa	75
Karrastamisese rohhi	39	Lammaste kõhhu többe wasto	26. 29
Kattusid finnitada	45	Lammaste kopsu többi	75. 87
Kedusse rohhud	2. 5. 6. 45 49. 54. 58. 62.	Lammaste mäantamisese wasto	57
Kerbisid hobbussteft ärra- aiada	9	Lammaste sööt	36
Kerra wõi laia usfi wasto	76	Lange többi	61
Kilide wasto	28	Last wõerutada	48
Kirbude wasto	21	Lehmade lõõtsutamisese w.	102
Kõhha ja rinna haigusse rohhud	11. 57. 58	Lehmadel rammus sööt	11. 93
Kõhha, läkkastamisega	64	Leiwale head maggu anda	24
Kõhha haigusse wasto	13 26. 44. 48. 49. 53. 74. 80 84. 87.	Lendwat liwa finnitada	15
Kõht, kui läbbi käib	67. 48. 49	Lendwa többe wasto	26
Kõht, kui ummuses	3. 5. 6 37. 39. 48.	Liwased teed parrandada	16
Kõhtu finnitada	80	Linnude sööt	36
Kõhtu, kui kofku kistsub	24 26. 66. 84.	Lõõtsutamine weifstel	17
Kohwi assemel prugitas- wad rohhud	62. 92	Luttifid kautada	39. 111
Kollane wärw	11. 16. 42 50. 52. 100.	Lu-wallu wasto:	13. 41. 43. 51
Kopsu többi	43	Märja ja kuiwa suwwe t.	10
Kopsu többi weifstel	5. 29 43. 75. 87.	Mabhasamist, enneaegset keelda	83
		Ma firpe ärraaiada	26
		Manna tanud	58
		Matta ja Matrass tehha	79
		Messilasste noort suggu kin- nipiddada	36
		Messilassti uimaseks tehha, et met lassewad puust wäljawõtta	26
		Muljumisese wasto	27. 45



	Nummer.		Nummer.
Naeste rie peälsed	61. 74. 84	Rinna baigusse rohhud	11
Nahha park	12. 16. 28. 64	20. 56. 74. 77. 83.	
66. 84.		Rohbelist wärwi annawad:	
Nuum figgadel	28	18. 40. 59. 69. 100.	
Nuum weikstel	56	Rohhud, kuida neid kuitwa-	
Ofsendamisse rohhud	7. 25	tada	leh. f. 14
32. 41. 52. 87.		Rotta metsa aiada	9
Olli andja rohhud	70. 86	Sahvrani assemel	91
Olli, mis klassis, puhastada	63	Saley, mis se on	62
Ollele head maggu anda	20	Sawwi seinu finnitada	45
44. 65.		Sebi rohhi	76
Paisede wasto	26. 75.	Sened	111. 112
Paised kui sõjad	102	Siggorid	95
Paišetetus, mis äkkitselt		Sinnepi assemel	78
tõuseb	26	Sisifikonda finnitada	7. 44. 57
Paišetetust ärrasata	39	Sõmissse rohhud:	2. 5. 6. 40
Park, wata: Nahhapark.		41. 58. 62. 67. 90. 93.	
Parmud hobb. ärraaiada	9	Soolmed lastel	26. 69. 70
Piim, kuida ärrakarrand s.	42	Spolte többe wasto.	83
Pima andja rohhud:	12. 13	Suitsetamisse rohhi külge-	
43. 52. 53. 72. 95.		bakkaja többes.	13
Piim, et happuks ei sa	56	Surma rohhud:	8. 9. 18. 25
Piim, mis sest werre kar-		31. 32. 52. 79. 96. 98. 99	
waseks saab	56. 37	100. 111. 112.	
Piim, kui rinnadest peab		Täid, kui weikstel	14
kadduma	48	Tärklis	41
Pippari assemel	110	Te rohhi	46. 65
Põlletus, must	22. 50	Tinti rohhi	94
Püttid, kus sees piim hap-		Tinti plekkid pesust wälja	
püks ei sa	13	tehha	10
Punnane wärw	14. 42. 67. 79. 84	Tõstmisse wasto	50
Punnakas pruun w.	16	Ummistusses:	3. 5. 6. 37
Puttufeste wasto	26	39. 48.	
Rakku tõmbaja rohhi	18. 21	Und teggew rohhi	90
32. 51. 107.		Walge naeste asjad	2
Rammu sisifikonnale anda	1	Wähka toita	37
36. 79. 87. 89.		Wärriseminne lifetes	1
Raswased plekkid ridist		Weikste lõõtsutaminne	17
wäljawõtta	63	Weikste sööd:	6. 12. 19. 20
Rawwandusse baigus	68	30. 38. 50. 56. 58. 71. 72	
Rinnad, kui kinni	4	77. 86. 95.	

	Nummer.		Leh. L.
Weikste täide wasto	14. 64	Hullu koera hammustam.	98
Weikste ummistusse wasto	39	fust sebda ärratunda	99
Weikste werre kusemisse		Zookswa többi	72
wasto	83. 84	Kärnane Pea	91
fust se tulleb	35. 104	Katkestand seest	104
Werre offendamisese wasto	83	Kõbha	90
Werre puhhastamisese roh-		Kõbha többi	88
hud	3. 5. 36. 47	Kõbhu többi	68
Werre többe wasto	90	Kõbhu wallu	76
Wihma näitja rohhi	38	Kõrwa wallu	75
Wilja koi wasto	64	Kõrwad, kui finni jänud	75
Wilti kühbaratte tarwis	79	Kõrwad, kui puttuke sise	
Wet lasta, kui ei sa	5. 7. 13	läinud	75
Woolmed hobbustel	20. 47	Kolera többi	68
		Kopsu põlletif	65
		Krampw kõhtu kofku kis-	
		fumas	76
		Külm többi	60
		Kuim többi	67
		Kuppust wigga	103
		Kuppu lastemisest	58
		Kurgu põlletif	66
		Kurgu põlletif lastel	89
		Ku-többine	103
		Kange többi	71
		Kapse sündimisese jures kui-	
		da tehha	81
		— haigusfed	83
		— hamba teggeminne	—
		— kõbha	—
		— külmetamisest	—
		— maggamisese asse	82
		— näppistamisest kõbh.	81
		— nohhu	83
		— nuppi ei tohhi anda	82
		— rinna külge mil panna	81
		— rinna külges ei tohhi	
		lasta maggada	82
		— pallawikkud	83
		— Soltmed	83

### III. Jaggu.

Haigusfed, mis lehhe  
külge juhhatab üllesleida.

Abbi rõuged	85
Ärraudund, kui laps on	82
Ärrakülmand	110
Ärraläkkastand	111
Ärralämmatud	110
Ärranühhitud	98
Ärrauppunud	109
Älwatud	101
Chmatamisest	78. 94
Elliting	95
Haigusese tundmisest	59
Hamba wallu	75
Hambid teggema	83
Hawad falla külges	98
— muljutud	97
— raiutud	—
— soonte peäle lödud	—
— töugatud	—
— wannad	98
Hawa plaastrit tehha	97



	Ech. F.		Ech. F.
Rapse siimad ja su pesta	82	Raške jallune	77
— su willid	82	Rawwandus	108
Peted	85	Rinna paistetud, kui last	
Pu-life kui murtud	105	ärrowderutakse	80
Pu-life kui wäljawänatud	105	Rinnade eest hoolt kanda	78
Pupainaja	102	Rinna põlletif	66
Maddu, kui hammustanud	100	Rojastamise riista eest	
Mahhasamisest	78	hoolt kanda	69
Mahhasaminne enneaegne	78	Roos	95
Mahhakuuffumisest	109	Rõuged	84
Mahhalõbud walgust	109	— abbi	85
Maksa põlletif	65	— tähjad	85
Mau põlletif	64	— tule	85
Marrastus	104	Sarlakki tõbbi	86
Mesfilanne kui nõelund	101	Saun	58
Minneistus	106	Silma wallu	74
Minneistus, pitf	107	Sinnine wil	94
Muljutamisest	104	Sissikonna pallawif	62
Murdmisest, life	105	Sõja	94
Nabba assemelt ärra, mis		Soe tõbbi	60
se on?	104	Soolte põlletif	64
Naeste asjad	77	Süddame põlletif	64
Nõrgastus	106	Süggelised	92
Nõrgastus winajomisest	108	Surma rohhu wasto	101
Nohhu	83	Tiiskusse haigus	67
Nurga naeste pallawif	80	Tõstminne, ülleliig	78. 105
Nurga naeste walge paistet.	80	Tule rõuged	85
Nurga wodi	79	Üddi pallawif	60
Orilenne, kui pistnud	101	Üllesponud	111
Paised ehk mädoanif	96	Us sõrmes	95
Pallawif	59	Walgust mahhalõbud	109
Pea aiu põlletif	63	Wäljawänatud lu-life	105
Pea kärnad	91	Walge paistetud nurga	
Pea wallu	73	naestel	80
Plaaster hawadele	97	Walged rie peälled	77
Põlletamisest	100	Walged willid lastel	82
põlletif	63	Warju rõuged	85
Prantsusse tõbbi	66. 95	Wee-tõbbi	70
Puttufe, mis kõrwas	75	Winajomisest nõrgastus	108
— — filmas	74		

## Arsti rohud,

mis iggas maias ja maiapiddamisse tarwis  
piddada.

Ädifat			Dymanni liikworit	10	fop.
Ingwerit $\frac{1}{2}$ U.	7 $\frac{1}{2}$	fop.	Panswligi pulwrit	10	—
Kampwrit	10	—	Pippart	3	—
Kampwri piritust	10	—	Pu-õlli	15	—
Klauberi sola	5	—	Rinna rohtu	10	—
Rõhha rohtu	10	—	Sinnepit	10	—
Rübbara mušta	5	—	Solika rohtu	5	—
Krampwi tropwid	10	—	Salpetrit	5	—
Kulardsi wet	7	—	Salmiaku	5	—
Lakritsi	5	—	Terpentini õlli	10	—
Lapse rohtu	5	—	Beewlit	3	—
Dfendamisse juurt	10	—			

## Apteki rohud,

mis isse wõib korjata.

Alanti juur.	Maria sannajalg.
Arnika ehk naeste punnad.	Naeste punnad.
Emma tus.	Nasfine pu.
Härja kaatsad.	Pallu taggia.
Heina putke juur.	Pipparmünt.
Jookõsia rohhi.	Poi rohhu juur.
Kaddaka marjad.	Põddra samlad.
Kassi naered.	Raud nõggesed.
Köömlid.	Raud reia rohhi.
Koi rohhi.	Salwei.
Kummelid.	Sannajalla juur.
Kollad.	So-ingwer.
Pu-tõbbe wallu rohhi.	Üllekäia rohhi ja juur.
Mädda reifas.	Wleedri-pu õised.
Ma-Mõlad.	



